

**T.C.
GAZİÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

TÜRK FOLKLORUNDA YILAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gülşah GÜLEGÜL**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. F. Ahsen TURAN**

Ankara-2012

**T.C.
GAZİÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

TÜRK FOLKLORUNDA YILAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gülşah GÜLEGÜL**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. F. Ahsen TURAN**

Ankara-2012

ONAY

Gülşah GÜLEGÜL tarafından hazırlanan "Türk Folklorunda Yılan" başlıklı bu çalışma, 31.12.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Pelin Aytekin

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Ali Yılmaz

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. F. Akın Turan

ÖNSÖZ

Türk halk kültürü çok geniş bir coğrafyada bütün canlılığı ile yaşamaya devam etmektedir. Aynı zamanda köklü bir tarihe de sahiptir. Bu geniş coğrafya ve tarihî geçmiş içinde Türk halk kültürünün her unsuru incelenmeye değerdir. Fakat incelenen bu unsurları geniş coğrafya ve tarihî geçmiş içinde ele almak bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle “Türk Folklorunda Yılan” adlı yüksek lisans tezinde incelenmeye esas olan yılan unsuru yalnızca Anadolu sahasıyla sınırlandırılmıştır. Yalnız mitoloji ve destanlar bahsinde Türk Dünyasının diğer boylarının halk edebiyatlarından örnekler alınmıştır. Buna yönelik olarak Türk Dil Kurumu tarafından yürütülen Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi kapsamında yayımlanan Türk boylarının destanları taranmış ve elde edilen verilere yer verilmiştir.

Tezin Giriş Bölümünde, “*Dünya Mitolojilerinde ve İnanışlarında Yılan Kültünün Genel Bir Değerlendirilmesi*” başlığıyla çeşitli kültürlerdeki yılan motifinin ele alınıp biçimleri karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Türk mitolojisinde yılan; Türk kozmolojisi, yaratılış ve kıyamet mitleri, On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Şamanizm, hayat ağacı vb. bağlamlarda ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümü ise “*Türk Halk Edebiyatında Yılan*” başlığını taşımaktadır. Destanların, efsanelerin, memoratların anlaşılabilmesi için Türk mitolojisindeki sembollerin irdelenmesi gerekmektedir. Bundan dolayı Türk Mitolojisindeki yılan kültü değerlendirilmiştir. Bu bölümde anonim halk edebiyatının destan, masal, efsane, memorat, menkıbe, atasözü, deyim, mâni ve bilmece gibi türlerinde yılanın geçtiği örnekler ele alınmıştır. Bu bölümde incelemeye alınan türlere ait bütün örneklerin görüldüğünü ve tezde bunlara yer verildiğini iddia etmek yanlış olur. Bu bölümde ayrıca “*Ferdî Eserlerde Yılan*” başlığı altında geçmişten günümüze halk şiirinin önde gelen şairlerinin şiirlerinde yılanın geçtiği yerler taranmış ve bunlara ilişkin örnekler verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünün konusu “*İslam İnancında ve Tasavvuf Edebiyatında Yılanla İlgili İnanışlar*” başlığı altında Kur’an-ı Kerim’de, Hadisler ve Tasavvuf Edebiyatında yılanla ilgili ayet ve hadisler ile Menâkıb-nâmelerde, Saltık-nâmede, Danişmend-nâmede ve Hz. Ali Cenk-nâmelerinde yılan ve ejderhanın ele alınış biçimleri değerlendirilmiş ve elde edilen verilere yer verilmiştir.

Tezin dördüncü bölümü “*Halk İnanışında Yılan*” dır. Anadolu Türk halk kültürünün hemen her yerinde yılan, içinde çelişkileri; kutsal olanla olmayanı, uğursuzu ve uğurluyu, korkuncu ve sevimliyi, zehri ve şifayı, ölümü ve yeniden canlanmayı... kısacası olumlu ve olumsuzu içinde barındıran bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde yılan etrafında oluşan inançlar yazılı ve sözlü kaynaklardan tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ayrıca altı kaynak kişiden tarafımdan derlenen metinlere bu bölümde yer verilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümü “*Halk Hekimliğinde Yılan*”, altıncı ve son bölümü ise “*Anadolu’daki Süsleme ve Bezemelerde Yılan*” başlıklarını taşımaktadır. Tez; sonuç, bibliyografya ve bazı resimlerin yer aldığı ekler kısımlarıyla sona ermektedir.

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılan tez planından da görüleceği üzere yılan, Anadolu’daki Türk halk kültürünün hemen her alanında mevcuttur. Onun bu geniş alanda kendisine yer bulabilmesi şüphesiz mitolojik dönemlerden bugüne kadar taşınmasıyla ilgilidir. Yapılan çalışma sonucunda yılanın yalnızca Anadolu Türk halk kültüründe değil dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan toplumların halk kültürlerinde de mevcut olduğu görülmüştür. Fakat tezin sınırları içinde kalarak bir karşılaştırma yapmaktan uzak durulmuştur.

Bu tezi hazırlarken teşvik, tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen hocam ve tez danışmanım Doç.Dr. Fatma Ahsen TURAN’a, tezimin “Anadolu’daki Süsleme ve Bezemelerde Yılan” bölümünün ekler kısmında kullandığım fotoğrafları özel arşivinden verdiği için Yrd.Doç.Dr. Muhammet GÖRÜR’e, bakış açısı ve değerlendirmeleriyle bana yeni ufuklar açan babam Mustafa

GÜLEGÜL ile annem Feride GÜLEGÜL'e, bazı kaynaklara ulaşmamda yardımcı olup beni yönlendiren Ezgi BOLÇAY, Mehtap DEMİREL, Arş.Gör. Gülhan YAMAN ve Arş.Gör. Mikail CENGİZ'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
DÜNYA MİTOLOJİLERİNDE VE İNANIŞLARINDA YILAN KÜLTÜNÜN GENEL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİTOLOJİSİNDE YILAN

1.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE YILAN	12
-------------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALK EDEBİYATINDA YILAN

2.1. ANONİM HALK EDEBİYATINDA YILAN	19
2.1.1. Destanlarda Yılan	19
2.1.2. Memoratlarda Yılan	28
2.1.3. Efsanelerde Yılan	29
2.1.3.1. Birinci Metin	31
2.1.3.2. Şimane Ziyareti.....	31
2.1.3.3. Marisya Kilisesi.....	32
2.1.3.4. Zinciriyi Medresesi ile Ulu Cami Arasındaki Büyü	33
2.1.3.5. Akrebin Gözleri Neden Kör?	33
2.1.3.6. Pire	33
2.1.3.7. Ayaklı Yılanlar.....	35
2.1.3.8. Şeyhe Âşık Yılan	35
2.1.3.9. Ahı Bisa Tepesi	35
2.1.3.10. Mardin'in Adı.....	36
2.1.3.11. Mardin Kalesi.....	37
2.1.3.12. Şih Abdal Makamı	37
2.1.3.13. Ulu Baba ve Kureyş Mansur	37

2.1.3.14. Tesbihin Yılanı Dönüşmesi	38
2.1.3.15. Seyid Hüseyin.....	39
2.1.3.16. Ejderhanın Arşa Çıkması.....	39
2.1.3.17. Üç Bacı Kardeş.....	40
2.1.3.18. Şako'nun Sopayı Yılanı Dönüştürmesi	41
2.1.3.19. Kırılancın Yuvası	42
2.1.3.20. Türkmenler Arasında Derlenen Bir Efsane	43
2.1.3.21. Kara Yılan-Karakoyun Sütü-Bakire Kızın Kafa Tası	44
2.1.3.22. Yılanlı Çeşme	44
2.1.3.23. Şeyh Ayn- el Melik (Şeyh Aynıl Melik)	45
2.1.3.24. Şahmeran Efsanesi	45
2.1.3.25. Kız Kulesi.....	49
2.1.4. Masallarda Yılan	50
2.1.4.1. İhtiyar Adam ile Yılan (Adıyaman)	51
2.1.4.2. Keloğlan (Adıyaman)	52
2.1.4.3. Yedi Kardeş Bir Bacı (Adıyaman)	53
2.1.4.4. Yılan ile Peltan Bey	54
2.1.4.5. Tilki ile Yılan	55
2.1.4.6. Yolcu ile Yılan.....	55
2.1.4.7. Yılan ile Abdullah (Bingöl).....	56
2.1.4.8. Padişahın Üç Oğlu (Bingöl)	56
2.1.4.9. Yılan Kılığındaki Delikanlı (Bingöl).....	57
2.1.4.10. Yedi Kardeşin Bacısı (Bingöl)	59
2.1.4.11. Yılanlı Kadın ile Çoban (Bingöl).....	60
2.1.4.12. Tilki (Manisa)	61
2.1.4.13. Kuyruk Acısı Hikâyesi (Manisa)	62
2.1.4.14. Mehmet'in Yüzüğü (Manisa)	62
2.1.4.15. Gül Ali (Manisa)	63
2.1.4.16. Neydim Ne Oldum Ne Olacağım (Manisa).....	64
2.1.4.17. Yedi Oğlanlar (Manisa)	64
2.1.4.18. Dıral (Van)	65

2.1.4.19. Guri El (Van).....	65
2.1.4.20. Hayret Baba ile Peri Gızı (Van)	66
2.1.4.21. Borçlu Oğlan (Balıkesir).....	66
2.1.4.22. Arap Köleler (Balıkesir).....	67
2.1.4.23. Bostancı (Balıkesir)	68
2.1.4.24. Çoban ve Ağa (Safranbolu)	70
2.1.4.25. Avcı Mehmet (Afyon)	70
2.1.4.26. Balık Adam (Afyon).....	71
2.1.4.27. Kırk Kelleli Yılan	72
2.1.4.28. Karga ve Yılan (Ankara)	72
2.1.4.29. Padişahın Konuşmayan Kızı (Gümüşhane).....	73
2.1.5. Atasözlerinde Yılan	74
2.1.6. Deyimlerde Yılan	81
2.1.7. Mânilerde Yılan	85
2.1.8. Bilmecelerde Yılan	95
2.1.8.1. Sorusunda Yılan Sözcüğü Yer Alan Bilmeceler	96
2.1.8.2. Cevabı Yılan Olan Bilmeceler	100
2.1.9. Kargışlarda Yılan	102
2.2. FERDİ ESERLERDE YILAN.....	103
2.2.1. Türk Halk Şiirinde Yılan	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM İNANCINDA YILAN VE TASSAVVUF EDEBİYATINDA YILANLA İLGİLİ İNANIŞLAR

3.1. KUR'AN-I KERİMDE YILAN.....	114
3.2. HADİSLERDE YILAN	114
3.3. TASAVVUF EDEBİYATINDA YILAN	116
3.3.1. Menâkıb-nâmelerde Yılan-Ejderha	116
3.3.2. Saltık-nâme'de Yılan-Ejderha	121
3.3.3. Dânişmend-nâme'de Yılan-Ejderha	124
3.3.4. Hz. Ali Cenk-nâmeleri'nde Yılan-Ejderha.....	125

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALK İNANIŞLARINDA YILAN

4.1. HALK İNANIŞLARINDA YILAN	128
--	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİNDE YILAN

5.1. YILAN SOKMALARINDA TEDAVİ.....	138
5.2. CANLI YILANIN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR	139
5.3. YILAN GÖMLEĞİNİN KULLANILDIĞI YERLER VE HASTALIKLAR	140
5.4. YILAN GÖMLEĞİNİN DIŞTAN KULLANILDIĞI DURUMLAR	141
5.5. YILAN GÖMLEĞİNİN İÇTEN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR.....	143
5.6. YILAN DERİSİNİN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR	144
5.7. YILAN ETİNİN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR.....	144
5.8. YILAN KEMİKLERİNİN KULLANILDIKLARI YERLER VE HASTALIKLAR	146
5.9. YILAN YAĞININ KULLANILMASI	149

ALTINCI BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ SÜSLEME VE BEZEMELERDE YILAN

6.1. ANADOLU'DAKİ SÜSLEME VE BEZEMELERDE YILAN.....	150
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA	158
EKLER.....	172
Ek 1. Fotoğraflar.....	172
EK 2. Şekiller	184
ÖZET	185
ABSTRACT	187

GİRİŞ

DÜNYA MİTOLOJİLERİNDE VE İNANIŞLARINDA YILAN KÜLTÜNÜN GENEL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Yılan, ilkel topluluklardan başlayarak hemen hemen bütün ilkçağ topluluklarında kutsal sayılmıştır. “Mezopotamya’dan Anadolu’ya, Anadolu’dan Kafkasya’ya kadar uzanan geniş bir alanda Sümerler’den başlayarak Anadolu’da yaşayan tüm kültürlerde yılanla ilgili çeşitli mitler görülür. Hiçbir kült yılan kadar evrensel ve karmaşık olmamış, hiçbir yaratık yılan kadar yüceltilmemiştir. Yılanın hareketlerindeki hızlılık, zehrindeki ölümcüllük ilkel insanı sürekli etkilemiş, onun yeraltında sürdürdüğü yaşam öbür dünyadaki güçlerle ilişkilendirilmiş, özellikle deri değiştirebilmesi yaşamın yenilenmesinin simgesi olmuştur. Mitlerde karşımıza kimi zaman dişi, kimi zaman erkek olarak çıkabilen yılan, kimi zaman da kendisinin yaratıcısıdır. O, yaşamı ve ölümü, iyiyi ve kötüyü, şifayı ve ölümcül zehri içinde barındıran gizil güce sahiptir ve her zaman en büyük tanrıçalara gizemli gücü ve bilgeliğiyle eşlik eder. Tarım topluluklarında da önemli bir gücün simgesi olan yılan, toprağın bereketini, yaşamın yenilenmesini ifade eder (İndirkaş, 2007: 93-94). Sürüngen hayvanların içerisinde, özellikle yılanın büyük önemi vardır. Deri değiştirmesinden dolayı ölmezlik düşüncesini sembolize eden yılanın mitolojide, ibadette, büyücülükte ve sanatta oynadığı rol evrenseldir. Özellikle Afrika’da korku ve saygıyla karışık, gelişmiş bir yılan kültü görülür. Orta Amerika’nın eski kültürlerinde yılan çoğu zaman yüce varlıklarla aynı tutulmuştur. Amerika yerlileri yeraltı kudretlerini yılan biçiminde tasarımlamışlardır. Yılan; ölümsüzlüğü, gücü ve dünyanın yaratılışını sembolize eden bir motif olarak da ilkel toplulukların sanatında çok sık yer almaktadır (Örnek, 1971: 97). Afrika’da yılan akıl ve bilgelik simgesi olarak görülür; Tevrat’a göreyse çöl hayvanlarının en akıllısıdır. Araplar servi ağacına şecceretu’l-hayye; yılan ağacı adını verirler. Servinin bulunduğu her yerde yılanların da bulunduğu söylenir (Yıldırım, 2008: 502).

Kutsal Kitab'a göre de yılan kötülük ruhunu yani şeytanı temsil etmektedir. Şeytan ise insanın ebediliğine karşı olduğundan, Âdem'in hayat ağacına yaklaşmasına engel olmuş, ölümsüzlük verir diyerek bilgi ağacından yedirmiş, böylece insanlığın ölümlü olmasına sebep olmuştur. Yılanla ilgili olarak birçok açıklamalar yapılmıştır. Bir izah tarzına göre yılan, ölümsüzlüğü elde etmek istiyordu. Bunun için de cennette diğer ağaçlar arasına gizlenmiş olan hayat ağacını bulması gerekiyordu. Hayat ağacının meyvelerinden ilk kez o tatmalıydı. Bu nedenle Âdem'i iyiyi ve kötüyü bilmeye zorlamıştır. İyi ve kötüyü bilmenin yolu iyilik ve kötülüğü bilme ağacının meyvesinden yemekten geçer. Bu düşünceye göre Âdem, ağacın meyvesinden yiyip bilgi sahibi olacak ve yılanı hayat ağacının yerini gösterecektir (Eliade, 2003: 287). Bu sebeple hayat ağacının yerini bildirmesi için Âdem'i bilgi ağacından yemeye teşvik etmiştir. Yılanın Havva'yı kandırmasında başka sebeplerle de açıklanmıştır (Erdem, 2003: 38-39). Diğer kültürlerde olduğu gibi Yahudi kültüründe de hayat ağacının etrafında ölümsüzlüğe ulaşmayı engelleyen yılan motifi ile karşılaşırız. Yılan, Âdem'le yaptığı mücadeleyi kazanmış ve Âdem'in ölümlü olmasına neden olmuştur. Tevrat'ta yılan hayat ağacının koruyucusu değildir; fakat hayat ağacının özelliklerinden kendisi faydalanmak istemekte ve sürekli ağacın yanında bulunmaktadır.

Tekvin'e¹ göre Havva, yılanın kandırmasıyla bu ağacın meyvelerinden yedikten sonra ölümsüz olacağını, meleklerle benzeyeceğini, iyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacağını zannetmiştir (Öztekin, 2008: 74). Bu duygularla bu ağaçtan yemiş ve kocasına da yedirtmiştir.

Afrika'daki Basari halkının yaratılış efsanesi de benzer şekilde ifadeler barındırır: Bir gün Yılan dedi ki, "Biz de bu meyvelerden yemeliyiz. Neden aç kalalım?" Antilop dedi ki, "Ama bu meyvelerle ilgili hiçbir şey bilmiyoruz." "Sonra insan ve karısı meyveden biraz aldı ve yedi. Unumbotte² gökyüzünden indi ve sordu "O meyveyi yiyebileceğinizi kim söyledi?" Cevap verdiler: "Yılan söyledi." (Campbell, Moyers 2007: 69).

¹ Tekvin (yaratılış), Tarah ve Eski Ahit'in ilk beş kitabını oluşturan Tevrat'ın birinci kitabı, toplam elli babdan oluşur.

² Basari mitolojisinde Türk mitolojisindeki Ülgen'in karşılığı olan yaratıcı tanrı.

Bilhassa Genesis'in 1. bölümünü ve Basari efsanesini birlikte yorumlayan Cempbell'e göre; yılan, geçmişi çıkarıp atan ve yaşamaya devam eden hayatın simgesidir. Yaşamın gücü, yılanın deri değiştirmesine neden olur, tıpkı ayın gölgesinin düşmesi gibi. Ayın yeniden doğmak için gölgesine yaptığı gibi, yılan da yeniden doğmak için derisini değiştirir. Bunlar birbirine denk sembollerdir. Bazen yılan kendi kuyruğunu yiyen bir çember olarak tasvir edilir. Bu hayat imgesidir. Hayat yeniden doğmak için birbiri ardına nesilleri değiştirir. Yılan, zaman diyarında bulunan, sürekli olarak ölüm gömleğini üzerinden atan ve yeniden doğan ölümsüz enerjiyi ve bilinci temsil eder. Yaşama bu açıdan baktığınızda gerçekten de dehşet verici, korkunç bir şeydir. Yılan bünyesinde hayatın hem sihrini hem de dehşetini yaşar. Bununla birlikte, yılan yaşamın birincil fonksiyonunu da temsil eder, yani yemeyi. Yaşam başka canlıları yemeyi temel alır. Yılan seyahat hâlindeki besleyici bir kanaldır. Size en birincil niteliğiyle hayatın anlamını sunar, bir çok hissi verir. Bu hayvana kimse itiraz edemez. Yaşam kendini öldürerek ve yiyerek devam eder, ay gibi ölüm gömleğini çıkarır ve yeniden doğar. Çoğu kültürde yılan pozitif bir yorum atfedilmiştir. Hindistan'da en zehirli yılan olan kobra bile kutsal bir hayvandır ve mitolojik Yılan Kral da Buda'nın hemen yanında yer alır. Hint mitolojisinde dünyayı bir kobra yılanı taşır; Hint simgeciliğinde yılan ∞ sembolü biçiminde çöreklenmiş olarak betimlenir ve sonsuzluğun simgesidir. Hint dilinde "sonsuz" anlamına gelen ananta, uzayın derinliğini ve büyüklüğünü betimleyen bir yilandır. (Sözeri, 2000: 48; Kocabıyık, 2009: 209). Parvati'nin yok edici yaratıcı görünümünü simgeleyen Hindu Tanrısı Manasa'nın ve Muchalinda'nın (Nagaların yedi başlı kobra kralı) kız kardeşlerinden biri ve yedi cehennem prensesi, yılanların tanrıçası olan Patala'dır. Yılan simgesi Hindistan'da ve bütün komşu bölgelerde, Hint uygarlığının başlangıcından beri büyük bir saygı görmüş ve çok çeşitli tapınmalara konu olmuştur. Örneğin bu yörelerde her yıl yağmur mevsiminin başında özel bir tören yapılır ve yılanlara süt ve yiyecek sunulurdu. Yılanlar, yerel inançların çoğunda, yer altı tanrılarıdır.

Başka bir deyişle toprağa ve onun hazinesine egemen olan yer altı ruhlarıdır (Sözeri, 2000: 41). Yılan zaman ve ölüm diyarında yüklü olan ama sonsuza kadar canlı kalacak olan yaşam enerjisini temsil eder. Dünya yalnızca onun gölgesinden düşen deridir. Yılana Kızılderili geleneklerine göre de saygı gösterilir. Kızılderililer yılanın dost olunacak önemli bir güç olduğunu düşünürlerdi. Örneğin Pueblo'lara gidip Hopi Kızılderililerinin yılan dansını izlerseniz, yılanları ağızlarına aldıklarını ve sonra onları tepelere geri yolladıklarını görürsünüz. Yılanlar, tepelerin mesajlarını insanlara getirdikleri gibi insanların mesajlarını da tepelere götürmeleri için geri gönderilir. İnsan-doğa etkileşimi, yılan ile olan bu ilişkide betimlenir. Yılan su gibi akar ve bu açıdan suya benzer; ama dili sürekli olarak ateş çıkarır. Bu yüzden yılanda iki zıt bir aradadır (Campbell, Moyers 2007: 70-71). Kızılderililer arasında 'Çingirakla Evlenen Kız' (Erdoes, Ortiz 2006: 468-470) ve 'Yılan Kardeşler' masalları mevcuttur. İlkinde, insan şekline girebilen bir yılanla evlenen ve ondan yılan-çocuklar doğuran bir genç kızın, ikincisinde ise yılana dönüşen üç kardeşin öyküsü anlatılmaktadır.

Yılanın yaşam enerjisiyle ilişkilendirilmesi en belirgin olarak Yunan mitolojisinde görülür. Bilindiği gibi tıbbın sembolü, bir asa üzerine kıvrılmış şekilde tasvir edilen iki yilandır. Bu sembolün kaynağı Yunan mitolojisindeki Asklepios³ kültüdür. Asklepios, Yunan mitolojisindeki başı yılanlarla çevrili ve ona bakanı taşa çevirerek öldüren Medusa figürüyle de ilişkilidir. Medusa'nın bir benzeri Roma mitolojisinde görülmektedir. Bir bakışta insanları öldürdüğüne inanılan yılan Basikilos bir kurbağanın altındaki horoz yumurtasından doğmuştu. Bu mitolojik canavarın sonu da kendi lanetinden olmuştur. Bir gün aynada kendi suretini gören Basilikos, onu gören kişilere olduğu gibi ölmüştür. "Medusa'nın sol damarından akan öldürücü bir zehirdi ancak sağ damarından akan kan ölümsüzlüğün iksiriydi. Öyle ki bu iksir ölüyü bile diriltecek güce sahipti. Tıp tanrısı Asklepios bu iksiri Athena'dan alıp insanları diriltmek için kullandı. Zeus, Asklepios'un bu eylemlerinden

² Aesklepios: Yunan mitolojisinde tıp tanrısı (Latince Aesculapius=Escülap, Etrüsk karşılığı Esplace, Roma karşılığı ise Asclepius).

dünyanın düzeninin alt üst olacağını düşündü ve onu yıldırımlarıyla çarptı. Asklepios öldükten sonra yılanı takımyıldızı olarak gökyüzünde simgeleştirdi.” (Gezgin, 2007: 173). Yılanın tıpta sembol olması buradan kaynaklanır; ancak yılan şifacılığının kaynağı doğrudan bu kült değildir. Hekimlik tanrısı ve tüm hekimlerin atası olarak kabul edilen Asklepios, Apollon’un oğludur. Apollon, Yunan panteizminin en büyük tanrılarında biridir. Bir su perisi olan Koronis’le girdiği ilişki sonucunda Asklepios dünyaya gelmiştir. Asklepios hekimlik sanatını doğayla iç içe yaşayan Kentaur (at adam) Kheiron’dan öğrenmiştir. Kheiron⁴ ona tıp sanatının tüm inceliklerini öğretmiş, bütün şifalı otları ve suları göstermiştir. Önceleri bir kahraman olarak betimlenen Asklepios’a daha sonraları bir tanrı olarak tapınılmaya başlanmıştır. Adına birçok yerde tapınaklar yapılmıştır. Yılanlı asa Asklepios’un bir elinde dururken, diğer elinde şifa içeren ilacın bulunduğu kutsal tas yer alır. Bu tasvirde yılan uyanıklık ve ihtiyatın sembolüdür. Yılanın zehri bir şifa kaynağı olarak görüldüğü için böyle bir sembole dönüşmüştür. Yılan aynı zamanda dünyanın ve hayatın sembolü olarak birçok medeniyetin kültürü içinde yer almıştır. Anlatılan bir başka öyküye göre de; Asklepios önceleri bir yeraltı yılanıdır. Daha sonraları Yunanlıların sağlık tanrısına dönüşünce kendini bir asa üzerinde sembolleştirmiştir. Tapınaklara şifa amacı ile gelen hastaların bazıları, zehri alınmış bir yılan tarafından ısırılırdı. Asklepios’un yılanlarla konuştuğu ve kendisine alıştırdığı da söylenmektedir. Yılanların şifa kaynağı olarak kullanılması Asklepios’da yaygın olarak görülür. İnanca göre, yılanın yaladığı yara iyileşiyor, korkuttuğu kişiler ise hemen şifa buluyorlardı (Özden, 2003: 54-55). Yunan mitolojisinde Asklepios arasında olduğu gibi Hermes (Merkür) glifinde daire, yarım daire ve haç olmak üzere üç temel sembol görürüz. Yarım daire (insan ruhu ya da aklı) tam dairenin (kutsal ruh) ve haçın (madde) üstünde dengede durur. Merkür’ün mitolojik unsurlarından biri

³ Kheiron, Yunan mitolojisindeki Kentaurların en bilge yarattığı. Eski medeniyetlerin mitolojilerinde ve sanatlarında rastlanan doğaüstü yaratıklardan en ilginç olanlarından biri Kentaur’dur. Bu yarı insan yarı atın çıkışı diğer karışık yaratıklar gibi Doğu kökenli olsa da daha çok Yunan’da benimsenir. Kentaurların başları, göğüsleri, kolları ve bazen de ön bacakları insan, karınlarından arkası at biçimindedir. Yeleleri, kuyrukları vardır. Yabanıl ve azgındırlar. Dağlarda ve ormanlarda yaşarlar ve çiğ et yerler.

olan ve bir değnek etrafındaki iki yılanla sembolize edilen Caduceus (Hermes'in asası) hayatın esrarlı yönlerini sembolize etmektedir. Esasında Asklepios'un asasının temelinde de Hermes'in asası vardır. Apollon tarafından hediye edilen bu asanın birbirinden nefret edenleri sevgiyle birleştirme yetisine sahip olduğu söylenmektedir; Hermes bunu, birbiriyle kavga eden iki yılanın ortasına atarak denemiş ve yılanlar birbirlerine sarılmışlardır (Özbudun, 2004: 52).

Asklepios'un elindeki asa hayat ağacıyla özdeşleştirilmiştir. Türk mitolojisindeki ağacı bekleyen yılan da hayat ağacıyla ilişkilidir. İnsanın paradoksal bir şekilde ölümlü-tanrı olduğu fikrinin simgesidir. Yılan Havva'nın (Türk mitolojisinde Eciy'in) aklına girdiğinde bir Uroboros biçimi alır. Uroboros, yılanın Havva'nın aklına girişinin tercümesidir. Uroboros, kendi kuyruğunu ısırarak bu yılan, kendi kendini doğuran ve kendi kendini yok eden bir girdaptır (Kocabıyık, 2009: 209). Aynı zamanda yılan, yeraltında yaşadığı için ölen atalarla da özdeşleştirilmiş ve ölümlerle ilişkilendirilmiştir. Yılanın hem hayat ağacı vasıtasıyla yaşamla ve canlılıkla hem de ölümle ilişkilendirilmesi, bir zıtlık olarak düşünülmesi onunla ilgili yorumlar yapmayı güçleştirmektedir. Yılanın sık sık deri değiştirmesi mistikler tarafından reenkarnasyon inancına örnek olarak verilmiştir. Asklepios, yılan ve asa ilişkisine Hz. Musa'nın Firavunla mücadelesinde de tanık oluruz. Burada Hz. Musa elindeki asayı yere atınca; asa birden yılanla dönüşüp diğer yılanları yutmuştur (Özden, 2003: 54-55). Yahudiliğe göre asa, bünyesinde hayat ağacının kutsallığını taşıyan bir nesnedir. Hz. Musa elindeki asasıyla mucizeler gösterir. Hz. Musa kutsal ağaçtan yapılan değneğiyle asi halkın gözleri önünde bir kayaya iki kez vurur ve vurduğu yerden bol su çıkar. Hz. Musa'nın Elindeki asasının yılanla dönüşmesi ve bu asa ile kızıl denizi ikiye bölmesi gibi mucizeler anlatılır (Öztekin, 2008: 65).

Asklepios'un yanında Yunan mitolojisinde yılan kültü Thebai şehrinin kurucusu Kadmos'la ilgili mitte de mevcuttur. Savaş tanrısı Ares'in yılan canavarını öldüren Kadmos ve eşi Harmonia hatta onların soyundan gelenler Ares tarafından lanetlenirler. Bu lanete öfkelenen Kadmos, "Tanrıların

nazarında bir yılanın hayatı bu kadar değerliyse, keşke kendim de yılan olsaydım” der demez eşiyle birlikte yılanı dönüşürler. Eski bir inanışa göre Kadmus Yunanlara Phonecialıların bulduğu alfabenin harflerini tanıtmıştır (Bulfinch, 2011: 106-108).

Çin ve Mısır’da olduğu gibi yılanlar bazı durumlarda tanrıyla bir tutulurlar. Çin’de ilahlar taş ve yılan şekline girebiliyorlardı. Chou Hanedanı döneminde (İ.Ö. 756) Giles’in söylediğine göre “Derebeylerinden biri, cennetten inen ve başını dağın bayırına uzatmış olan sarı bir yılan hayali görmüştü. Derebeyi bu olaydan astroloğuna söz eder ve “bu Tanrı’nın bir gösterisi; ona bir kurban kes” cevabını alır. (Mackenzie, 1996: 159). Mısırlıların kötü tanrısı Set’le özdeşleştirilen karanlıklar yılanı her gün güneşi söndürmekle tehdit eder. Eski Mısır efsanelerinde kuş, şahin Horus; yılan da Set’ti. (Özden, 2003: 55-56)

Birûni’ye göre Hinduizm’de yerin en aşağı tabakasının altında bin başlı bir yılanın olduğu kabul ediliyordu. Bir Osmanlı minyatüründe, yer katmanlarını gösteren şekilde, dünya yuvarlağının etrafını saran bir yılanın gösterilmesi herhalde ‘yerin altındaki yılan’ düşüncesine işaret etmektedir (Çoruhlu, 2002: 99). Hindistan’da Garudalar (kuş-tanrılar) Nâgalara (yılan-tanrılar) düşmandır ve sıradan kabartmalarda “kartal şeklindeki” Garudaların, yılan şeklindeki Nagaları taşıdıkları resmedilmiştir. Kartala benzer kuşlarla, yılanlar arasındaki bu çekişme, Babil mitolojisinin konularından biridir. Polinezya’da kuş-tanrı ile yılan-tanrı arasındaki ebedi mücadele ağaç oymalara kazınmıştır. Mısırlıların kanatlı diskinin ortasında gagasında çırpınan bir yılan olan bir kuş vardır. Orta Amerika mitlerinde de aynı figüre rastlanır (Kocabıyık, 2009: 175). Hindistan’daki garuda ve nagalar ile Polinezya ve Mısır’da görülen kuş-tanrılar ile yılan-tanrılar arasındaki mücadeleye İlyada destanında bile rastlanır. Bu destanda Hector, kahramanları ile beraber, Eski Yunanlıların karargâhının duvarlarını aşmak üzere ileri atıldığında, havada, pençelerinde hâlâ canlı durumda olan ve çırpınan “kan kırmızısı renginde canavarı andıran bir yılan taşıyan bir kartal belirir.” Debelenip duran yılan, kartalı sokmayı başarır ve bunun sonucunda

kartal yılanı hemen ağzından düşürür (Mackenzie, 1996: 69). Yukarıda adları zikredilen Naga'lar Budist sanatında üç biçimde gösterilir: 1. Başlarına urëus sembolünü takmış olan Mısır kral ya da kraliçelerinden birini hatırlatan, başlarının üzerinde ya da başlarına asılı bulunan bir yılanla beraber insan olarak; 2. yarı insan yarı yılan (denizkızı biçiminde) olarak; 3. Sıradan yılanlar olarak. Naga'lar Tibet'te vücudunun üst tarafı insan şeklinde ve alt tarafı yılan şeklinde gösterilmiştir; kafasında boynuzları vardır ve omuzlarından kanatlar çıkar (Mackenzie, 1996: 68).

Yılana zıt anlam yüklemeleri Fars mitolojisinde de görülür. Fars mitolojisinde ateşin bulunuşu efsanesinde Ehrimen, ölümle aynı soydan gelen yılanı yaratmış, Ahura Mazda da karşılığında ateşi yaratarak onu yok etmeyi amaçlamış, dolayısıyla ateş kutsanmış bir nesne olarak yerleşmiştir. Yine Fars mitolojisinde Dahhâk'ın omuzlarının üzerinde iki yılan çıkmış kafatasının içerisine girerek beynini kemirmiş ve hayatını karartmışlardır (Yıldırım, 2008: 502).

Yılan çeşitli pagan toplumlarında yılda bir kez hayvan-tanrıyı öldürme törenlerinde de karşımıza çıkar. Bu törenlerin en tipik örneğine Batı Afrika'daki Fernando Po adasındaki İssapoo zencileri arasında rastlanır. Bu Afrika topluluğu kobra yılanına, kendilerine iyilik ya da kötülük getirebilecek, zenginlikler bağışlayacak ya da hastalık ve ölüm bulaştıracak koruyucu tanrıları gözüyle bakarlar. Bu sürüngenlerden birinin derisi, halk meydanındaki en yüksek ağacın bir dalına kuyruğundan baş aşağı asılır; kuyruğun oraya konması yılda bir yapılan bir törendir. Tören bittikten hemen sonra, geçen yıl doğmuş bütün çocuklar evden dışarı çıkarılır ve elleri yılanın kuyruk derisine değdirilir. Törenin amacı şüphesiz çocukları kabile tanrısının himayesi altına almaktır. Benzer durum Senegambia'da bir piton yılanının, piton klanında doğan her çocuğu, doğumundan sonraki sekiz gün içinde ziyaret edeceği inancı içerisinde de görülür. Yine eski Afrika'nın bir Yılan klanı olan Psylli'liler, yılanların, klanın öz çocuklarına zarar vermeyeceği inancıyla çocuklarını yılanlara göstermişlerdir (Frazer, 1991: 94). Mezopotamya mitolojisinde yılan inancın içinde yer almıştır. Mezopotamya'da

Nirah adı verilen ve tamamen hayvan biçiminde olan tanrıya Mezopotamya ve Elam arasında bulunan Der şehrinin tanrısı olarak tapılmıştır (Black, Gren 2003: 236). Yılanı tapınma Hindistan Pencap'taki Yılan kabilesince de uygulanır. Yılda bir kez, Eylül ayında bütün kastlarca ve dinlerce yalnızca dokuz gün süreyle yılanı tapılır. Ağustos sonunda Mirasanlar, özellikle de Yılan kabilesinden olanları hamurdan bir yılan yaparlar, kırmızı ve siyaha boyarlar ve bir harman savurma sepetine koyarlar. Bu sepeti köyün içinde dolaştırırlar, her eve girerken şöyle söylerler:

Tanrı hepinizle birlikte olsun!

Hastalıklar uzak olsun!

Koruyucunuz Gugga'nın sözü daim olsun!

Sonra içinde yılan olan sepeti vererek şöyle söylerler:

Undan yapılmış küçük bir çörek:

Birazcık tereyağı:

Yılanı boyun eğerseniz eğer,

Siz ve sizinkiler daim olurlar.

Yılanı, herkes bir şeyler verir, verilen şeyler genellikle bir avuç hamur veya biraz tahıldır. Ender olarak yapılan bir çörek ya da tereyağ verilir. Bunun yanında, yeni gelin gelen ya da gelin gitmiş veya bir oğlun doğduğu evlerden, bir rupi ve bir çeyrek, ya da bir parça kumaş verilir. Yılanı taşıyanlar bazen de şu şarkıyı söylerler:

Bir parça kumaş verin yılanı,

Neşeli bir gelin göndersin size.

Her eve bu şekilde girildikten sonra hamurdan yılan gömülür ve üzerine küçük bir mezar yapılır. Buraya Eylül ayı içinde dokuz gün süreyle kadınlar tapınmaya gelir. Bir leğen lor getirirler, bir kısmı yere diz çökerek alınlarını toprağa dokundurarak yılanın mezarına sunarlar. Sonra eve dönerler ve lorun kalanını çocuklar arasında paylaşırlar. Buradaki hamurdan yılan açıkça gerçek yılanın yerine geçen bir şeydir. Yılanların bol olduğu bölgelerde tapınmanın hamurdan yılanın mezarında değil de yılanların bulunduğu bilinen cangıllarda yapılması da bunu kanıtlar. Herkesçe

yapılan bu yıllık tapınmanın yanı sıra, Yılan kabilesinin üyeleri, yeni aydan sonra her gün aynı şekilde tapınırlar. Bu kabilenin üyeleri yılan öldürmez ve söylediklerine göre yılan ısırması onlara dokunmaz. Ölü bir yılan bulacak olurlarsa üzerine bir şeyler örterler ve normal bir cenaze töreni yaparlar (Frazer, 1991: 134-135).

Konunun başından beri verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere yılan, zıtlıkları özünde barındıran bir hayvan olmuştur. Zehirli yılan, Zerdüşt mitolojisinde günahkârları cezalandıran devlerin elindeki kırbaştır (Hinnels, 2008: 92). Bu duruma bir tezat oluşturacak şekilde yılan eski İran'da büyük tanrılardan biri olan Mihr avlanırken onun yanında sürünerek ve yardımcısı olarak tasvir edilir (Hinnels, 2008: 116). Etrüsk mitolojisinde ise "Tuchulcha adlı akbaba gagalı, eşekkulaklı ve kıvranan yılanlarla sarmalanmış yabani, korkunç bir ölüm demonunu temsil ederken zıt şekilde hemen bütün kültürlerde ölümsüzlük otunu bir yılan ya da ejderha korur. (Bonfante, Swaddling 2006: 134). Yılan, en eski toplumlardan beri insanların ölümsüzlüğe ulaşmasını engelleyen bir unsur olmuştur. Bunun en bilinen örneklerinden biri Gılgamış destanıdır. Bu destanda Utnapishtim'den ölümsüzlük otunun yerini öğrenen ve onu elde eden Gılgamış, Uruk şehrine geri dönerken yıkanmak için bir göle girer. Fakat bir kenara bıraktığı ölümsüzlük otunu bir yılan alarak uzaklaşır. Bu durum destanda şu şekilde anlatılır:

Bir gölete girdi Gılgamış;
ama bir yılan süzülüverdi yanından
ve Gılgamış'tan aşırıverdi bitkiyi,
yılanın gençleştiğini gördü Gılgamış,
büyülü bitkiyle kaçıp gitti yılan.

Kalakaldı Gılgamış ve ağlamaya başladı (Jockson, 2008: 82).

Yılanın yağmur yağdırmak ve büyü malzemesi olarak kullanılması Kitab-ı Mukaddesle ilgili yorumlarda da görülür. Pagan mitlerde doğurganlığın timsali olan, toprak ve dolayısıyla toprak anayla ilintiliyken, Kitab-ı Mukaddesin simge sisteminde ejderha, genellikle yılan formunda tasvir

edilmiştir, daima kötü bir hayvan olarak anılır. Benzer şekilde Kitab-ı Mukaddes paganların tarımsal bereketi ve toprağı yücelten simge, âdet ve dinsel uygulamalarına eleştirel yaklaştığı görülür. Tabiatı taklit ilkesine dayalı sempati büyüsü (örneğin yağmur yağdırmak için suyu yere boşaltmak) bu eleştiri oklarından biridir.

Sümerler ve Elamlılar için yapılan kazılarda bulunmuş heykellerde boynuzlu yılanlar, Kutsal ağacı koruyan yılan, kapı bekçiliğı yapan iri ve boynuzlu yılanlar görülmektedir. Bunlardan yılanların koruyuculukla da görevli olduğu anlaşılmaktadır. Sümerlerde yılanların tanrısı olan “Nin-Gişzida” ile “Papsukal” da koruyuculukla görevlidirler.

Etilerin (Edimmu) hikâyesinde de büyük ve obur bir yılan geçmektedir.

İlluankaş adındaki yılan da Eti ve Hitit efsaneleri arasında yer almıştır (Uraz, 1994: 154).

Bu çok yönlü algılanışıyla yılan, çağlar boyunca hemen her toplumda mitolojinin, inancın ve söylencelerin içinde en çok yer alan hayvanlardan biri olmuştur ve genel olarak şu özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır:

1. Hem yeryüzünü hem de yeraltını simgelediğinden ve toprak altında yaşamasından dolayı, ölüm, ölümler ve atalar kültüyle ilişkilendirilmiştir.
2. Bazı topluluklar tarafından tanrı veya yarı tanrı seviyesinde tutularak tapınma unsuru olmuş, yaratılışla ilişkilendirilmiştir.
3. Sağlık ve hastalıkla ilişkilendirilmiştir.
4. Deri değiştirmesi daima genç kaldığının işareti sayılıp gençlik, hatta ölüp dirilmeye bir tutulmuştur.
5. Tek tanrılı inançların hemen hemen tamamında şeytanla özdeşleştirilmiştir.
6. Yunan mitolojisinde Medusa, Roma mitolojisinde Basilikos örneklerinde olduğu gibi mitolojik canavarların bir parçası veya bizatihi kendileri yılanla özdeşleştirilmişlerdir.
7. Bu özelliklerinden dolayı ilkelerin sanat eserlerinde önemli bir figür olarak yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİTOLOJİSİNDE YILAN

1.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE YILAN

Yılan, Türk mitolojisinde hem yaratılış hem de kıyametle ilgili mitolojik metinlerde karşımıza çıkar. Altay Türkleri'nin kalgançı çak (son çağ) olarak adlandırdığı kıyamet metinlerde kökü sarımtırak bir yılan olan köngül adı verilen bir bitkinin hasıl olacağı ve insanlara zarar vereceği Şal Yime ile Mandı Şire'nin insanlığı bu bitkiden kurtarmaya çalışacağı şu şekilde anlatılır:

Yerden köngül denen nebat bitecek;
(Bu) nebattan çekirge çıkacak;
Bunlar davara rastlayınca,
Davarı mahvedecek,
İnsana rastlayınca, insanı mahvedecek.
O zaman Şalyime haykırarak;
“Buraya bak Mandı Şire,
Bana yardım et!”
Diyecek;
“Köngül denen nebata,
Elim yetişmedi” diyecek;
“Köngül denen nebatın kökü,
Sarımtırak bir yilandır” diyecek (Sakaoğlu, 2003: 192).

On iki hayvanlı Türk takviminin yıl sembollerinden biri olan yılan, Radloff'un tespit ettiği Altay yaratılış efsanesinde yer alır. Burada yılan Erlik'in sözüne aldanan bir hayvandır. Çünkü yılan ve köpek yenilmesi yasaklanan dört daldaki meyveleri korumakla görevliydi. Erlik ilk insan olan Törüngey ve Eje'yi yasak meyveleri yemeleri için kandırmaya çalışırken, yılan ağaca

çıkarak elmayı ısırır. Bu arada Erlik'in sözlerine kanan ve yılanın yaptığını gören Eje de elmayı ısırır ve ısırarak istemediği halde Törüngey'in ağzına sürer. O anada her ikisinin de tüyleri dökülür. Yaratıcı Ülgen bu işin sorumlusunun kim olduğunu sorduğu zaman yılan, köpek, Törüngey ve Eje suçu birbirlerine atar. Bu nedenle hepsini cezalandıran Ülgen, yılanı: "Şimdi sen Körmös (Şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun, öldürsün" der. Sonuçta Törüngey ve Eje dünyada, şeytanda yeraltında yaşamaya mahkûm edilir (Çoruhlu, 1998: 188; İnan, 1972: 15-16).

Türk yaratılış mitinde Erlik'in içine girerek insanları kandırmasına sebep olan yılan ve onun fonksiyonları diğer inanç sistemleriyle benzerlikler gösterir. Genesis 1'de Tanrı: "Sana yememeni söylediğim ağaçtan mı yedin?" İnsan dedi ki, "Benimle olması için verdiğin kadın bana bu ağacın meyvesini verdi ve ben de yedim." Sonra tanrı kadına şöyle dedi: "Sen ne yaptın?" kadın dedi ki, "Yılan beni kandırdı ve ben de yedim." (Cempbell, Moyers 2007: 69).

Altay Türk yaratılış mitinde de yaratıcı, kadın ve yılan arasındaki diyalog aynı şekilde cereyan eder: Erlik yılanın ağzından onun içine girerek "bu ağaca çık" der. Sonra onun içinden Toronoy ve Eciy'e yasak meyvelerden yemeleri gerektiğini söyler. Onlar da yer. Sonra Tanrı gelerek onlara yasak meyvelerden niçin yediklerini sorunca tıpkı Genesis ve Basari efsanesinde olduğu gibi onlar, meyveleri yemelerini yılanın söylediğini ifade ederler. Tanrı da yılanla birlikte insanları da cezalandırır (Sakaoğlu, Duymaz 2003: 167-168).

Yılan, Türk Şamanizminde yer altı Tanrısı Erlik'le ilgili bir semboldür. Genellikle kara yılan olarak anılmasının nedeni Erlik'tir. Çünkü Türk mitolojisinde ak veya gök rengi Gök Tanrı'yı, kara renk ise yeri ve Yer Tanrısı Erlik'i temsil eder. Erlik bazı şaman dualarında kara yilandan bir kamçıya sahip olarak tanıtılmaktadır. "....Bindiği (at) kara küheylân/ Dizgini kara ipekten/ kamçısı kara yılan..." (Çoruhlu, 1998: 186; İnan, 1972: 40).

Öte yandan bazı şamanlar yılan biçimine girer. Tören esnasında onun hareketlerini taklit ederler. Şaman elbiselerinde bu nedenle yılanı işaret eden

nesneler de yer alır. Altay şaman elbiselerinde, bazen yılanın başı ve çatalı kuyruğu belirgin bir şekilde gösterilmiştir. Bu yılanın Yutpa adı verilen çatal kuyruklu, dört ayaklı, ağzı açık olarak tasvir edilmiş olup yer altı canavarını temsil eder. Şamanın külâhının ön kısmında da birkaç sıra yılan başı yer alır. Ayrıca şaman davulunun derisi üzerinde diğer tasvirlerle birlikte yer altı denizinde yaşadığı varsayılan bir yılan resmi bulunmaktadır (Çoruhlu, 1998: 187; Eliade, 1964: 149-152; Buluç, 1979: 315-317; 1968: 442).

Şamanist Türk topluluklarında Ak Şaman yanında çok korkulan Kara Şaman da vardı. Yakut inanışlarında ilk şaman bir kara şamandı. Üstün bir güce sahip şaman, kibri nedeniyle Yakutların en büyük tanrısını tanımayı reddeder. Tanrı, vücudu bir yığın yilandan meydana gelmiş olan bu şamanı, ateşe atar. Ateşin alevlerinden bir kara kurbağa ortaya çıkar. Bu yaratıktan ise cinler meydana gelir (Çoruhlu, 1998: 187; Eliade, 1964: 68).

Türk kozmolojisinde yer unsurunun ve kuzey yönünün sembolü olan kara yılan, aynı zamanda yedişer yıldızdan oluşan dört yıldız grubundan biridir (Çoruhlu, 1998: 187).

Dünya kültürlerinde en yaygın inançlardan biri olan hayat ağacı inancı, ağaç kültüyle ilgili bütün inançların temelini oluşturmuştur. Bütün toplumlarda benzer özellik gösteren hayat ağacı inancında yılan motifi yer almaktadır.

Hayat ağacı ulaşılması çok zor olan bir yerde ve canavarlar ya da yılanlar tarafından korunmaktadır. Hayat ağacı çoğu zaman ulaşılamaz bir yerde dünyanın sonunda, denizin dibinde karanlıklar ülkesinde, çok yüksek bir dağın zirvesinde ya da yedi dağ arasında bulunan bir merkezde bulunmaktadır ve ona ulaşmak çok zordur (Öztekin, 2008: 25).

Dünya kültürlerinde hayat ağacının kökünde ve dallarında çeşitli hayvanlar olduğu tasavvur edilmektedir. Efsaneden efsaneye bu hayvanlar farklılık gösterse de hayvan örüntülerinde genel tema aynıdır. Ağacın dallarında bir takım hayvanlar bulunmaktadır. Genellikle bir kartal bu hayvanların içinde yer alır. Kökünde ise bir yılan veya ejderha bu ağacı yıkmaya çalışır. Kartal da her gün yılanla mücadele eder. Bu temanın dünya kültürlerinde çok sayıda örneği vardır. Kalmuklar, okyanusta bir ejderhanın

yaşadığından ve ağacın suyun üzerine düşen yapraklarını yuttuğundan söz ederler. Buryatlar'da hayat ağacı bir süt gölünün ortasındadır. Dibinde bir yılan yaşar. Bazen de yılan ağacın gövdesine sarılı halde bulunur. Bu ağaca giden tüm ölümsüzlük yollarını yılan gözetir. Dünyanın merkezinde saklı bulunan hazineleri, güç, yaşam ve her şeyi bilebilme yeteneği bahşeden her simgeyi korurlar. Bu simge genellikle hayat ağacı olmuştur (Öztekin, 2008: 39-40). Yılanlar hazinelerin bekçisi ve koruyucusudur. Göktürk Kağanı Kültigin'in M.S.732'de yaptırdığı Orhon Anıtları'nda, Uygur Bilge Kağan Anıtı'nda ejder bekçilik yapmaktadır (Esin, 1978: 49-53).

Esat Korkmaz, Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü'nde yılanın Türk inançları içindeki yerini ise yedi madde halinde sıralamıştır:

1. Şamanist tasarımlarda yeraltı denizinde yaşadığına inanılan ve Erlik'in kamçısı olarak algılanan mitolojik hayvan (Korkmaz, 2008: 166-167). Şaman dualarında bir canavar olarak tasvir edilen Erlik, sağlam vücutlu bir ihtiyar olarak düşünülmüştür. Gözleri ve kaşları kara, çatal sakallı, yaban domuzuna benzeyen azı dişli, kara ve kıvrıkcık saçlı, kara renkli bir ata ya da öküze binen, yılan kamçılı, kana benzer parlak yüzlüdür (Çoruhlu, 2002: 53).

2. Şaman tasarımlarında Yutpa⁵ adı verilen çatal kuyruklu, dört ayaklı yer altı canavarıdır. Altay Türk mitolojisinde Yutpa'nın yanı sıra kamık adı verilen başka bir mitolojik varlık daha vardır ki o da Erlik'in oğlu Padış-biy'in sahibi olduğu cehennem gölleri kıyılarının sakini olan zehirsiz yilandır. Ayrıca Erlik'in oğlu Karaş'da kam dualarında yılanlarla birlikte tasvir edilir (Korkmaz, 2008: 166-167).

3. Şamanın yeraltı yolculuğunda, bedenine girdiği yardımcı ruhlardan biridir. Bazı şamanlar yılan biçimine girerler. Tören esnasında onun

⁵ Yutpa veya cutpa yeraltı dünyasına girişi koruyan varlıklardır. A. Anohin derlemesinde yutpalar, yeşil sırtlı, beyaz göğüslü, kayık gibi büyük ağızları olan su hayvanları olarak nitelenmektedir ve bu Yutpalar, Toybodım ırmağının sahilinde bulunan Erlik Han'ın sarayını korurlar. Yutpaların görevi ölü canların geri dönmesine engel olmaktır. Karınları o kadar büyüktür ki, karınları yuttukları insanlar ve hayvanlarla doludur. Ayrıca yutpaların üst dudaklarının göğe, alt dudaklarının ise yere dokunduğu söylenmektedir (ayrıntılı bilgi için bk. Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, C. 1, Ötüken yay., İstanbul, 2007, s. 342-343).

hareketlerini taklit ederler (Korkmaz, 2008: 166-167). Birinci maddede üzerinde durulan Erlik-yılan ilişkisi kam-yılan ilişkisine de yansımıştır. Altay kamlarının (şamanlarının) elbiselerinde Yutpa denilen yer altı canavarı ya da yılanını temsil eden kurdeleler bulunur. İki gözü ve açık ağzıyla gösterilen bu yılan bazen tek başlı üç gövdeli ve çatal kuyruklu olarak belirtilir (Çoruhlu, 2002: 73-74). Yılanın kamlarla ilişkisi onun kullandığı eşyalarda da kendini gösterir. Katanov'a göre Beltir ve Sagay kamlarının davullarına işlenmiş tasvirler arasında yılan tasviri de bulunur (Çoruhlu, 2002: 82). Bahaeddin Ögel'e göre ise Türk Şamanları yaptıkları ayin ve törenlerde kurt derilerini sol yanına alır; sağ yanında ise balık cinsleri yılanlar ve bir ayı postu bulundururlardı (Ögel, 1998: 35). Bu durum şüphesiz Türk Şamanlarının bu hayvanların gücünü kendi üstlerine çekmek için kullandıkları bir pratiktir. Ayrıca Şaman araştırmaları uzmanı Arva, yardımcı ruh olarak yılan ruhuna sahip bir şamanın yılan gibi yerlerde eğilip büküldüğünü kendi gözleriyle gördüğünü ifade etmiştir (Roux, 2005: 239).

4. Altay yaratılış efsanesinde, yenilmesi yasaklanan meyveleri korumakla görevli iki hayvandan biri (Korkmaz, 2008: 166-167).

5. Türk mitolojisinde dört ana yöne ilişkin olan dört büyük yıldız grubundan kuzeyi simgeleyen Ülker yıldız kümesinin görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan göksel düşsel hayvan (Korkmaz, 2008: 166-167).

6. On iki hayvanlı Türk takviminde yıl simgesi hayvan (Korkmaz, 2008: 166-167).

Türklerde on iki yıldan biri yılan yılı olarak kabul edilir. Yılan Yılı: Kış soğuk ve uzun, yaz kurak geçer. Meyve boldur. Yılan, sıçan ve karınca çoğalır. Hükümdarlar arasında düşmanlık artar. Halk arasında hile artar. Hastalıklar çoğalır, veba artar. İlk üçte birinde doğanlar iyi huylu, sakın ve uzun ömürlü olur, ikincisinde doğanlar kinci ve kötülük yapan, üçüncüsünde doğanlar ise sert, kötü huylu, hilekâr olur. Yağmur az, kuraklık fazladır. Meyveler ve yiyecekler azdır (Alsan, 2005: 48).

7. Budist etkilenmeyle Uygur mitolojisinde, “Altın Başlı Yılan” olarak algılanan ve Altın Dağ’da oturduğuna inanılan, töz kabul edilen ve tapım konusu yapılan hayvan-tanrı (Korkmaz, 2008: 166-167).

Dünya mitolojilerinde olduğu gibi kuş-tanrı ve yılan-tanrı çekişmesi örtülü de olsa Türk mitolojisinde de mevcuttur. Konuyla ilgili olarak Bahaeddin Ögel, Tonyukuk’un soyundan gelen Uygur veziri Bilge-Buka’nın atalarından birinin başından geçen bir olayla ilgili olarak şunları kaydeder: “Söylendiğine göre bir gün hava çok sıcakmış. Bilge-Buka’nın atası elbise ve ayakkabılarını çıkararak bir ağacın dibinde yatmış. Az sonra ağacın üzerine bir kuş gelerek ötmeye başlamış. Ağacın dibinde yatan adam bundan canı sıkılmış ve elbiselerini giyerek kalkmış. Fakat kuş bununla da kalmamış üç defa ağaçtan aşağı inerek adamı tırmalamış. Adam kızınca kuşu yakalamış. Yakalamış, ama tam bu sırada ağacın üzerinden zehirli bir yılanın da aşağı indiğini görmüş. Bunun üzerine kuşu bırakmış ve yılanın sokmasından kurtulmuş.” (Ögel, 1998: 86).

Dede Korkut hikâyelerinin Kazak anlatmalarında Dede Korkut yeryüzünde ilk defa küy çalan biri olarak tanıtılır. O, böylece ölmemenin çaresini hüneriyle bulmuştur. Gılgamış destanındaki ölümsüz otunun yerini Dede Korkut’ta küy alır. “Korkut küy çalarken ecel ona yaklaşamaz. Çünkü küy ecelden daha güçlüdür. Ecel, küy karşısında kendini daha zayıf hisseder. Bu sebepten Korkut’a doğrudan gelemmez. Korkut’un yorulup, bitkin düşeceği anı bekler. “Bir süre sürekli kopuz çalan Korkut yorulup, uyuklayıverir. Korkut’u gözetleyen ecel, o anda yılan şeklinde kilime gelip onu sokar. Korkut da orada ölür.” (Kaskabasov, 2000: 194). Dede Korkut yılan tarafından sokulup öldüğünde bir adadır. Su kenarında ölümsüzlüğü yitirme Gılgamış’la benzerlik gösterir. Gılgamış da bir su kenarında ölümsüzlük otunu yılanla çaldırılmıştır. Gılgamış ölümsüzlüğün nesnesini, Dede Korkut ise sırrını kaybetmiştir. Ülkemizdeki Lokman Hekim anlatısında da ölümsüzlük otunu bulan Lokman Hekim, onu bir akarsuya düşürerek kaybeder. Akarsular şekil olarak yılan benzerler. Bu anlatıda da akarsu dolaylı olarak yılanı temsil eder.

İbn Fadlan Ural Dağları ve Volga arasında yaşayan Başkurtlarla ilgili olarak “ Bunların bir kısmı yılanlara, başka bir grup balıklara ve bir başkası da turnalara tapar” demektedir (Baldick, 2011: 61). Fadlan’ın bu tespitini aynen nakleden Julian Baldick, konu hakkında herhangi bir yorum yapmaz. Fakat Türklerin yılan tapmasıyla ilgili olarak kesin kanıtlar mevcut değildir. Bize göre, Fadlan yılan kültüne atfedilen değeri tapma olarak algılamış olmalıdır. Bununla birlikte yılan kültüyle ilgili olarak pek çok Türk boyunda kayda değer anlam yüklemeler olmuştur. Yılanların hastalık tedavisinde kullanılması konusunda Baldick, Potapov’dan naklen; “Bir yılan, bir kertenkele ve bir toprak solucanı kadın hastalıklarının tedavisinde kullanılıyordu” demektedir (Baldick, 2011: 96).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HALK EDEBİYATINDA YILAN

2.1. ANONİM HALK EDEBİYATINDA YILAN

2.1.1. Destanlarda Yılan

Destanlar, bir milletin bütün kültürel unsurlarını, inançlarını barındıran anonim eserlerdir. Ait olduğu milletin değer verdiği yerdiği, yücelttiği bütün unsurları destanlarda mevcuttur.

Aşağıda örneklerine yer verilen destanlarda yılan motifi; kahramanların gücünü anlatmak ve bazı özelliklerini benzetmek, kılık değiştirmek, kahramanın üzerine binip sürdüğü bir hayvanı anlatmak ve kahramanın düşmanlarına gösterdiği çevikliği ve gücü belirtmek için kullanılmıştır. Destanlarda kahramanın kamçısı canlı yılanla benzetilir, kahramanların yılanla benzeyen halat ve kamçı gibi eşyaları yılan desenli olarak tasvir edilir. Bunun yanında yılan, eti yenilen bir hayvan olarak, alkış unsuru olarak, yol üzerindeki engel olarak da tasvir edilmektedir. Ayrıca sık ve karanlık ormanlar ile genç kızların kıvraklığı yılanla benzetilmiştir.

Manas destanında destan kahramanı Manas'ın doğuşunu haber veren hayvanlar arasında yılanlar da vardır.

Manas'ın doğuşu destanlarda şöyle anlatılır:

“Şimdi dağ başında Kayberen (dağlı geviş getiren hayvanların hamisi) böğürdü, bahçedeki kuşlar öttü, yerdeki yılanlar ısıklık çalıp, avuldaki köpekler havlamaya, atlar kışnemeye başladılar. Bebek iki elinde kan pıhtısı olduğu halde doğdu” (Yusupov, 2009: 15).

Yine Manas destanında yılan, kahramanların gücü ve kuvvetini anlatan bir unsur olarak görülür:

“Çong Cindi beş yaşına geldiği zaman, henüz küçükken marifetini millete gösterdi, öküz kadar taşları kaldırdı, yılanın başını ısırdı, bir tulum kımızı bir seferde içti” (Yusupov, 2009: 20).

Aralarında yılanın da olduğu bütün vahşi hayvanlar Manas’ı görünce ondan korkarlar:

“Hayvanat bahçesindeki ejderler, ayılar, yılanlar, kurtlar Manas’ı gördüklerinde eğilip, kulaklarını kısıp, gözlerini kapatıp, uluyarak kafeslerine başlarını soktular” (Yusupov, 2009: 110).

Destanda yılan alkış unsuru olarak da karşımıza çıkar. Esen Han, Almambet’i şöyle alkar:

“Ben Göğün oğlu, Çin padişahı! Emrediyorum: Güneş ile ay ışığının ulaştığı bütün bölgelerin askeri birlikleri senin idarendedir. Orduyu ejder gibi heybetli, aslan gibi güçlü olan senin gibi bahadır yönettiği için artık gönlüm huzur buldu. Yüreğin kurt yüreği gibi, gözlerin yılan gözleri gibi olsun” dedi Esen Han (Yusupov, 2009: 122).

Manas destanında kahramanların bazı özellikleri yılanla benzetilir. Kahramanların gözleri, boyunları ve yürüyüşleri yılan gibidir:

“Çubak’ın bahadırılığı Manas’tan eksik değildi, boylu poslu, geniş omuzlu, yilankavi boyunlu, çok yiğit biriydi. O, muskasını sıçratan yürük atı Kökteke’ye binerek önünü engelleyenlere bakmadan gitti.” (Yusupov, 2009: 126).

“O günlerde Alevke’nin oğlu Kongurbay otların üzerinde süzülerek yürüyen yılan gibi aralıyordu, ormanları aslan gibi yokluyordu, zehre bandırılmış baltasını eline alarak Kırgızların yiğidi Manas’ı öldüreceğim diye barikatları dolaşıp duruyordu, utancından kendi şehri Çet-Beecin’e girmeden yolları bekliyordu.” (Yusupov, 2009: 250).

“Kırgız Destanı Canıl Mirza’da genç kızların kıvraklığı yılanla benzetilir:

Bu iki kızın halini anlatalım:

Sağ elinde yayı var,

Gördüğü canlıyı vuracak,
 Diğerinde çelik kılıç var,
 Gördüğünü doğrayacak,
 Balık gibi oynayıp duruyor,
 Yılan gibi kıvrılıp duruyor.” (Çelik, 2010: 130).

Aynı destanda düşmanın yol kesmesi yılanın yolda duruşuna benzetilir:

“Yılan gibi yolunu kesmiş
 Tuttuğunu yere sermiş
 Opol’u boylayıp yol açmış
 Nurhan’a varıp asker yollamış.” (Çelik, 2010: 137).

Yine Canıl Mirza destanında kahramanın at üstündeki hareketleri yılan kıvraklığıyla özdeşleştirilir:

“Toyun etini dağıttırıp,
 Şaha kalkıp Kazkarası,
 Üstündeki er Cañıl,
 Ak yılan gibi kıvrılıp” (Çelik, 2010: 154).

Kırgız Türklerine ait Sayitbek destanında kahramanın düşmanlarına atılması yılanın insana atılmasına benzetilir, kahramanın atikliği yılanınkiyle özdeşleştirilir:

“Yiğit Seyitbek o sırada
 Teltoru’ya kamçı vurup
 Dölön Han’a saldırıp
 Canavarınız Teltoru,
 Yay gibi yerde gerilip,

Ok yılanı gibi atılıp
 Ürkmeden çaresini bulup,
 Bir eliyle mızrağı tutup,
 Eti acıyıp kalmış yiğit
 Babası gibi pehlivan yiğit” (Karademirlidağ, 2006: 402).

Yine aynı destanda kahramanın düşmanlarının belini kavraması yılanın insana kavramasına benzetilir, kahramanın gücü yılanınkiyle özdeşleştirilir:

“Zorluklardan nefesi daralıp,
 Kalmadı hiç halimiz
 Bele sarılan yılan gibi
 Beş yerinden kırıldı belimizin.
 Huzursuz yaşamı düzeltip,
 Birlik oluşturunuz” (Karademirlidağ, 2006: 419).

Er-Töştük destanında, karakuşun tünediği ağaç, hayat ağacıdır. Ağacın altında bekçi olarak bir yılan bulunur. Masalda bu yılanı "Acırğa", yani "Ejderha" denilir. Destanda yeraltında başından geçen olayların anlatıldığı Er-Töştük, destanının bir yerinde hayat ağacındaki yuvasında yavrulmuş olan kara kuşun yavrularını her yıl yiyen ejderhayı öldürür. Anne kuş geri dönüp, Er-Töştük'ü ağacın yanında görünce, hemen yutar. Ancak, yavrularından gerçeği öğrenince, yuttuğu adamı tükürür ve hayat ağacından aldığı hayat verici gücüyle, yeniden genç bir insan yapar. Er-Töştük kuştan kendisini yeryüzüne götürmesini rica eder ve kuşun sırtına biner. Yola koyulurlar, ancak yarı yolda kuşun yiyeceği biter. Er-Töştük de, kendi etlerini ve gözünü kuşa yedirir. Yeryüzüne vardıklarında, kuş onu yeniden yutup, tükürerek, taze bir insan haline getirir. Böylece Er-Töştük de, memleketine ve karısına kavuşur. Bu masalda işlendiği gibi, yılan yani ejderha ve karakuş,

yani zümrüdüanka kuşu, yavruların yenmesi olayından ötürü karşılıklı savaşım halinde tasavvur edilmişlerdir (Alsan, 2005: 72).

Er Töştük destanının Radloff varyantında yılan ejderha olarak geçmektedir, Yılan-ejderha metinde kuş yavrularını yemek isteyen olumsuz mitolojik bir unsur olarak karşımıza çıkar. Kuş yavrularını kurtaran Er Töştük onların desteğini alarak yoluna devam eder:

“Çınara bir ejderha,
Tırmanıyormuş
kara kuşun
İki yavrusu varmış,
Ötüşüp duruyordu iki yavru,
Töştük koşup geldi,
Ejderhayı bıçak ile
Belinden ayırdı derler,
Ejderhanın gövdesini,
Bir eteğine koydu,
Ejderhanın alt yarısını
Diğer eteğine koydu,
Ağaca tırmandı,
Ejderhanın alt yarısını,
Kara kuşun yavrularına
Paylaştırdı Er Töştük” (İliç,2002: 83).

Uygur Türklerine ait Emir Göroğlu destanında yılan bir celladın kılık değiştirmesi şeklinde karşımıza çıkar. Cellâdın kendisini yılanı dönüştürmesi destanda şöyle anlatılır:

“ Ah! Çocuğum! diye kendisi derhal şahine dönüştü. Kanatlarını açıp, havaya yükseldi ve onları kovalamak için uçtu. Aga Yunus Peri onlara yaklaştığında, cellat bunu gördü. Cellat hemen onları yeryüzüne indirdi. Bir efsun okuyarak, onları geyik haline getirdi. Kendisi kuş kılığına girdi ve onları

kovdu. Bir anda iki geyik ile kuş kılığındaki cellât bir kuyuya denk geldi. Cellât iki geyiği balığa dönüştürdü, kendi yılanı dönüştü. Bunlar kuyuya indi.” (Abdulahkim, 2006: 697)

Türk destanlarının yayıldığı coğrafya içinde yılan en çok Sibirya destanlarında geçer. Hakas Türklerinin Han Orba destanında yılan bazı özellikleriyle mevcuttur. Bunlar arasında yılan, destanda yenilen bir hayvandır:

“Ancak böyle bir görüntü içinde Han Mirgen kıza pek sıcak bakmazken kızla önce mücadele eden Han Mirgen’i kız daha sonra yemek yemesi için masaya oturtur ve önüne yılan etinden bir yemek getirir. Haliyle bunu yemek istemeyen Han Mirgen’in yanına o vakit Altın Harlıh gelir ve kızın yemeğini mutlaka yemesini tembihler. Han Mirgen’i bu durumda bir sürpriz beklemektedir:

Han Mirgen bunu işitip,
İki gözünü de kapatıp
Çatal başlı yılanı yiyor.
Çatal başlı yılanın eti
Han Mirgen’in ağzında
Yağ gibi kayar,
Baldan tatlı gibi gelir.” (Aktaş, 2007: 156-158).

Aynı destanda yılan kahramanın üzerine bindiği bir hayvandır:

“Han Mirgen,
Kara yılanın üstüne çıkıp,
Gökyüzüne çekiştirdi.
Aydınlık göğün altında
Geniş yurdu gözlüyor.”

Destanın ilerleyen bölümlerinde bu yılan çift kanatlı ve konuşan bir yılan şeklinde karşımıza çıkar:

“Çifte kanatlı kara yılan,
Han Mirgen’i tanıyıp dedi:
“Benim üstümde oturmaya muktedir
Geniş yurdun üstünde,
Kara yerin altında
Yiğit doğan yoktur.
Sen sadece dayanıp ve oturup,
Çifte kamçıyla vurursun,
Çok güçlü yaratılmış olan sen,
Yiğit Han Mirgen olmalısın.” (Aktaş, 2007: 356).

Altay Türklerine ait Almış Kaan destanında kahraman henüz çocukken bazı hayvanların belirgin özelliklerini taşır. Bu hayvanlar arasında yılan da vardır. Çocuk kahramanın sesi yılanı benzetilir:

“Uyuyan oğul imiş.
Bu dağdan inip gidip,
İtin kuvvetlisiyle kapışıp,
İneğin iyisiyle süsüşüp
Koşup oynamak karakteriymiş.
Çalışanın işine yardım edip,
Yaşamı boyunca çalışsa,
Ustasının sanatına yardım edip,
Kendisi de ustalaşsa,
Yılan olup bağırır,
Enik olup inler.
Çıplak vücuduyla yaşardı.” (Karademirlidağ, 2006: 402).

Aynı destanda olumsuz tiplerin bazı hareketleri yılanı benzetilir:

“Erlik beyin piçinden olan,
Et çıplak yavru doğdu!
Her yanı baskın! dedi,
Kurbağa olup yaşadı.
Başboş gezip dolaşan dilenciydi,
Yılan olup, sürünerek yaşadı.
İtin iyisini
Sürütüp dolaştırır.” (Karademirlidağ, 2006: 63).

Yine aynı destanda kahramanın Erlik Biy’den aldığı halat/kemendi yılan desenlidir ve yılanı benzetilir:

“Yıldız benekli atın var,
Yaratıcı tanrının payı
Yılan desenli halat var
Erlik hükümdarının hediyesidir.” (Karademirlidağ, 2006: 91).

Bu destanda kahraman kamçısını da canlı yılan gibi kullanır:

“Künker Kağan yandı.
Canlı yılanı kamçı yapan
Yüz yiğidi birlikte yandı.
Altın Bökö geldiği yol boyunca
Demir çiti çekip açtı,
Ak sürüyü çıkardı.” (Karademirlidağ, 2006: 112).

Altay destanlarından Maaday-Kara’da kahramanın önünde engel olan yılanları Maaday-Kara’nın atı hisseder ve onlara sezdirmeden yola devam eder:

“Zehir sarısı yılanları
 Henüz uyurken
 Namlı şanlı boz kısrak
 Önlerinden sıyrıldı
 Atını tırıs koşturarak
 Birbirine eş iki yılan
 Hiçbir şey duymadılar.” (Naskali, 1999: 71).

Destanda bir ormanın sıklığı ve karanlığı yılanın bile sığamayacağı şeklinde anlatılır:

“Gittiği yol gözükmüyor,
 Tavşanın başını sokamayacağı
 Sık çalılara girmiş,
 Yılanın başını sokamayacağı
 Kalın çalılara dalmış (Naskali, 1999: 78).
 Korkusuz bahadırlar yılanı benzetilir:
 Kara savaşçılar bekliyordu:
 Kurbağa benzeri bahadırlar
 Salınarak geziyordu
 Yılan benzeri korkusuz yiğitler
 Aheste dolanıyordu.” (Naskali, 1999: 127).

Mitik figür Erlik'in kızı kara-Tacı'nın dizginleri ve hayvanların tümünü güdüp onlara hükmettiği kamçısı ölü yılanı benzetilir:

“Genç kız Kara-Tacı
 Erlik Bey'in bir tanesinin
 Dizginleri ölü yılan
 Kamçısı canlı yılan
 Tıslayarak güler

Yana eğilip türkü söyler
 Şuh kahkahalar atar
 Tiz sesiyle şarkı söyler.
 Hayvanların tümünü şarkısıyla güder.” (Naskali, 1999: 128).

W. Radloff tarafından derlenip yayımlanan “Kara Kan” adlı Şor kahramanlık destanının baş kahramanı bir kızdır. Altın Arığ adlı kız, babasının mallarıyla halkını bir başına yönetemeyeceği düşüncesine itiraz eder, malları ve halkı vermediği takdirde başka bir ülkeye göçeceğini bildirir. Babasının razı olmaması üzerine ülkesini terk eder ve başka bir kahramanın, Ak Mavi adlı Altın Han’ın yurduna gider (Ergun, 2006: 122).

Altın Arığ, yolculuğu sırasında bir yere varır ve Çılan Han’ı görür. Tüm yabani hayvanları ağılar bir vaziyette görür. Çılan Han’ın ağız ordadır, yurdu geniş bozkırlardadır. Bütün canlılar ve insanlar ağızından içine girmektedirler ve orada canlı olarak durmaktadırlar. “Kara Han” adlı destanda olağanüstü, hatta doğaüstü özellikler taşıyan Çılan Han’ın isminde yılan motifi karşımıza çıkmakta ayrıca bütün canlıları içerisinde yaşatan bir varlık olarak yılanla özdeş özellikler göstermektedir.

2.1.2. Memoratlarda Yılan

Memorat, “Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada yer alan “tabiatüstü” ile kastedilen öncelikle “öteki dünya” ve farklı boyutta olmanın yanı sıra “insanlarla beraber aynı mekânları paylaşan, cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan” varlıklarla “görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla” kurulan iletişimdir (Çobanoğlu, 2003: 21).

Özkul Çobanoğlu tarafından bir araya getirilip inceleme kısmıyla birlikte yayımlanan memoratlarda keçi/oğlak, inek, at gibi sınırlı sayıda evcil hayvanların ismi geçmektedir. Adı geçen bu hayvanlar içinde en çok yer alanı ise keçi/oğlaktır. Yılan dâhil hiçbir vahşi hayvan memoratlarda mevcut değildir. İçinde yılan (metinde ejder olarak geçer) geçen tek bir memorat tespit edebildik. O da şu şekildedir:

Amasya'nın Taşova ilçesinin yol açan Köyü'nden Kamil Ağa başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır. "Yeğen gece yolda geliyom. Altımda atım var. Bizim orada bükün altında bir çeşme var. Elekçi Pınarı. Atımdan indim, pınardan suyum içtim. Tekrar ata bindim yola çıktım. İlerlerken arkama baktım, bir keçi. Aldım onu, atılan birlikte devam ettik. Bizim köye yaklaşırken oğlak konuşmaya başladı; "Beni götürüyon, ne yapacan beni?" dedi. Ben de öyle çok korktum ki oğlağı bırakıp atı dörtnala sürdüm. Arkama bir baktım. Oğlak ejder olmuş, altı tane kafası vardı (Çobanoğlu, 2003: 91).

Metinde dikkat çeken iki husus var: Birincisi şekil/don değiştirme motifi. Burada şekil değiştiren aslında keçi/oğlak değil yılan-ejderdir. Yılan-ejder, kılık değiştirmek suretiyle kişiöğluna görünmek istemiştir. Fakat bunun sebebini metinden anlamak mümkün değildir. İkincisi ise yılan-ejder'in insan diliyle konuşması ve kişiöğluyla iletişimde bulunmasıdır. Fakat ne yazık ki bunun nedenini de metinden hareketle tespit etmek mümkün değildir. Her iki durum da ancak bazı metinlerde görülen memoratların temas eden ve edilen arasındaki iletişimin belirsizliğinden kaynaklanır.

Özkul Çobanoğlu'nun kitabında yılanla ilgili bir tane memorat geçmesine rağmen ancak sözlü gelenekte yılanla ilgili memoratların sayısı fazladır. Anadolu'da cinin yılan, siyah kedi ve siyah keçi suretinde görüldüğüne dair inanışlar mevcuttur. Anlatıların yoğunluğu da bu minval üzerinedir.

2.1.3. Efsanelerde Yılan

Türk halk edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi efsanelerde de yılan adı en çok geçen hayvanlardan biridir. Türk efsanelerinde evren (evran),

ejder, ejdeha, ejderha gibi isimler büyük yılan karşılığında kullanılmaktadır (Yüce, 1987: 200-221).

Yılanlar için Türkler arasında yaygın olan efsanelerden biri için Taberi'nin birinci cildinde şöyle denilmektedir:

Bir yılan yaratılmış, bu yılanın başı inciden, vücudu kızıl altından, gözleri yakuttandır, ona göklerin en yüksek tabakası olan büyük ve kutsal yere yedi defa sarılması emredildi, o da sarıldı.

Bu yılan o kadar uzunmuş ki orayı yedi defa dolandığı halde yarısı hâlâ göğün en üst katından yere doğru asılı durmaktadır. Bu yılanın dört başı her başında yedi yüz bir yüzü, her yüzünde bin ağzı, her ağzında bir dili ayrıca seksen binde ağzı varmış (Uraz, 1994: 154-155).

Anadolu'da derlenen efsane metinlerinden bazılarında, genç bir kızın karnına girerek onun hamile zannedilmesine sebep olan yılan, yer yer insanlara zarar vererek taşla dönüşmüştür. Bazı efsanelerde de yılan insanlara iyilik yapması gibi çeşitli özellikleriyle karşımıza çıkar. Bu efsanelerde yılanla birlikte ejderha da çok sık geçer. Bilge Seyidoğlu tarafından hazırlanan Erzurum Efsaneleri (1985) adlı çalışmada ejderha (yılan) adıyla beş efsane metni almaktadır. Bunlardan ilki (Ejderha 1) insanlara zarar veren bir ejderhanın çeşitli sebeplerle (ejderhanın yemek istediği yaşlı kadının duası, hamile kadının duası, Os'lu hocanın duası) taş kesilmesiyle ilgilidir. İkinci efsanede sürüsüne musallat olan ejderhadan kendisini kurtarması halinde kurban kesmeyi vaat eden fakat ejderha tanrı tarafından taş kesildikten sonra kurban sözünü yerine getirmeyen çobanın sürüsünün taş kesilmesi anlatılır. Üçüncü efsanede ise köy halkına zarar veren fakat melekler tarafından göğe çekilen ejderhanın inebildiği yerlerde ot bitmemesi, dördüncü efsanede insanların ihtiyaçlarını temin ettiği bir su başına musallat olan ejderhanın dervişin duası ile taş kesilmesi, beşinci efsanede ise köye musallat olan ejderhadan kurtulmak için pirin tavsiye ettiği üzere kurban kesmeyen köylülerin canavarla birlikte taş kesilmeleri anlatılır (Seyidoğlu, 1985: 184-188). Eserde "*Gelin Taşı-3*" adlı efsanede ise Hatun

Pınarı'nın nasıl oluştuğu anlatılır. Bu efsanede Büyücü Tatarların beyinin gelin alayına musallat olur yılanı kamçı, yosunu yamçı eder.

Denizli efsanelerinin birinde yılan, hayvanların özelliklerinin açıklandığı bir konuyla karşımıza çıkar. Yöreden derlenmiş efsane şu şekildedir:

2.1.3.1. Birinci Metin

Hız. Peygamber, namaz kılarken önünden bir yılan geçmiştir. Yılanın amacı sokmak değildi. Ancak namazı bölmüş. Kedi yılanın namazı böldüğünü görünce kuyruğundan tuttuğu gibi yılanı yere çarpmış. Allah'ın Resulü yılan yere çarpıldığında namazını bitirmiş. Yılana dönüp sen, her daim sürün, başın yerden hiç kalkmasın, demiş. Kendine yanaşan kediye de sırtın yere gelmesin deyip, sırtını sıvazlamış. Bundan sonra kediyi ister minareden isterseniz başka yerden atın. Her zaman dört ayağının üstüne düşer. Yılan da daima sürünür. (Osan, 2006: 73).

Türkiye'de yılanla ilgili efsanelerin en çok anlatıldığı illerden biri Mardin'dir. Mardin'den derlenen efsaneler içinde yılanla ilgili olanlar önemli bir sayıya sahiptir. Bunlardan biri olan Şimane ziyaretiyle ilgili efsanede ziyarete dua okumayan kadının yılan kılığına giren şeyhler tarafından sokularak cezalandırılması anlatılır.

2.1.3.2. Şimane Ziyareti

Mardin'in Mazıdağı ilçesine bağlı Yağmur köyü ile Ulutaş köyü arasında Şimane denilen bir ziyaret yeri varmış. Buradan dua etmeden geçilmezmiş. Bir gün çoban olan bir kadının hayvanları o ziyaret yerinin olduğu yere kaçmış. Kadın hayvanlarını yakalamak için onların peşinden koşmuş; fakat hayvanları kaçırdığı için telaşlanmış ve dua etmeyi aklına

getirmemiş. Kadın ziyaret yerine doğru gittiğinde oradaki şeyhler dua etmeyi unuttuğu için yılan kılığına girip kadını sokmuşlar. (Sancak, 2008: 78)

Mardin’de derlenen diğer bir efsane ise iki ayrı inancın (Hristiyanlık ve İslamiyet) izlerini taşır. Burada üvey anne tarafından cezalandırılan bir genç kızın hikâyesi anlatılır. Bu efsanede yılan fonksiyonel değildir. Aynı bu efsanede olduğu gibi yılan yutarak hamile olduğu düşünülen insanlarla ilgili başka anlatılar da mevcuttur.

2.1.3.3. Marisya Kilisesi

Annesi ölen Marisya’nın babası yeniden evlenmiş. Üvey anne Marisya’dan hiçbir zaman hoşlanmamış ve sürekli ona zulüm ediyormuş. Bir gün Marisya’nın su içeceği testinin içerisinde yılan gören üvey anne bunu Marisya’ya söylememiş. Marisya’nın o testiden su içmesine göz yummuş. Suyu içen Marisya yılanı da yutmuş. Küçük olan yılan Marisya’nın içinde büyümeye başlamış. Bunu bilen üvey anne babasına Marisya’nın hamile olduğunu ve namuslarının lekelendiğine inandırmış. Babasını onu öldürmesi için zorlamış. Babası da bir gün onu alıp bir dağın başına götürmüş. Fakat onu öldürmeye bir türlü kıyamamış. Başka bir hayvanı öldürüp kanını elbiselerine sürüp üvey anneye götürmüş. Dağda tek başına kalan Marisya bir papaz tarafından bulunmuş. Papaz Marisya’dan gerçeği dinledikten sonra elini Marisya’nın başına koyup dua etmeye başlamış. Duadan sonra Marisya’nın karnındaki yılan çıkmış ve Marisya rahat etmiş ve hayatı boyunca o papazın himayesi altında kalmış. Daha sonra Marisya’nın adına bir kilise yaptırılmış. Mansuriye’de olan bu kilise daha sonra camiye dönüştürülüp ismi Muhammed Hekim Camisi olmuş (Sancak, 2008: 81-82).

Mardin’den derlenen efsanelerin bir diğeri yörede insanların yılanlar tarafından niçin sokulmadığı ile ilgilidir.

2.1.3.4. Zinciriye Medresesi ile Ulu Cami Arasındaki Büyü

Zinciriye Medresesi ile Ulu Cami arasına iki tane büyü yapılmış. Bu büyülerden biri akrebe, biri de yılanla karşı yapılmış. Akrep ve yılanı insanları sokmaması için büyülemişler. Bir müddet sonra akrebin büyüü bozulmuş. Ama yılanınki hâlâ duruyormuş. Mardin merkezde bu zamana kadar hiç yılan sokması olmamış, yanından geçerken bile insanları yılan sokmuyor, akrep sokuyormuş (Sancak, 2008: 91-92).

Mardin efsanelerinin bir diğerinde yılanla ilgili başka bazı efsanelerde olduğu gibi yılan ve akrep birlikte geçer. Aşağıdaki efsane hem yaratılış hem de akrebin bazı özelliklerini nasıl kazandığıyla ilgilidir.

2.1.3.5. Akrebin Gözleri Neden Kör?

Allah u Teâlâ hayvanları yarattığında onlara sormuş: “Kuluma zarar verecek misin?” Yılan bu soruya: “Bana dokunmadıkları sürece ben de onlara dokunmam. Dokunurlarsa dokunurum.” Diye cevap vermiş. Akrep ise: “Bana dokunsalar da dokunmasalar da onlara dokunurum.” demiş. Bu cevap üzerine Allah u Teâlâ akrebin gözlerini yaradılıştan kör etmiş. (Sancak, 2008: 98).

Bir diğer Mardin efsanesinde yeniden yaratılış veya türeme anlamına gelen Nuh tufanı yeniden doğuşun sembolü olan yılanla birlikte anlatılmaktadır. Efsanede yılanın bir özelliği tanrı tarafından pireye yüklenmiştir. Metin şöyledir:

2.1.3.6. Pire

Nuh nebi zamanında Nuh’un gemisi giderken gemide büyük bir delik açılmış. Ne yapacaklarını düşünürlerken yılan: “Ben bu deliği kapatırım. Ancak şartım var.” demiş. Şart olarak da insan kanı içmek istediğini söylemiş. Gemidekiler çaresiz kalmışlar ve yılanın bu şartını kabul etmişler.

Yılan da kendi etrafında halka oluşturmuş ve bu deliği kapatmış. Gemiye batmaktan kurtarmış ve Nuh Nebi'ye demiş ki: "Bana verdiğin sözü tut." O da Allah'a yalvarmış. Allah da insanlara acımı ve Nuh Nebi'nin bu sözünü yerine getirmesi için yılanı yakmış. Yılanın kemiğinden ve külünden pire oluşmuş. Pirelerin o zaman bugüne insanın kanını emmesi bu sebeptenmiş (Sancak, 2008: 99).

Bütün kültürlerde ortak olan Nuh Tufanı inanışında da yılan motifi yer almaktadır. Ayrıca Taberi tarihine göre, Anadolu'da yaygın olan bir başka rivayete göre de Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nın üzerinde karaya oturmuştur. Tüm bu inanışlarda yılan motifi zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tufandan bin yıl sonra dünyaya gelen Nuh'un oğlu Yafes soyundan gelen Dahhâk isimli bir hükümdarın da lakabı ejderhadır. Çünkü omuzlarının üzerindeki iki parça et yılan başına benzetilmiştir. Efsaneye göre bu yılan başları ejderhaya benzetilmiş ve Dahhâk dünyaya bu şekilde hükmetmiştir. Her ne kadar bu ejderha görünümlü yılan başları insanları korkutmaya yarasa da Dahhâk bunların verdiği rahatsızlıktan dolayı acı çekmiş ve bunlardan kurtulmak istemiştir. Bu etler bir müddet sonra ejder gibi çıban halini almış. Dahhâk'ın bu acısına hekimler hiçbir çare bulamamıştır. Dahhâk bir sabah uykudan uyandığında ve derdine çare olarak her gün iki insan beynini çıbanına sürerse geçeceğine inanmış. Dahhâk'ın omzundaki yılan şeklindeki yaralara insan beyninin ilaç olduğunu şeytan haber vermiştir. Her gün halkından iki kişiyi bunun için öldürmüştür. Bu zulüm iki yüz yıl sürmüş ve bu süre sonunda Demirci Gâve Dahhâk'a baş kaldırmıştır. On bin kişilik bir ordu toplamış ve Şah soyundan Cemşid'in oğullarından Efridûn ordunun başına geçirmiştir. Dahhâk'ın ordusuyla kanlı bir savaş gerçekleşmiştir. Dahhâk'ın bozguna uğratılmış ve kaçan Dahhâk'ı Gâve öldürmüştür. Efridûn onun yerine hükümdar olmuş ve tahtına oturmuştur. (Taberi, 2007: 146-149).

Aşağıdaki Mardin efsanesinde insanlara zarar veren yılanların Tanrı tarafından cezalandırılması anlatılmaktadır. Yılan ve insan ilişkisinde yılanın gücü insandan daha fazla düşünülür. Kurtarıcı olarak tanrı araya girer.

2.1.3.7. Ayaklı Yılanlar

Bir zamanlar Savur'un Başkavak köyüne ait bir değirmende Fıben adı verilen lanetlenmiş yılanlar varmış. Eğer bu yılanlar çok yaşarsa ayakları çıkarmış. Bu yılanlar insana üfleyince insanın vücudundaki tüm tüyler dökülür ve insan felç olurmuş. Allah bu yılanları cezalandırmak amacıyla onları kimselerin olmadığı dağlara atmış (Sancak, 2008: 99-100)

Aşağıdaki Mardin efsanesi âşık yılan motifini içerir. Bu efsanede yılan, evin genç kızına değil, bir şeyhe âşıktır. Fakat bu aşk şeyhin normal hayatını engelleyecek ve ona zarar verecek biçimdedir:

2.1.3.8. Şeyhe Âşık Yılan

Mardinli olan Şeyh Abdullah'a bir yılan âşık olmuş. Şeyh Abdullah'ın beş karısı varmış ancak bunların hiçbirinden çocuğu olmamış; çünkü yılan onu o kadar çok seviyor ve kıskanıyormuş ki hiçbir karısından çocuğunun olmasına müsaade etmiyormuş. Şeyh Abdullah'a âşık olan yılan onu tek başına gördüğünde ona sarılırmış. Bu böyle yıllarca sürüp gitmiş. Bir gün Şeyh Abdullah tek başına olmasına rağmen yılan hiç yanına gelmez olmuş. Şeyh Abdullah yılanın öldüğünü anlamış ve bu duruma çok sevinmiş. Ardından Şeyh Abdullah iki kadınla evlenmiş ve bu kadınlardan çocukları olmuş (Sancak, 2008: 100).

Bir diğer Mardin efsanesinde ise diğerlerine göre daha az rastlanan iyiliksever yılan motifi mevcuttur. Bu efsanede yılan, iki çocuğu ölümden kurtarmıştır.

2.1.3.9. Ahı Bisa Tepesi

Ahi Bisa Tepesi, Midyat'a on beş km uzaklıktadır. Bir aile Ahi Bisa Tepesine bir yatır ziyaretine gitmiş. Fakat bu aile ufak çocuklarını bu tepede

unutmuş. O gece sabaha kadar yağmur yağmış. Sabah çocuğun yanına gittiklerinde bakmışlar ki çocuğun yanında iki yılan varmış ve çocuk hiç ıslanmamış. Bu olaydan sonra bunu bilen herkes her yıl yeni doğan çocuklarını oraya götürmüş (Sancak, 2008: 105-106).

Mardin'in adıyla ilgili aşağıdaki efsanede Yunus Peygamber ve yılanlar karşı karşıya gelmiştir. Yunus Peygamber insanlara musallat olan ejderin varlığını öğrenerek ejderle mücadele etmiş ve sınavdan galip çıkarak inancını Mardin'de yaymıştır. Efsane şöyledir:

2.1.3.10. Mardin'in Adı

On yedinci yüzyılın tanınmış seyyahı Evliya Çelebi üç yüz yıl önce Mardin'i ziyaret ettiği zaman, kendisine bu şehrin kuruluşu hakkında çeşitli efsaneler anlatılmıştır. O da bunların çoğunu Seyahatnâmesine kaydetmiştir. Bunlardan biri şöyledir: "Yunus Peygamber dinini yaymak üzere Mardin bölgesine geldiği zaman halk kendisine: "Bize bir mucize göster sana inanalım, iman edelim. Burada bir dağ var. Bu dağda azgın bir ejder yaşar. Onu öldürür, bizi bu beladan kurtarırsan sana inancımız artar." derler. Yunus Peygamber, kılıcını kuşanır, ejderin yaşadığı dağı tırmanır. Ejderle çetin bir savaş başlar. Sonunda onu öldürür. O günden sonra bu dağa "Yılan Dağı" demek olan "Küh-i Mar" burada kurulan kasabaya da "Mardin" denir. Mardin dağındaki büyük bir mağara "Yunus'un sığındığı yer" olarak tanınır ve ziyaret edilir (Sancak, 2008: 112).

Mardin iliyle ilgili son efsanemiz ise Mardin kalesi ve onun manevi olarak korunmasıyla ilgilidir. Bu efsanede yılan doğrudan karşımıza çıkmaz. Hızır (a.s) yılan şekline girer:

2.1.3.11. Mardin Kalesi

Eskiden Mardin Kalesinde deprem olduğunda Hızır (a.s) kale sallanmasın, kaleye bir şey olmasın, diye kalenin etrafını yılan şeklinde sarıp kaleyi koruyormuş (Sancak, 2008: 120).

Nizip'ten derlenmiş olan Şih Abdal Makamı adlı efsanede; palamut ağacına zarar veren yılanın ağacı kesmeleri üzerine halkı cezalandırması anlatılır. Efsane şöyledir:

2.1.3.12. Şih Abdal Makamı

İşçiler, Şih Abdal makamının yanındaki palamut ağacının kökünde bir siyah yılan görmüş ve yılanı öldürmüştür. Bunun üzerine işçiler yılan gibi yumak olup ve felç geçirmiştir (Başarkanoğlu, 2010: 51).

Bingöl'den derlenen Ulu Baba ve Kureyş Mansur efsanesinde kardeşine keramet göstermek isteyen Kureyş, kamçısını yilana dönmüştür. Metin şöyledir:

2.1.3.13. Ulu Baba ve Kureyş Mansur

Bingöl-Karer'de, Şeyh Hüseyin, Şeyh Süleyman, Şeyh Muhammed ve Şeyh İmam isimli dört kardeş varmış. Bu kardeşlerin önceliği Ulu Mansur soyundan, ocağından gelmiştir. Bu dört zat Moğundi'den gelmiştir, Mansurla Kureyş kardeşlermiş ve Kureyş kardeşine kerametini göstermek için bir yılanı kamçı yapmıştır. Mansur'dan daha çok keramet sahibi olduğunu düşünmüş ve kendisine biat etmesini istemiştir. Bunun üzerine Mansur kardeşinin bu tavrını görünce, Kureyş karşıdaki duvara yürü demiş. Kureyş giderken duvar yürümeye başlamıştır. Bunun üzerine Kureyş biat etmiş Mansur'a "Sonuçta ben cansız kırbaç yaptım; ama siz cansız yürüttünüz. Dolayısıyla sen daha çok mucize sahibisin sen daha çok kemale ermişsin, ben sana biat ederim"

demiş ve böylece ikisinin arasındaki mücadele sona ermiştir. Bugün Kureyşanlar hâlâ Tunceli’de yaşarlar ve Kureyş olarak anılırlar. Bunlarda Mansur evlatlarıdır. (Bazancir, 2010: 42-43).

“Tesbihin Yılana Dönüşmesi” adlı Bingöl efsanesinde ise bir alevi dedesinin gösterdiği keramet neticesinde tesbihini yılanı dönüştürmesi anlatılır:

2.1.3.14. Tesbihin Yılana Dönüşmesi

Seyit Mehmet Dede bir Alevi dedesidir. Bir gün Bingöl’e bağlı Ortaçanak köyüne bir Şeyhin evine ziyarete gitmiş. Şeyh Seyit Mehmet Dede’ye izzet ikramda bulunmuş ve ona döşek indirmiş. Eskiden ziyarete gidilen evlerde dedelere, beylere, seyitlere özel döşek sermek ikram yerine geçermiş.

Daha sonra otururlarken Kur’an ile ilgili bir konu açılmış. Dede de “Benim okumam yazmam yok. Ben Kur’an okumadım” deyince karşıdaki insanlar onunla alay etmişler. Dede: “Kuran’ın yüzünü bile görmedim; ama Kuran’ı çok iyi bilen sizin Şeyhiniz bir gelsin de görüşelim” demiş. Sohbetin sonunda dede içi buruk bir halde kalkarken bilerek, tespihini döşegin üzerine bırakmış. Ahali, Dedeyi eşeğine bindirip yolcu ettikten sonra bakmışlar ki, Dedenin döşegin üzerindeki tesbihi Dede gittikten hemen sonra tesbih büyük bir yılanı dönüşmüş. Bunun üzerine insanlar bağırarak evi terk etmiş. Eve gelen herkes yılanı görmüş. Daha sonra Şeyh, adamlarına Seyit Mehmet Dede’yi hemen getirmelerini söylemiş. Daha sonra Seyit Mehmet Dede gelmiş, odaya girer girmez yılan tespihe dönüşmüş ve tesbihi eline almış. “İşte burada yılan yok, elimde ki tesbihtir” demiş. Hatasını anlayan ahali, Seyidin elini ayağını öpmüş ve ona ikramlarda bulunmuş (Bazancir, 2010: 46-47).

Bingöl efsanelerinden bir diğerinde bir ormancıya yardım eden yılanlar karşımıza çıkmaktadır:

2.1.3.15. Seyid Hüseyin

Alaaddin Paşa bir gün askerlerini göndermiş ve Seyid Hüseyin Efendi'nin sihirbazlık yaptığını ve onu hemen getirmelerini emretmiş. Jandarmalar gitmiş ve hanımına onun nerede olduğunu sormuş. Eşi, Türkçe bilmediği için ormanın olduğu bölgeyi işaret etmiş. Askerler ormana gittiklerinde Seyit Hüseyin Efendinin çok fazla ağaç kestiğini görmüş. Daha sonra iki yılan ağaçları çekmiş Seyid Hüseyin Efendi de onların arkasından gitmiş. Askerler Seyid Hüseyin'in yanına gidince yılanlar kaybolup ağaç olmuş. Şaşırmaktan durdukları yerde kalan askerler Seyid Hüseyin'den ağaçları omuzlamasını istemiş. Seyid Hüseyin ağaçların ağır olduğunu söylemesine rağmen öküzlerin bile taşıyamadığı ağaçları kaldırıp iki omzuna yüklemiş. O ağır yük ona pamuk gibi gelmiş ve yüklerle evinin önüne kadar ilerlemiş ve ağaçları fırına atmış. Paşa onun büyücü olduğunu düşündüğü için kendisini cezalandırmak istemiş. Seyid Hüseyin Efendi fırına girmiş ve sabah sakalları ve bıyıkları buz tutmuş şekilde geri çıkmış. Bunun üzerine Alaaddin Paşa kendisini affetmiş (Bazancir, 2010: 52).

Ejderha'nın Arşa Çıkması adlı Bingöl efsanesi ise efsaneden daha çok memorat özelliği taşır:

2.1.3.16. Ejderhanın Arşa Çıkması

Karer Baba, yani Mansur Tekkesi'nin elli metre altında, Mam kömünün (ahır) arkasındaki dağın tepesinde, büyükçe bir çukur varmış. Bu hadiseyi yüz on yaşında yaşlı bir kadın anlatmıştır. "Biz küçüktük aniden bir bulut geldi ve karanlık oldu, zincir sesleri geldi ve bir şey koptu. Daha sonra ortalık karanlık oldu ve sanki bir şey çekilip götürüldü. Daha sonra köyün erkekleri oraya gittiler ve baktılar ki bir yılan, yani ejderha zincirleri çekmiş götürmüştü; hatta bir sıra zincir kopmuş ve zincirin izleri yerde kalmış. Yaşlı kadın, bu olanları gözüyle görmüş ve ejderha arşa çıkmıştır (Bazancir, 2010: 74-75).

“Üç Bacı Kardeş” adlı Bingöl efsanesinde benzer örnekleri bulunan yılanın kızın karnına girerek kızın hamile sanılması anlatılmıştır. Bu efsanede kızın yılanların dilini anlaması ve karnından yılanı bu sayede çıkarması dikkat çeker.

2.1.3.17. Üç Bacı Kardeş

Üç bacı ve üç kardeş Bingöl’de bir dağ başında yaşıyorlmuş. Erkek kardeşler sabah kapıları kilitleyip akşamları geliyormuş. Erkek kardeşler akşamları eve geldiklerinde bacılarını sıkıca tembihleyip: “Hiç kimse dışarı çıkmasın ve evdeki ateşi sakın söndürmesin; çünkü dışarıda dev var.”diyormuş. Ağabeyler evden çıktıktan bir müddet sonra, üç bacıdan biri gidip baktığında, kedinin ateşin üstüne işediğini ve ateşin söndüğünü görmüş. Daha sora kız kardeşlerden biri ateş bulmak için baktığında karşı dağın başında kızların buğday kaydattığını görmüş yanına gitmiş. Buğday kaynatan kızlar evin küçük kızına, “Nereden geldin, in misin cin misin?” diye sorunca kız da “Ocaktaki ateşimiz söndü. Ağabeylerimizin bize kızmaması için sizden ateş almaya geldim” demiş. Buğday kaynatan kız küçük kıza ateş ve hedik vermiş. Hediklerin birini yiyip birini atmasını ve bu şekilde eve kadar gitmesini söylemiş. Buğday kaynatan kızların babası devmiş, eve gelir gelmez yabancı bir koku almış ve kokunun nereden geldiğini sormuş. Kızlar da dev babaya, bir kızın buraya ateş almaya geldiğini söylemiş ve küçük kızın adresini vermişler. Daha sora dev, kızın peşinden gitmiş, kızın evine dayanmış. Erkek kardeşler bu sarsıntının neyin nesi olduğunu sorunca kız, “Ateş sönünce, karşıdan duman çıktığını gördüm. Orada kızlar hedik pişiriyorlardı bana verdiler birini yememi birini de atmamı söylediler. Kızların dev babası zaten arkamdaydı” demiş. Ağabeylerinden biri, “Gidelim bize o evi göster” demiş. Üç abi dev evde yokken, devin üç kızını alıp evlerine getirmiş. Ağabeyler, dev gelirse onu öldüreceğiz demiş ve kızların kendilerine kalmasını istemişler. Daha sonra dev gelmiş ve devi silahla öldürmüşler. Üç

kardeş üç kızla evlenmiş ve hayatlarını kurmuşlar; ama hedik almaya giden ve babalarının ölümüne sebep olan kızı devin çocukları sevmemişler. Gelinler kıza hakaret ediyor ve kız bundan dolayı sürekli ağlıyormuş. Devin kızları su testisinin içine yılan yavrusu koymuşlar. Kız tarlada çalışıp yorulmuş. Testiden su içince yılan kızın içine girmiş. Bu olaydan sonra kızın karnı da günden güne büyümeye başlamış. Kız bir gün çeşmeye testi bırakıp suyun dolmasını beklerken kızın karnındaki yılan, çeşmenin yanındaki yılanla konuşmaya başlamış. Yılan, “Bu kız sana tuzlu bir şey içirseydi sende onun ağzından çıkardın” demiş. Bunu anlayan kız evde tuzlu ne varsa yemiş ve yılan susamış. Kız eğilince yılan kızın karnından kaçmış. Eski güzelliğine ve sağlığına kavuşan kız padişahın oğlu ile tanışıp evlenmiş (Bazancir, 2010: 76-77).

İnceleyip metnini vereceğimiz son Bingöl efsanesi Şako’nun Sopayı Yılana Dönüştürmesi adını taşımaktadır. Adı geçen efsanede Tesbihin Yılana Dönüşmesi efsanesinde olduğu gibi bir nesneyi (sopayı) yılana dönüştüren ve manevi gücü yüksek birinin kerameti anlatılır:

2.1.3.18. Şako’nun Sopayı Yılana Dönüştürmesi

Baba adı Hüseyin olan Ali Geve, bir müddet Bingöl’de kalmış daha sonra Elazığ’a yerleşmiştir. Kekliği sevdiği için ona gev (keklik) lakabını takmışlar. Babası Amerika’da çalışmış ve daha sonra Elazığ’a yerleşmiş. Bu hakikatli insan, bir zaman ocağa gitmiş ve “Kimsesizim, işim gücüm olmaz bana bir ikrar verin” demiş. Bunun üzerine tekkenin önündeki duttan, ona bir ağaç parçası vermişler. Bu adam bu ağacı kutsal saymış ve ona bağlı kalmış ve bu sebeple ağacın kendisini her daim koruduğuna inanmış. Birgün göç sırasında her nasıl oluyorsa bu ağaç kaybolmuş ve Ballıtepe köyünden Ali diye bir amcanın eline geçmiş. Adam o ağacı almak için çok çaba harcamış. Ancak, Ali Dede vermemiş. Ali Geve, Ali Dede’nin oğlunu okutmak için, üç sene karşılıksız evinde barındırmış. Bunu gören Ali Dede nihayetinde yola

gelmiş ve “Bana bu kadar para verersen bu ağacı sana veririm” demiş. Birgün buluşmak için anlaşmışlar. Bu adam Elazığ’dan kalkıp Ballıtepe Köyü’ne gelmiş. Şeyh Süleyman, Ali Dede’nin evine Cem’e gelmiş. Şako denilen mübarek zatta o köye bağlı Hamo mezrasındanmış. Bir kömün (ahır) önünde davarlara bakmakta olan Şakoyu meclise çağırmış ve Cem yapıp, yemek yemişler. Daha sonra ev sahibi çubuğu getirmiş ve Cemi yöneten Şeyh Süleyman dediğimiz mübarek kişiye vermiş. Şako üzülüp “Bu ikrarı veren bizsek o ocak vermişsek ve bu ocağın mensubu da bensem o sopanın bana verilmesi lazım ve benim sahibine vermem lazım” demiş; ancak tersi olduğunu görüp duygulanarak sazı almış ve Dünya redifli bir dörtlük söylemiş. Bu dörtlükten sonra Ali Dede’nin döşeğin altına koyduğu çubuk yılan haline dönüşmüş ve insanların arasından geçip Şako’nun kucağına gitmiş. Ali Dede ve Cem’i yöneten Şeyh Süleyman’da dahil olmak üzere ortamdaki herkes Şako’nun ayağına gitmiş ve yanlış yaptık çubuğu sahibine iade edelim demişler ve Şako’ya iade etmişler. O adam sağ olduğu sürece Şako’nun evlatlarına çok, hizmet etmiştir. (Bazancir, 2010: 110-111).

Yozgat’ta anlatılan efsaneler arasından, ikisi de yılanla ilgilidir. Bunlardan biri Kırlangıç ile yılanın aralarındaki düşmanlığı ve kırlangıcın niçin uğurlu sayıldığı anlatırken, diğeri bir diğeri Hz. Eyyub’un cesedini koruyan yılanla ilgilidir:

2.1.3.19. Kırlangıcın Yuvası

Yılan, sinekten kimin kanının tatlı olduğunu öğrenmesini ve gelip kendisine söylemesini istemiş. Sinek, bütün canlıların kanlarına bakmış ve insanın kanını beğenmiş. Yılana haber vermeye giderken kırlangıç ile karşılaşmış. Kırlangıç sineğe: “Dudağın neden bu kadar kırmızı?” diye sorunca sinek de: “İnsanoğlunun kanına baktım da, onun birazını yılana götürüyorum,” demiş. Sineğin konuşmasını önlemek isteyen kırlangıç: “Dilini çıkar da bir öpeyim, ” demiş ve sinek dilini çıkarınca, gagasıyla vurup sineğin

dilini koparmış. Yılanın yanına giden sinek konuşamadığı için durumu anlatamamış. Yılan kimin yaptığını anlamış ve 'Ben de kırlangıcın yavrularını nerede olsa bulup yerim,' diye öfkelenmiş. Kırlangıç: "Sen benim yavrularımı yersen, ben de yuvamı insanoğlunun tepesine yaparım, onlar beni korur," demiş ve bundan sonra kırlangıç yuvasını evlerin içine yapmaya başlamış (Karadavut, 1992: 191).

2.1.3.20. Türkmenler Arasında Derlenen Bir Efsane

Şeytan, Eyyub peygamberin sabrını ve şükrünü kıskanmış ve sürekli şirk koşmuş. Allah'tan Hz. Eyyub'un sabrını ölçmesi için, ona bela vermesini istemiş. Allah da Hz. Eyyub'un sabrını Şeytan'a göstermiş. Hz. Eyyub'un kırk oğlu varmış. Sağa selam verdiği zaman yirmi oğlu, sola selam verdiğinde de yirmi oğlu ölmüş ancak yine sabretmiş. Şeytan: "Bir sürü davarı var, davarlarını da al" demiş. Allah, davarları da almış. Hz. Eyyub yine şükrünü kesmemiş. Şeytan: "Bir de vücuduna ağrı, yara ver de bak," demiş. Allah, Hz. Eyyub'un vücuduna ağrı ve yara vermiş. Bu yaralara kurt düşmüş.

Hz. Eyyub'un ikinci hanımından olan kızı babasının peygamber olduğuna inanmazmış. Adamlarına babasını göstererek: "Götürün bunu bir yere gömün," demiş. Adamlar, Hz. Eyyub'u gömecekleri sırada dört tane evran gibi yılan etraflarını sarmış ve adamlar Hz. Eyyub'u gömmeden kaçıp gitmiş. Hz. Eyyub: "Allah bütün vücuduma arıza verdi, dilime de arıza verir de Kelime-i tevhidi getiremezsem benim halim ne olur?" der. Allah, Hz. Eyyub'un sabrını ve isteğini Şeytan'a gösterince Şeytan bir daha bahane bulamamış. Allah iki melek göndererek Hz. Eyyub'un bütün yaralarını iyileştirmiş. Vücudundaki kurtların bir kısmı suya giderek sülük, bir kısmı da ağaca çekilerek arı olmuş (Karadavut, 1992: 189-190).

Aşağıdaki efsane metnini aldığımız kaynakta metnin nereden alındığı belirtilmemiştir. Efsanede yılan zehrinin kara koyun sütü ve kızın kafatasıyla birleşerek ölümcül bir hastalığa şifa olduğu anlatılmaktadır:

2.1.3.21. Kara Yılan-Karakoyun Sütü-Bakire Kızın Kafa Tası

Bir memleketin insanlarında çok fena kokular saçan ve iyileşmeyen bir yara görülmüş. Bunun çaresini bulamayan insanlar, hastalığa yakalanan kimseleri götürüp bir dereye bırakmış ve hasta azaplar içerisinde orada ölüp gidermiş. Bir çobanın kız kardeşi de bu hastalığa yakalanınca onu da bu ölüm deresine bırakmışlar. Çoban da her gün sürüsünü burada otlatıp kardeşini beklemiş. Bir gün bir yılan kara bir koyunun memesini emdikten sonra hasta kızın yakınında önceden ölmüş olan bakire bir kızın kafatasının içerisine kusmuş. Bunun üzerine bu hasta kız da ben bu yılanın zehrini içersen ölür ve bu ızdıraptan kurtulurum diyerek kafatasındaki sütü alır içmiş. Kız biraz sonra vücudunda bir rahatlık duymuş ve kokular kaybolmuş. Kız kardeşine, “Yakına gel, beni götür, artık iyileştim” demiş. Çoban, kız kardeşini alıp köye götürünce ağası sıkıştırmış, “Sen bu kız kardeşini nasıl iyileştirdiysen benim kızıma da onu yapıp kurtarmalıydın. Niçin ekmeğimi bilmedin, artık git benim kapımdan” demiş. Çoban olayı anlatmış: “Karayılan zehrini, karakoyun sütünü ve bakire kızın kafatasını nereden bileydin ki onu da kurtaraydım” demiş. (Başar, 1978: 83-84).

2.1.3.22. Yılanlı Çeşme

Muş'ta menkıbe olarak kaydedilen fakat efsane özelliği gösteren metin, deri sindirim ve çeşitli bazı hastalıkların tedavisine faydalı olduğuna inanılan bir çeşmeyle ilgilidir.

Selçuklu Mahallesi'nde su barajının üst tarafında bir zamanlar insanlarca ziyaret edilen ve içinde yılanların olduğu kutsal bir suymuş. Bu suyun tüm dertlere deva olduğu kabul edilirmiş. Burada bir kızın vurulduğu rivayet edilirmiş. Bu kızın da Seyid-i Direj'in kız kardeşi olduğu ve Ruslar tarafından şehit edildiği anlatılmaktadır. Bu kaynak içinde çok fazla yılan varmış ve yılanların hepsi de zararsızmış. İnsanlar bu kaynak suyunu kötü

kullanmaya başladıkları zaman yılanlar bir bir çekip gitmeye başlamış ve bir gün kaynak kurumuş bir daha da akmaz olmuş (Yalçinkaya, 2008: 32).

2.1.3.23. Şeyh Ayn- el Melik (Şeyh Aynıl Melik)

Şeyh Aynıl Melik, çocuk sahibi olmak isteyenlerin, akli dengesi bozuk olanların ve dilsizlerin şifa amacıyla geldiği ve getirildiği bir türbedir. Türbe sahibinin cami malzemesini taşıırken yılanı kamçı olarak kullanıldığı anlatılır. Bulanık ilçesine bağlı Esenlik Köyü'ndedir. Etrafı tas duvarla çevrenmiş aile kabristanı içinde bir mezardır. Mezarı, Ahlat tasından yapılmış, çevrede kutsal sayılan kişilerin mezarlarıyla yapı bakımında büyük benzerlikler taşımaktadır. Farklı isimlerle anılmakta; Aynıl Melik, Aydın Melik, Şeyh Melik gibi. Esenlikteki camiyi de Şeyh Aynıl Melik'in yaptığı rivayet edilmektedir. Esenlik'in eski adı Awbir/ Abir yani su kesilen yer demektir.

Eskiden Esenlik köyü şimdiki yerleşim yerinden oldukça uzak bir yerdeymiş. Şimdiki yer bir bataklıktan ibaretmiş. Şeyhin duası sonucu bataklık kurumuş ve insanlar buraya yerleşmeye başlamışlar. Bu yerin adı da "suyu kesilen yer" anlamına gelen Abir / Awbir adını almış. Rivayetlere göre Aynıl Melek camiyi yaparken, cami malzemesini taşıırken yük hayvanı olarak kediyi kullanmış ve elindeki kamçısı ise yılanmış.

Kabristanın içinde Şeyh'in mezarı dışında birçok mezar bulunmaktadır. Bunun dışında bir de hastaların uyumaları için bir oda yapılmış. Türbenin kapısı ise rengârenk iplerle süslenmiştir. (Yalçinkaya, 2008: 33-34).

2.1.3.24. Şahmeran Efsanesi

Camsab yoksul bir ailenin oğlu olup evinin geçimini odunculuk yaparak sağlamaktadır. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte ormanda içi bal dolu bir kuyu bulan Camsab, balı çıkarması için arkadaşları tarafından kuyuya indirilmiş,

balın çıkartılması sona erince de kuyuda bırakılmış. Kuyunun içinde yardım beklerken bir ışık sızıntısı görmüş, ışığın geldiği yeri açarak büyük bir bahçeye çıkmış. Burada bir tahtta oturan üst tarafı insan alt tarafı yılan şeklinde olan ve bir insan gibi konuşan Şahmeran ile karşılaşmış. Yılanların şahı olup yer altında diğer yılanlarla birlikte yaşayan Şahmeran, Camsab'a korkmamasını ve bir süre kendilerinin misafiri olacağını söylemiş. Burada çok iyi ağırlanan Camsab, aradan yıllar geçtikten sonra sıkılmaya ve ailesini özlemeye başlayınca evine dönmek için izin istemiş. Şahmeran ise ölümünün bir insan elinden olacağını, eğer kendisini bırakırsa yerinin insanoğlu tarafından hemen bulunabileceğini söyleyerek Camsab'ın gitmesine izin vermek istememiş. Ancak ısrarlara dayanamamış ve yerini kimseye söylememesi şartıyla Camsab'ı evine göndermiş. Bu sırada Tarsus padişahı, önemli bir hastalığa yakalanmış. Dönemin tanınmış hekimleri hastalığa bir türlü çare bulamamış, fakat büyü işleriyle de ilgilenen vezir, padişahın hastalığının Şahmeran'ın etinin yenilmesiyle geçeceğini söylemiş. Bunun üzerine şahmeran'ın yerini bulana büyük vaatlerde bulunulur, ancak bulan kimse ortaya çıkmamış. Vezir, şahmeranı gören kişinin sırtının yılan derisi gibi pul pul olduğunu padişaha söyleyince, padişah herkesin hamama gelerek yıkanması emrini vermiş. Camsab, Şahmeran'a söz verdiği için hamama gitmemiş, fakat bir süre sonra sadece kendisinin yıkanmaya gitmediği anlaşılınca hamama gitmek zorunda bırakılmış. Camsab'ın sırtının yılan derisi gibi olduğu görülünce, kendisinden zorla Şahmeran'ın yerini öğrenmişler. Vezir, Camsab'ın gösterdiği kuyunun başında büyülü sözler söyleyerek Şahmeran'ı ortaya çıkarmış. Şahmeran kaderini bildiği için karşı koymamış ve Camsab'a ölümünden sonra etini kaynatarak ilk suyu vezire, ikincisini padişaha içirmesini, üçüncüsünü de kendisinin içmesini tembihlemiş. Şahmeran, hamama götürülerek burada öldürülmüş ve eti kaynatılmış. Vezir ilk suyu Camsab'ın içmesini istemiş. Camsab, Şahmeran'ın dediklerini yaparak ilk suyu vezire vermiş.

Vezir, bunu içer içmez ölmüş. İkinci suyu içen padişah iyileşmiş, üçüncüsünü içen Camsab ise akli ve zekâsı daha da güçlenip padişaha baş vezir olmuş (Çıblak, 2007: 188-189).

Şahmeran efsanesinin diğeri bir varyantı da şu şekildedir:

Lokman Hekim'in babası da hekimmiş. Ölmeden önce karısına; doğacak çocuklarının çok bilgili bir hekim olacağını, dünyada kimsenin onu geçemeyeceğini söylemiş. Kısa bir süre sonra da ölmüş. Çocuk doğmuş ve annesi tarafından adı Lokman konulmuş. Ancak Lokman büyüdüğünde okuma-yazmayı dahi çok zor öğrenmiş ve bunun üzerine odunculuk yaparak evin geçimini sağlamaya başlamış. Bir gün yine odunlarını satmış, yorgun bir şekilde evine dönerken yolun ormanlık tarafında bir inilti duymuş. Sesin geldiği yöne doğru gittiğinde burada üst tarafı insan alt tarafı yılan olan bir yaratığın yaralı olduğunu görmüş. Korkup geri döneceği sırada bu yaratık, korkmamasını, kendisine yardım etmesini, bu iyiliğinin karşılığını bir gün mutlaka alacağını söylemiş. Lokman, Şahmeran'ı kucağına almış ve onu, söylediği yoldan bir mağaranın önüne getirmiş. Şahmeran, bir şeyler fısıldayınca mağaranın kapısı açılmış, kapıdaki kara yılan Şahmeran'ı hemen saraya götürmüş. Çok güzel bir yer olan bu yerde, yılanların şahı kısa sürede iyileşmiş. Lokman da kırk gün bu sarayda kalmış ve bu sürenin sonunda artık evine gitmek istemiş. Şahmeran, gördüklerini kimseye anlatmaması konusunda kendisinden söz istemiş ve ardından ölümünün bir insan elinden olacağını, bunu bildiğini, ölüm haberini aldığı anda nelerin yapılması gerektiğini, ayrıca neyin hangi hastalığa iyi geldiğini, ilaçların nasıl hazırlandığını Lokman'a tek tek anlatmış, sonra da onu serbest bırakmış.

Lokman evine döndükten sonra bambaşka bir insan olmuş. Bütün zamanını okuyup yazmaya, yeni şeyler öğrenmeye ayırmış. Aradan uzun bir zaman geçmiş. Şahmeran, sarayındaki billur suda evrenin güzelliklerini izlerken Tarsus padişahının kızını görmüş ve hemen o anda âşık olmuş. Yemeden içmeden kesilmiş. Günün birinde kızın hamama götürüldüğünü anlayınca onu daha yakından izleyebilmek amacıyla kendisi de gizlice

hamama gitmiş. Ancak hamamın ıslak mermerleri üzerinden kayıp düşünce kızın hizmetkârları tarafından fark edilerek göbek taşı üzerinde öldürülmüş.

Şahmeranın öldürüldüğünü öğrenen Lokman Hekim, hemen hamama gelmiş. O sırada Tarsus padişahının hastalandığını, müneccim başının baktığı fallardan padişahın ancak Şahmeran'ın etinin suyundan içerse iyileşebileceği haberini duymuş. Vezir, Şahmeran'ın olağanüstü güçlerini bildiği için padişah için gerekli ilacı kendisi hazırlamak istemiş, ancak asıl amacı zehirli kısmın suyunu padişaha içirmek, sonra da padişahın kızıyla evlenerek Tarsus'a hükmetmekmiş. Lokman da ilacı kendisi hazırlamak istemiş ve sonunda bu görev padişah tarafından Lokman'a verilmiş. Lokman, Şahmeran'ın daha önceden kendisine anlattığı gibi cansız gövdesini üçe bölmüş ve her parçayı ayrı ayrı kaynatmış. Bu parçalar kaynarken her biri hangi hastalığa iyi geleceğini söylemeye başlamış. Bu sırada vezir gelerek, insanlara olağanüstü güçler veren parçanın suyunu istemiş. Lokman, vezirin kötü niyetini anlamış ve ona kuyruk suyundan vermiş. Vezir, bunu içer içmez ölmüş. Gövdenin suyunu kendisi içmiş, baş kısmının suyunu da padişaha içirerek onun iyileşmesini sağlamış.

Lokman, saraydan ayrılıp kırlarda dolaşırken birden çiçeklerin, bitkilerin dile geldiğini ve hangi hastalığa iyi geldiklerini söylemeye başladıklarını duymuş. Lokman, bütün bunları defterine geçirince dönemin en iyi hekimi olmuş (Çıblak, 2007: 189-190).

Şahmeranla ilgili olarak Tarsus ve çevresinde anlatılan bu efsanelerin, konusu aynı olmakla birlikte kişilerin isimleri değiştirilerek anlatılan çeşitli varyantları da bulunmaktadır. Buna göre; şahmeranı ilk gören insanın, Camsab ya da Lokman Hekim olarak gösteren efsanelerin yanı sıra kimi zaman bir çoban kimi zaman da ormana avlanmaya giden bir avcı olduğunu belirten örnekler de vardır. Bütün efsaneler, şahmeranın öldürülmesiyle son bulmaktadır. İnanişâ göre diğer yılanlar, şahmeranın öldürüldüğünden henüz habersizdir. Şahmeran, yılanlara hamama yıkanmaya ve oradan da bir düğüne gideceğini söyleyerek sarayından ayrılmıştır. Yılanlar, o günden bu yana hâlâ şahmeranın dönüşünü beklemekte, duydukları davul sesi ile

düğünün devam ettiğini sanmaktadır. Bir gün davul sesi kesildiğinde -ki bunun kıyamet günü olacağına inanılıyor- bütün yılanlar Tarsus'a inecek ve şahmeranın öldürüldüğünü anlayınca herkese düşman olup şehri yok edeceklerdir (Çıblak, 2007: 191).

Zamanla farklı varyantları ortaya çıkan Şahmeran efsanesinde, isimlerin ve cinsiyetlerin değiştiği görülmektedir. “Şahmeran bu; isterse yılan, isterse kadın, dilerse yarısı kadın yarısı yılan ve hatta iyilik (melek) ya da kötülük (şeytan) ve hatta aklına eserse bir erkek olarak ya da öç olan bir kılıç ve hatta bir çobanın arasında karşımıza çıkabilmektedir. (Sözeri, 2000:115).

Şahmeran Anadolu'da motif olarak gövdenin yukarısı kadın aşağısı yılan olarak tasvir edilse de bu tasvire çeşitli gömlekler giyerek ulaşmıştır. Bu tasvirlerden en kabul gören motif ise yilandır. Ve çağrıştırdığı sembolik anlamlarla her baharda deri değiştiren yılan sonunda Anadolu halkının Şahmeran'ı olmuştur (Ortak, 2010: 54).

2.1.3.25. Kız Kulesi

Bizans imparatoru Konstantin'in tanrıdan tek dileği bir evlat sahibi olmakmış. Sonunda bir kız çocuğu olmuş. İmparator kızının yazgısını öğrenmek için ülkedeki bütün falcılarını toplamış. Biliciler imparatora “Kızınız yılan sokması sonucunda ölecek” demişler. İmparator da kızını, bu kötü yazgıdan kurtarmak için denizin ortasına yaptırdığı bir kuleye kapatmış. Kızına her gün saraydan yiyecek ve içecek göndermiş. Gün günü kovalamış; kızı on sekiz yaşına gelince kralın kendi elleriyle gönderdiği üzüm sepetinin içinden çıkan bir yılan kızı sokmuş ve zehirlemiş (Eyice, 2001: 23).

2.1.4. Masallarda Yılan

Türk masallarında yılan tekerlemelerde ve metin içinde olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Tekerlemelerde daha çok fille birlikte anılır ve yılanın fili yutması gibi olmayacak bir durum mizahi bir şekilde dile getirilir:

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellal iken, pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken; o yalan, bu yalan, fili yuttu bir yılan, karıncanın beline vurdum palan. Söyle bakalım bu da mı yalan? Bir varmış bir yokmuş. Allah'ın günü darıdan çokmuş. Masal anlatan kıtmış ama dinleyen çokmuş. Ayrıca bir başka masal tekerlemesinde de yılan motifi şu şekilde kullanılmaktadır: O yalan, bu yalan, fili yuttu bir yılan, karıncaya vurduk palanı, kamçı ettik kara yılanı, vurduk dolanı dolanı, söylediğimiz yalanı, gerçeğe benzetemedik mi? (Boratav, 2000: 117).

Türk masallarında metin içerisinde ise yılan Handan Kasımoğlu'nun Van yöresi için yaptığı; özellikle vahşi hayvan ve sürüngenler açısından masallara baktığımız zaman, en çok vurgulanan hayvanların başında kurt gelmektedir. Türklerde bir sembol haline gelen kurdun özel bir yere sahip olduğu düşünülürse Van masallarında da öncelikli olarak kurda bu kadar çok vurgu yapılması, Türklerin destanlarından sonra bu hayvana verdiği değer ve önemi masallarında da devam ettirme süreci içerisinde olduğunu göstermesi önem arz etmektedir. Kurt dışında yoğunluk sırası ile geyik, yılan, ayı, tilki, balık ve fare gibi hayvanlara da Van masallarında yoğun bir şekilde yer verildiği görülmektedir (Kasımoğlu, 2010: 263).

Bu tespitten hareketle bir genelleme yapacak olursak yılan, kurttan sonra adı en çok geçen hayvandır. Fakat sürüngenler içinde ilk sırayı alır. Kasımoğlu; bunun sebebini ve yılanı çelişkili anlamlar yüklenmesini Orta Asya Türk boyları arasında olumlu, iyi özellikler taşıyan bir yaratık olarak kabul edilen yılan veya ejderha motifi, Türklerin İslam'ı kabulünden sonra, İslam-Arap inanışlarına paralel olarak korkunç ve zararlı, kendisinden nefret edilen bir hayvan hüviyetine bürünür (Kasımoğlu, 2010: 272) şeklinde izah etmektedir.

Yılan, masal metinlerinde yine iki şekilde karşımıza çıkar: Bunlardan birincisi hayvan masalları içinde yer alan ve doğrudan hayvan özelliklerini taşıyan yılan. İkincisi ise kahramanlarının insanlar olduğu masallarda ikinci yılanlar ya doğrudan ya da şekil değiştirmeyele metin içerisindeki yerlerini almışlardır. İnsan algılamasında yılanla ilgili çelişkiler Türk masallarında da görülür. Bazı masalarda yılan, kötülük ve vefasızlığın sembolü olarak sunulurken bazılarında iyilik ve vefanın sembolü olarak karşımıza çıkar. Kimi masalarda yılan, insana olağanüstü yetenekler kazandıran (her canlının dilini anlama gibi) veya sihirli nesneler (büyülü yüzük) veren bir unsur olarak ya da çocuksuz insanların yilandan bile olsa bir çocuk sahibi olmaları şeklinde karşımıza çıkar. Aşağıda yılanla ilgili masalların epizotlarını verilmiştir. Bu masallardaki yılanın fonksiyonu da tespit edilmeye çalışılmıştır. Yörelere tespit edebilen masalların anlatıldığı yerleri başlığın yanında verilmiştir. Yılanla ilgili duygu ve anlam çağrışımları ise değerlendirmenin sonunda gösterilmiştir. Mümkün olduğunca varyantları bulunan masal metinlerden birer örnek vermeye çalışılmıştır. Ancak varyantlar arasındaki değişimler fazla ise bu masal metinlerine de tezimizde yer verilmiştir. Fakat bu metinleri peş peşe değil de anlatıldığı yörelere göre tasnif edilmiştir. Bunlar şunlardır:

2.1.4.1. İhtiyar Adam ile Yılan (Adıyaman)

Masalda yılanın iyiliğe karşı vefasızlığı vurgulanır.

- 1) Yaşlı bir adam, derenin içinde bir kutu görür, alır ve kapağını açar.
- 2) Yılan, kutudan çıkıp adamın yanağından tutar ve bırakmaz. Öküz ve ata soracaklardır, ısır derse yılan ısırarak, bırak derse yılan bırakacaktır.
- 3) Hem öküz hem de at, ihtiyar onları azat ettiği için “ısır” derler.
- 4) İhtiyar, işaret yoluyla tilki ile anlaşır. Anlaşmaya göre tilki onu kurtarırsa, ihtiyar, ona iki tavuk verecektir.
- 5) Tilkinin yanına giderler. Tilki, yılanı kandırarak kutunun içine koyar ve kutunun ağzını kapatıp suya atar.

6) Tilki, tavuk bekleye dursun, ihtiyar adam torbaya iki köpek koyarak tilkinin önüne indirir. Köpekler çıkar ve tilkiyi kovalar. Adam da hem yilandan hem de tilkiden kurtulur (Doğan, 2006: 226-227).

2.1.4.2. Keloğlan (Adıyaman)

Kahramanı Keloğlan olan bu masalda yukarıdaki masalın aksine yılan iyiliğe karşı vefa gösterir. Oğlunu ölümden kurtaran Keloğlan'a iyilik yapar.

1) Geçimini annesinin yaptığı iplerle sağlayan Keloğlan, sattığı iplerle ekmek alıp eve gelirken yolda sırasıyla; köpek, kedi ve yılan yavrusunu, ip satarak çarşısından aldığı ekmeği çocuklara verir ve yavruları onların elinden kurtarır.

2) Keloğlan'ın kurtardığı yılan yavrusu, yılan padişahının oğludur. Yavru, onu babasının yanına götürür. Yılanların padişahı, bu iyiliğe karşılık "cıncıklı sofrasını" Keloğlan'a verir. Keloğlan, eve gelirken sihirli tokmağın sahibini ve sihirli yüzüğün sahibini de kandırarak yüzüğü ve tokmağı ellerinden alır.

3) Keloğlan eve geldiğinde yılan padişahının kızını istemesi için annesini gönderir. Kadın, kızı ister. Padişahın şartlarını da oğluna söyler.

4) Keloğlan, sihirli yüzüğü yalar, iki Arap çıkar, paşanın istediği gibi bir konak yaparlar. Konak ile paşanın sarayının arasını halı ile döşerler. Develerle altın yükü hazırlayıp paşaya götürürler. Paşa, kızını verir.

5) Kız, başkasını sevmektedir. Keloğlan'dan zenginliğin sırrını öğrenir. Yüzüğü ister. Keloğlan da verir. Herkes uykuda iken kız, yüzüğü yalar ve iki Arap çıkıp, kızın istediği gibi, konağı denizin karşı tarafına götürürler. Kızın sevdiği adamı da oraya götürürler. Keloğlan'ı, annesini, kedi ve köpeği Keloğlan'ın eski evine götürürler.

6) Keloğlan uyanınca oyuna geldiğini anlar. Kedi yavrusu ile köpek yavrusu denizin karşı tarafına geçip hile ile yüzüğü kızdan alır ve Keloğlan'a

getirirler. Keloğlan, durumu padişaha anlatır. Padişah, büyük kızını ve sevgilisini öldürüp küçük kızını ona verir (Doğan, 2006: 236-240).

Yukarıda verilen masalda kullanılan yılan motifi çeşitli Keloğlan masallarında da benzer şekilde yer almaktadır.

2.1.4.3. Yedi Kardeş Bir Bacı (Adıyaman)

Hamile kız ve yılan ilişkisi yalnızca masalarda görülen bir durum değildir. Efsanelerde de genç kızların hamilelik ilişkisinin yılanla ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Aşağıdaki masalda yılan, bir kötülük vasıtası olmaktan başka bir fonksiyon üstlenmemiştir.

1) Bir kız, annesinin külden yaptığı eşeğe binerek, mağarada yaşayan yedi kardeşinin yanına gider. Kız, kardeşlerinin tembihini yerine getirmeyince kedi, ateşi söndürür.

2) Kız, ateş almak için devin yanına gidince dev, ona musallat olur. Yedi kardeş, devi tuzağa düşürerek öldürür ve devin yedi karısıyla da evlenirler.

3) Kızın büyük kardeşinin karısı, devin ölümüne sebep oldu düşüncesiyle, onun yemeğine iki kıl koyar. Kızın karnı şişer. Kadın, kocasına “Kardeşin pis işler yaptığı için hamile kaldı, onu götürüp öldüreceksin.” deyince adam, kız kardeşini bir dağ başına bırakıp eve gelir.

4) Kız, beddua eder ve abisinin ayağı bilinmeyen bir sebepten dolayı felç olur. Kızın karnındaki kıllar yılan olur. Bir paşanın oğlu av sırasında onu bulur ve onunla evlenir.

5) Kız, tesadüfen abisini görür ve onun derdini sorar. Abisi durumu anlatır. Kız, iğnesinin ucunu felç olan ayağa batırınca ayağın içinde toplanan irin boşalır ve abisinin ayağı iyileşir.

6) Kız, kendisini tanıttıktan sonra bütün gerçeği abisine anlatır. Diğer kardeşlerini de çağırırlar, devin karısını öldürerek birbirlerine sarılırlar (Doğan, 2006: 300-304).

2.1.4.4. Yılan ile Peltan Bey

Yılanın hamilelik ve şehzadeye dönüşmesi bu masalda da mevcuttur. Masalda yılan, sevgiye saygı duyan genç erkek tipini sembolize eder.

- 1) Çocuğu olmayan padişahın duası üzerine karısı hamile kalır.
- 2) Ebeler doğum yaptıramaz ve padişah tarafından öldürtürler. İmama başvurulur.
- 3) İmamın karısı üvey kızına zarar vermek için onu ebe kılığına sokup saraya gönderir.
- 4) Durumu anlayan kız annesinin mezarına giderek ondan yardım ister.
- 5) Annesi ona kadının karnındaki yılan olduğunu ve neler yapması gerektiğini söyler.
- 6) Genç kız annesinin dediklerini yapar ve padişahın karısına bir erkek çocuk doğurttuğu müjdesini verir. Halbuki doğan yilandır.
- 7) Doğan yılan sabah akşam beslenir.
- 8) Kız padişahın Yılan Bey'ine hocalık yapar.
- 9) Padişah yılan çocuğunu evlendirmek ister.
- 10) Üvey anne kızını Yılan Beyle evlenmeye zorlar.
- 11) Kız, mezardaki annesinden aldığı akıl üzere yılanla evlenir. Yılan kırk kat giysisini çıkarınca şehzadeye dönüşerek ikisi evlenir.
- 12) Yılan Bey, savaş katılır. Kız da üvey annesinin yaptığı kötülükler nedeniyle zor duruma düşer ve Peltan Bey ile evlenir. Ondan çocukları olur.
- 13) Savaştan dönen Yılan Bey Peltan Bey'i bulur. Fakat genç kız olarak Peltan Bey'i tercih eder (Gökalp, 1952: 186-193).

2.1.4.5. Tilki ile Yılan

Tilki ile Yılan masalı Türk masalları içinde en bilinenidir. Masalda yılan kendisine karşı gösterilen güven ve dostluğa karşı gösterdiği nankörlük duygusu işlenir. Bu duygu her şeyin yaratılışına uygun hareket ettiğini vurgular.

- 1) Ormanda gezen tilki yılanı rastlar.
- 2) Yılan tilkiye zehirsiz olduğunu söyleyerek onun güvenliğini kazanmaya çalışır.
- 3) Karşılıklarına bir dere çıkınca yılan, tilkinin boğazına sarılarak karşıya geçmeyi teklif eder.
- 4) Irmağın tam ortasına geldiklerinde yılan tilkinin boğazını sıkmaya çalışır.
- 5) Tilki yılanın başını ısırarak onu öldürür (Boratav, 1969: 45).

2.1.4.6. Yolcu ile Yılan

Bu masalda Türk masalları içinde en çok bilinenlerdendir. Masalda tilkinin iyiliğe karşı vefasızlığı ama aynı zamanda ahmaklığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte insanın yilandan daha acımasız bir yaratılışa sahip olduğu da masalda vurgulanır.

- 1) Bir yolcu yakıldığı ateşte sıkışıp kalan yılanı kurtarır.
- 2) Kurtarılan yılan yolculuyu sokmaya çalışır.
- 3) Adam bunun için üç kişiye danışmaları gerektiğini söyler.
- 4) Öküz ve ırmak yılanın adamı sokması gerektiğini söylerler.
- 5) Yolcu tilkiyle anlaşır, yılan adamı bırakır gider.
- 6) Yolcu kendisini kurtaran tilkiye tazılarına boğdurarak öldürtür (Boratav, 1969: 39-40).

2.1.4.7. Yılan ile Abdullah (Bingöl)

Yılanın kendisine iyilik yapana vefasızlık göstererek öldürmek istemesinin anlatıldığı bu masal, “Yılan ile Yolcu” masalının bir varyantıdır. Bu masalda düşmana iyilik yapılmaması gerektiğini vurgular.

1) Abdullah, soğuk bir günde can vermek üzere olan bir yılanı boynuna dolayarak güneş alan bir bayıra uzanır.

2) Yılan, güneşte canlandıktan sonra iğnesini çıkarıp onu öldürmek istediğini söyleyince, Abdullah ona kendisini öldürmeden önce mahkemeye gitmeyi teklif eder.

3) Abdullah, yılanı alıp suya götürür. Su, ona kızarak insanların suyun kıymetini bilmeyip yılanı yardım etmesinin sonunun böyle olacağını söyler.

4) Abdullah ve yılan bu kez tilkiye danışınca tilki, hak-hukuk için ikisini birbirinden ayırıp karşı karşıya getirir.

5) Tilki, Abdullah’a yılanın düşman olduğunu, ona güvenilemeyeceğini söyleyip belindeki kılıçla onu öldürmesi gerektiğini öğütler.

6) Abdullah, hileyle kılıcını çekip yılanı öldürür (Alay, 2005: 176-177).

2.1.4.8. Padişahın Üç Oğlu (Bingöl)

Bu masalda yılan çok fonksiyonel olmamasına rağmen yeraltının mitolojik bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Masalda yılan, kahramanın amacına ulaşmak için karşılaştığı engellerden birisidir.

1) Ölmek üzere olan padişah, üç oğlunu çağırıp öldükten sonra sırasıyla her gece birinin gelip mezarı başında nöbet tutmasını vasiyet eder.

2) İlk gece büyük, ikinci gece de ortanca kardeş aynı şekilde mezarın başında dev görürken korkudan kaçıp eve dönerler.

3) Üçüncü gece küçük kardeşleri devin, babalarının mezarını kazdığını görünce, onu yaralamayı başarır, sonra da takip ederek mağarasını bulur.

4) Küçük kardeş, durumu ağabeylerine anlatarak üçü birlikte mağaraya gider. Küçük kardeş, diğerlerinin korkak davranması üzerine ipi beline dolayarak mağaranın dibine iner.

5) Mağarada, babalarından kurtulup yeryüzüne çıkmak isteyen devin üç kızını gören oğlan, kızların da yardımıyla devi bulup öldürür.

6) Oğlan, kızları yeryüzüne çıkarırken, en küçük kız ona yüzüğünü verip zorda kaldığında mağaradaki ak koça binmesini söyler.

7) Ağabeyleri en son çıkan güzel kızı görünce kardeşlerini aşağıda bırakıp giderler. Oğlan, kızın sözlerini hatırlayarak ak koçu bulup ona biner, koç onu bir köye götürür.

8) Oğlan, nineden yardım ister. Nine, her gün köyün kızlarından birisini isteyen ejderhayı bulup öldürmesi halinde padişahlarının ona yardım edilebileceğini söyler.

9) Oğlan, ejderhayı bulup öldürür; fakat padişah, onu yeryüzüne çıkarmaya gücünün yetmediğini, ona ancak başı bir yılanla belada olan bir leyleğin yardım edebileceğini söyler.

10) Oğlan, yılanı öldürüp leyleğin yardımını alarak yeryüzüne çıktığında karşılaştığı yaşlı bir kadından sevdiği kızın evlenmediğini, sevgilisini beklediğini öğrenir.

11) Oğlan, kadına içine yüzüğünü koyduğu sütü kıza götürmesini söyler.

12) Kız yüzüğü görünce, sevgilisinin ölmediğini anlayıp ona gider. Birbirlerine kavuşurlar (Alay, 2005: 184-187).

2.1.4.9. Yılan Kılığındaki Delikanlı (Bingöl)

Yılan ve çocuk ilişkisi bu masalın ana konusudur. Masalda yılanın derisini çıkarması onun gençlik ve yeniden doğumunu simgeler. Bu yönüyle masal, Yılan ile Peltan Bey masalının bir varyantı olarak düşünülmelidir. Her iki masalda da yılanın, yılan şeklinde yani bir hayvan olarak doğmasına

rağmen kendisini insan gibi görmesi ve eş istemesi onun kendisini insan hissetmesiyle ilgilidir. Yılan ile Peltan Bey masalında Yılan Bey kırk kat giysisini çıkardıktan sonra ancak şehzadeye dönüşebilmişti. Bu masalda ise yılanın insana dönüşmek için çıkardığı şey kılıfı (derisi) dır. Fakat her iki masalda da yılanın onun hayvan olmasını sağlayan örtüsünden kurtaran evlendiği genç kızdır.

1) Hiç çocuğu olmayan bir kadın dua edip; “Tek bir çocuk ver, isterse yılan olsun, razıyım,” deyince, Allah ona gerçekten bir yılan çocuk verir.

2) Çoban, karısına çocuğu görmek istediğini söyleyince; kadın, yılan doğurduğunu, onu odaya kapatıp kapı aralığında emzirdiğini söyler.

3) Yılan, bu şekilde büyüyüp evlilik çağına gelince babasıyla annesine; kendisine Göçer Ağasının kızını istemelerini söyler.

4) Ağa, ikna edilerek kız ve oğlan evlendirilir; ancak düğünden sonra oğlan, kızın yatağına girip ona sarılınca kız ölür.

5) Bir süre sonra yılan, bir kızı işaret ederek tekrar ailesini gönderir. Kız alınır, düğün yapılır; oğlan yine yatağa girince onu gören gelin korkudan ölür.

6) Yılan yine durmaz ve yörelerine gelen göçerlerin bir kızını istetir. Ailesi kız istemeye pek gönüllü olmasa da, yılanın kendilerine bela olacağından korktuğu için mecburen onun isteğini kabul ederler.

7) Kız verilir ve düğün yapılır. Bu evlendiği kız peri olduğu için, kendisine kirpiden bir elbise diktirip damadın odasına girer.

8) Yılan, gelinin yanına sokulunca dikenleri kendisine batar, bir türlü ona sokulamaz. Yılan ondan kılıfını çıkarmasını isteyince, kız da ondan kılıfını çıkarmasını ister.

9) Yılan kılıfından çıkınca yakışıklı bir delikanlı olup kızın yatağına girer.

10) Oğlanın ailesi yine endişeli bir bekleyişte iken gidip odalarına bakınca kapı önünde iki kılıfı görüp anlarlar ki oğulları ve kız iyidir. Hemen odadaki kılıfları alıp yok ederler.

11) Sabah kalkan kız ve oğlan, çıkarmış oldukları kılıflarının odada olmadığını görünce çok sevinirler (Alay, 2005: 193-195).

2.1.4.10. Yedi Kardeşin Bacısı (Bingöl)

Yengesi tarafından kıskanılan ve yine yengesi tarafından karalanmak istenen kız. Yılan yumurtasıyla hamile bırakılır. Bu masalda da yılan fonksiyonel bir hayvan olarak karşımıza çıkmaz. Masalda yılan ikinci kez kızın ağabeyinin eline batan bir nesne olarak görülür. Kısacası sorunların kaynağı olan yılan unsuru masalda çözümünde bir parçası olarak karşımıza çıkar.

1) Yedi oğlu olan kadın, sekizinciye hamile kalınca ava giden oğullarına; kız olursa eve yeşil bayrak, oğlan olursa kırmızı bayrak dikeceğini söyler.

2) Ava giden yedi kardeş, evlerine dönmeyip bir dağ evinde yaşarlar. Bu sırada, kadının kızı olur ve bunu yeşil bayraklarla onlara ilân eder.

3) Yıllar sonra, kız gençlik çağına geldiğinde arkadaşlarının, onun kardeşlerinin olmadığını düşünerek alay etmesi, kızı çok üzer.

4) Annesi ona; “yedi kardeşin bacısısın” diyerek oğullarının evini gösterip, onu kardeşlerine gönderir.

5) Kız, gidip ağabeylerinin evine girerek bir dolapta saklanır; onlar gidince on tabak koyup on çeşit yemek yapar, onlar gelince gene saklanır.

6) Kardeşleri bu duruma şaşırıp gece boyunca bekleseler de sonunda hepsi uyuya kalır; kız yine onlara gizlice hizmet etmeye devam eder.

7) Küçük kardeşi kızı görüp ona kim olduğu sorunca, kız her şeyi anlatır. Bunun üzerine kız, yedi kardeşi ile beraber yaşamaya başlar.

8) Büyük ağabey evlenip, eve gelin getirince bu gelin, bir türlü güzel yemek yapamadığı için kızı kıskanır.

9) Kıskanç gelin, kıza yılan ve kaplumbağa yumurtası yedirir.

10) Aylar geçtikten sonra hamile gibi kızın karnı büyüyünce ağabeyi, kız kardeşlerinin hamile olduğunu düşünerek onu öldürmeleri gerektiğini söyler. Onu ormana götürüp öldüreceğini söyleyerek gider.

11) En küçük kardeş, kız kardeşini öldüreceğini söyleyerek ormana götürür; ama onu öldüremez. Kızın gömleğine kan sürüp gömleği kardeşlerine göstererek onu öldürdüğüne inandırır.

12) Ormanda yalnız kalan kız, en büyük ağabeyine beddua ederek, eline yılan kemiğinin batmasını ve çaresinin de kendisinde olmasını ister.

13) Kız ormandayken onu bulup eve götüren kadın, onu güzelce yıkayıp temizleyerek yanına alır.

14) Bir gün ağabeyi gelip eline yılan kemiğinin battığını, kimsenin çare bulamadığı için oraya geldiğini söyleyince, kız onun elindeki kemiği çıkarıp, onu iyileştirir.

15) Oğlan, kıza kim olduğunu söyleyince, “Yedi kardeşin yedisiyim, biricik bacısıyım” der ve birbirlerine sarılıp evlerine giderler (Alay, 2005: 219-220).

2.1.4.11. Yılanlı Kadın ile Çoban (Bingöl)

Masal yılanla kendisine kötülük yapılmak istenen kadının yılan yoluyla hamile bırakılmasıyla ilgilidir. Fakat diğer masallardan farklı olarak bu masalda kötülük yapan yenge değil, erkeğin ilk eşidir. Kötülük yapılan ise kız kardeş değil ikinci eştir.

1) Evli olan Mehmet'i, âşık olduğu kızla evlenerek ikinci evliliğini gerçekleştirir.

2) Mehmet'inin ilk eşi, yeni gelinin kocasını elinden aldığını düşünerek, onu kıskanmaya başlar. Kadının içeceği süte yılan yavrusunu koyarak ona içirtir.

3) Kadının karnı zamanla, büyümeye başlar: Kocas, kendisinin kısır olduğunu söyleyerek, karısının kendisini aldattığını düşünüp onu evden kovar.

4) Kovulan kadın, karnının iyice büyümesi üzerine, hamile olduğuna kendisi de inanarak, çaresiz gezerken bir çobana rastlar.

5) Karnı çok acıkan kadın, çobandan kendisine et vermesi halinde onunla evleneceğine dair söz verir. Çoban, kadının isteği üzerine bolca tuzladığı eti ona yedirir.

6) Eti yiyen kadın, çobandan bir kova su isteyip kendisini ağaca bağlamasını ister. Saatlerce aç-susuz kalan kadının karnındaki yılan, acı çekmeye başlayınca kovadaki suyu görüp karnından çıkar.

7) Böylece kadın, karnındaki yilandan ve çektiği acılardan kurtulur; çobanla evlenir (Alay, 2005: 229-230).

2.1.4.12. Tilki (Manisa)

Türkiye’de en çok varyantı olan maslardan biridir. Yılanın vefasızlığı kuruludur.

1) Bir adam atıyla giderken bir harman yerinden imdat feryatları duyar.

2) Bu feryadın kimden geldiğini öğrenmek için atından iner ve harmanın üstüne çıkar.

3) Burada bir yılan vardır ve adamdan kendisini kurtarmasını ister.

4) Adam atının yem torbasını sarkıtarak yılanı kurtarır

5) Yılan adamı sokacağını söyler. Adam ona iyilik yaptığını söyler ama dinletemez.

6) Bunu başkalarına sormaya karar verirler.

7) Yollarına çıkan bir ineğe sorarlar inek yilandan taraf olur.

8) Sonra da bir Tilki’ye denk gelirler. Tilki adamı haklı görse de yılan bunu kabul etmez.

9) Bunu üzerine Tilki hile yaparak yılanı yeniden atın yem torbasına sokar ve adama verir.

10) Adam da yılanı sopalayarak öldürür (Tunç, 2008: 144-145).

2.1.4.13. Kuyruk Acısı Hikâyesi (Manisa)

İnsan ve yılan arasındaki dostluk üzerine kurulu bir masaldır. Sütçünün oğlu yılanı zarar verince yılan çocuğu öldürür. Fakat insan, yılanla olan dostluğu devam ettirmek istese de yılan bunu kabul etmez. Yılanın insanın dostluğunu kabul etmeyişinde realist bir tavır görülür. Masalın başka bir varyantı yine Manisa'da Oduncu ili Yılan adıyla anlatılır. Bu masalda bir öncekine göre sütçünün yerini oduncu almıştır.

1) Sütçü ile yılan çok iyi dostturlar.

2) Sütçünün oğlu yilandan korkar ve kürekle yılanın kuyruğunu koparır.

3) Yılan oğlanı sokarak öldürür.

4) Sütçü günün birinde yılanı yeniden arkadaşlıklarını sürdürmelerini teklif eder.

5) Yılan artık bunun mümkün olmadığını söyler (Tunç, 2008: 146).

2.1.4.14. Mehmet'in Yüzüğü (Manisa)

Masal yılanın kendisine iyilik yapan bir insana sihirli bir nesne vererek vefa göstermesi üzerine kuruludur.

1) Mehmet çok tembel bir delikanlıdır. Annesi günün birinde artık onun çalışması gerektiğini söyler.

2) Odun kesmek için ormana giden Mehmet bir yılanın bir keçiyi boynuzları yüzünden yutamadığını görür.

3) Baltasıyla boynuzları kırarak yılanı kurtarır. Çok güzel bir kıza dönüşen yılan Mehmet'e bir yüzük verir.

4) Ne zaman başı sıkışsa iki rekât namaz kılıp ve bu yüzüğü yalarsa karşına dervişlerin geleceğini ve her işini göreceğini söyler.

5) Mehmet eve gelir ve iki rekât namaz kılarak yüzüğü yalar ve karşısına gelen dervişlere istediği her şeyi yaptırmaya başlar.

6) Kocakarı Mehmet'in sırrını öğrenir ve yüzüğü elde eder.

7) Mehmet sıçanlar sayesinde yüzüğüne tekrar kavuşur (Tunç, 2008: 22-23).

2.1.4.15. Gül Ali (Manisa)

Masal, çocuksuz bir ailenin yılan bir çocuğa sahip olması (aslında yılan çocuk yakışıklı ve sihirli güçlere sahip bir delikanlıdır) üzerine kuruludur.

1) Çocuk sahibi olamayan bir çift Allah'a dua eder ve yılan dahi olsa çocuklarının olmasını ister. Allah gerçekten de bunlara yilandan bir bebek verir. Adı Gül Ali'dir.

2) Bu çocuğu herkesten gizlerler büyütürler çocuk gelişince padişahın kızına âşık olur ve babasını görücü olarak gönderir.

3) Padişah damadın yılan olduğunu bilmemekle birlikte gene de kızını kolay kolay vermek istemez. Çok zor şartlar ileri sürer.

4) Gül Ali sihirli yollarla bu şartları yerine getirir. Padişah kızını vermek zorunda kalır ve evlenirler.

5) Gerdek gecesi Gül Ali on dokuz yaşında bir delikanlıya dönüşür. Ama karısı bunu kimseye söylememelidir.

6) Padişah damadını merak ettiği için bir şenlik düzenler. Şenliğe katılan Gül Ali karısına tembihlemesine rağmen karısı onu insanlara gösterir.

7) Bunun üzerine Gül Ali ortadan kaybolur.

8) Gül Ali'nin karısı babasına bir hastane yapmasını söyler. Hastaneye babasını getiren bir genç ve babası yüz yıllık uykuya dalmışlardır ve Gül Ali'yi görmüşlerdir.

9) Bunu söyleyince babası ve karısı Gül Ali'yi görmeye oraya gelirler. Gül Ali'yi bulurlar (Tunç, 2008: 29-30).

2.1.4.16. Neydim Ne Oldum Ne Olacağım (Manisa)

Masal, aslında hamile olmayan ama içine giren bir yılan sayesinde yanlışlıkla hamile sanılan padişah kızının yaşadıklarını anlatır.

1) Bir Padişah kızının karnı şişince hamile zannederek oğluna onu öldürmesini emreder. Oğlu öldüremez ve onu dağa bırakır.

2) Kız dağda su kenarında uyurken ağzından bir yılan su içmek için çıkar tam geri girecekken bunu gören bir çoban tarafından öldürülür.

3) Kızı evine götüren çoban kızla evlenir ve üç çocukları olur. Çocukların adı "Neydim", "Ne oldum" ve "Ne olacağım" dır.

4) Bir gün padişahın yolu oraya düşer ve misafirleri olur. Çocukların adlarını öğrenince neden böyle isim koyduklarını sorar. Kız başına gelenleri anlatınca her şey ortaya çıkar (Tunç, 2008: 32-33).

2.1.4.17. Yedi Oğlanlar (Manisa)

Masal, Yedi Kardeşin Bacısı (Bingöl) adlı masalın varyantıdır. Bu masalda da karnına yılan giren ve bu durumdan ötürü hamile olduğu sanılan kız kardeşin hikâyesi anlatılmaktadır.

1) Bir kadının yedi oğlu vardır ve analarından bir kız kardeş isterler. Olmayınca da evi terk ederek giderler. Ormanda bir saray yaparak avlanarak orada yaşamaya başlarlar.

2) Annelerinin bir kızı olur kız büyüyünce ağabeylerinin olduğunu öğrenince onları aramaya gider.

3) Evlerini bulur ve her gün onların evini temizler yemeklerini yapar. Ağabeyleri gelirken de sandığa saklanır. Ağabeyleri onu üçüncü gün bulurlar.

4) Kızın karnına yılan girer. Karnı şişince bir kadın kıza iftira atar ve ağabeyleri kıızı evden kovar. Kızı bir Yörük bulur ve karnındaki yılanı çıkarır. Kızı oğluyla evlendirir. İki çocukları olur.

5) Bir gün ağabeyleri avlanırken kız kardeşlerinin çocuklarının söylediği tekerlemeyi duyar ve kızın evine gelirler.

6) Yörük bunlara olayları anlatır ve gerçek ortaya çıkar (Tunç, 2008: 34-35).

2.1.4.18. Dıral (Van)

Masalda kötü duruma yakalanmış bir kahramana, yılanın yardımcı olmak amacıyla sihirli bir mücevher vermesi anlatılmaktadır. Kahraman yilandan bu nesneyi tatlı dili ve ona yaptığı övgüler sayesinde almıştır. Bu yönüyle masalın bu epizodu “tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” atasözüne benzer.

- 1) Padişah baş vezirini sınar, baş vezir başarılı olamaz
- 2) Baş vezir padişahın sorularını padişahın kızı sayesinde cevaplar.
- 3) Padişah kızın cezalandırmak amacıyla Bağdat’a Dıraların yanına gönderir.
- 4) Dıral bir kuyuya indirilir. Kuyuya inen Dıral’a zehirli bir yılan, ona sihirli yol aldıracak sihirli bir mücevher verir.
- 5) Padişah ve kızı birbirine kavuşur (Kasımoğlu, 2010: 567-576).

2.1.4.19. Guri El (Van)

Masalda ejderha ve yılan, kötülük amacıyla kahramana karşı çıkan mitolojik unsurlar olarak görünür.

1) Padişahın hiç çocuk doğurmamış karısı kırk oğlan çocuğu birden doğurur.

2) Padişah bu kırk çocuk içinde Mirze Muhammet'i ayrı tutar.

3) Çocuklar on beş yaşına girince evlenmek isterler. Otuz dokuz kardeş kendine eş aramaya gider. Mirze Muhammet de sonradan onlara katılır.

4) Çocuklar yolda babalarının nasihatlerini tutmaz.

5) Mirze Muhammet yolda bir ejderha öldürür. Kuyruğunu yanına alır.

6) Çocuklar her yemek yediğinde kuru bir el gelerek onların yemeğini yer.

7) Mirza Muhammet kırk önce çadıra dolanan sonra kuşlara musallat yılanı öldürür.

8) Masalın sonunda herkes muradına erer (Kasımoğlu, 2010: 654-680).

2.1.4.20. Hayret Baba ile Peri Gızı (Van)

Masalda hazineyi bekleyen yılan motifi vardır.

1) Hayret Baba oğlu ile giderken bir mağarada çuvallar dolusu altın olduğunu öğrenir.

2) Hayret Baba tılsımlı mağaradan altını almak ister.

3) Rüyasında bir peri kızı ona altınları nasıl alacağını öğretir.

4) Hayret baba peri kızının ona verdiği elma sayesinde mağarada altınları bekleyen yılanları alt ederek altınları alır.

5) Hayret baba ile Peri Kızı evlenir (Kasımoğlu, 2010: 765-767).

2.1.4.21. Borçlu Oğlan (Balıkesir)

1) Padişah üç oğluna yüzer altın vererek bununla ne yaparlarsa yapmalarını söyler.

2) Büyük ve ortanca oğlan yüz altının yanına yüz altın katarken, küçük oğlan da borçlu ve ölmüş bir adamın borcunu ödediği için borçlu gelir.

3) Padişah oğullarını başka memlekete arpa getirmeye gönderir; küçük oğlanı da baslarına koyar.

4) Oğlanlar yolda bir ihtiyarla karşılaşır, onunla ortak olurlar. İhtiyar, büyükler uyurken küçük oğlanla bir yere gider ve ona iki deve yükü altın verir.

5) Gittikleri yerde ihtiyar küçük oğlana başka bir padişahın kızını ister ve evlenirler. Kızın evlendiği adamlar hep ölür.

6) İhtiyar gelinin yanına güveyiyle beraber girer, kızın ağzından çıkan yılanları öldürür.

7) Tekrar geri dönerlerken yollarında gelini de götürürler. İhtiyar ortak oldukları için gelini de paylaşmaya kalkar. Gelini bir ağaca ters asarlar ve içindeki bütün yılanlar dökülür.

8) Gelini paylaşmaya kalkan ihtiyar, aslında küçük oğlanın daha önce borcunun ödediği adamdır. İhtiyar da böylece ona karşı borcunu ödemiştir (Kumartaşlıoğlu, 2006: 255-257).

2.1.4.22. Arap Köleler (Balıkesir)

1) Yaşlı bir kadının oduncu oğlu yolda bir yılan, bir kedi ve bir köpek bulur. Bunları beslemeye baslar. Zamanla büyüyen yılan rahat vermemeye başlayınca oğlan yılanı aldığı yere götürür.

2) Yolda yılan dillenerek onu aldığı yere götürdüğünde annesinden parmağındaki yüzüğü dilemesini söyler. Oğlan da yılanın dediklerini yapar, yüzüğü alır.

3) Yüzüğü her yaladığında Arap köleler çıkarak onun istediklerini yaparlar.

4) Oğlan zengin bir adamın kızını istemeye gidince kız, annesinin evi ile kendi evi arasında, yerden bit yol yapmasını şart koşar. Oğlan da yüzüğünü yalayarak kızın istediklerini yapar, kızla evlenir.

5) Bir gün kız da yüzüğü yalar ve Arap köleler çıkınca oğlanın yaptırdığı evi denizin ortasına oturtur. Oğlanda uyanınca kendisini annesinin evinde bulur.

6) Beslediği kedi ve köpek, denizi yüzerek kızın parmağından yüzüğü oğlana götürür; oğlan da yüzüğü yalayarak Arap kölelere evini eski yerine taşıtır. Yine karısıyla yaşar (Kumartaşlıoğlu, 2006: 311-313).

2.1.4.23. Bostancı (Balıkesir)

1) Üç kızı, üç oğlu olan bir padişah hasta olur. Her zaman gittiği bahçede yetişen narlardan yerse iyileşecektir. Bahçeye gittiklerinde hiç nar kalmadığını görürler. Üç sene beklerler, yine nar kalmaz.

2) Büyük oğlu ile ortanca oğlu art arda iki sene bahçeyi beklerler, ama narı yiyeni yakalayamazlar. Küçük oğlan eline okunu, gaz lambasını alır, bahçeye varır, Kuran'ını okur. Narı almaya geleni geceleyin yaralar; yaralanan kaçır. Ama narlar kalır.

3) Babaları narı yemeden önce vasiyet eder. Vasiyete göre babaları öldükten sonra üç kız kardeşe ilk dünür gelenlere kızları vermeleri, babaları öldükten sonra da mezarda birer gün beklemeleri gerekir.

4) Babaları narı yedikten sonra ölür. Kız kardeşlerine dünür gelenlere büyük ve ortanca kardeş, kızları vermemek ister. Ama küçük oğlan babalarının vasiyetini hatırlatınca sırasıyla üç kız kardeşi ilk isteyenlere verirler. Kızların nereye gittiklerini bilmezler.

5) Kızlar evlendikten sonra büyük ve ortanca kardeş sırasıyla birer gün babalarının mezarını beklerler. Ama babalarından onlara ses gelmez.

Küçük oğlana sıra gelince yine ateşini alır; mezarın başında Kuran okur. Bir rüzgâr gelip ateşi söndürdüğünde ateş aramak için bir tepeye varır.

6) Tepede kırk eşkıya ateş yakıp kazan kaynatırlar. Ateş alırken oğlanı görürler. Cesaretinden dolayı yanlarına alırlar.

7) Küçük oğlan kırk eşkıyanın hasımı olan bir padişahı öldürürse evine gidecektir. Padişahın sarayına gittiğinde padişahın uyuyan büyük kızının şerbetini büyük ağabeyi için, ortanca kızının şerbetini ortanca ağabeyi için, küçük kızının şerbetini de kendisi için içer. Uyuyan padişahı öldürmez. Kırk eşkıyayı padişahı öldürdüm diyerek kandırır, saraya teker teker alarak onları öldürür; eşkıyaların kulaklarını keserek çantasına koyar, okunu sarayın avlusuna saplar, köpeği de ok atarak öldürür.

8) Saraydaki olanları gören padişahın oğulları bu kahramanlığı yapanı dünyalık vermek için her yerde ararlar. Sarayın avlusundaki oku çıkarana dünyalık vereceklerdir. Küçük oğlan oku çıkarır ve dünyalık olarak padişahın üç kızını ister. Büyük kızları ağabeylerine, küçük kızı kendisine alır.

9) Yolda giderlerken bir ihtiyarla karşılaşırlar. Karınlarını doyurduktan sonra arka arkaya yola koyulurlar. Dede, küçük oğlanın nasibi olan kızı kaçıtır. Küçük oğlan da onu aramaya koyulur.

10) Yolda bir saray görür; büyük ablasının sarayıdır. Büyük ablasının kocası peri padişahıdır. Peri padişahı elinden geleni yapar, ama yardım edemez. Bir başka saraya vardığında orada ortanca ablasını bulur. Onun kocası da yılanlar padişahıdır. O da elinden geleni yapar, ama yardım edemez. Baksa bir sarayda da küçük ablasını görür. Onun kocası da şeytanlar şeyhidir. Onun kuşuna binerek kızı kaçıran dedenin yanına gider. Kuş, oğlanı bıraktığı yere ancak senede bir gelir.

11) Bir çardağın içinde kızı gören oğlan onu kaçırmak ister. Ama Bostancı Dede'nin atı uçtuğu için yakalanırlar. Uçan beygir, oğlanı yaralar; Bostancı onu öldü zanneder.

12) Bir yılın sonunda yine kuşa binerek küçük ablasının yanına gider. Uçan beygirin cinsini aramak için yine o kuşun yardımıyla Afrika'ya gider. Uçan beygirin annesi oradadır. Orada seyislik yaparak uçan beygirin annesini bulur, besler. Padişah o beygiri ister, padişah verince beygirle beraber kızın yanına gelir. Uçan at annesini görünce Bostancı'ya yardım etmez. Oğlan, Bostancı'yı öldürür, kızı kurtarır.

13) Yolda çadır kurup yatarlar. Sabah uyandıklarında çadırın etrafını yılan sarar. Yılan “Gülü gülünü gülü dikenini neylesin” tılsımının anlamını bulmadıkça kızı salmayacaktır.

14) Bir değirmenciye varıp bu tılsımı sorar, değirmenci ortanca kardeşine gönderir; o da küçük kardeşine gönderir. Küçük değirmenci de oğlanı bir padişaha gönderir.

15) Padişah oğlana yanında üç sene hizmet ettirir. Padişah kendisine bu soruyu soranları karısının seyisi yapar. Karısı da yolsuzluk yapar. Oğlan, kadının ne yaptığını anlayınca padişaha seyis kıyafetlerini giydirir, kendisi de padişahın kıyafetlerini giyer. Padişah karısının ne yaptığını görür. Oğlana tılsımı anlamını söyler.

16) Çadıra varıp yılanı tılsımın anlamını söyler. Yılan da silkinip güzel bir kız olur. Kızları alıp köyde kırk gün kırk gece düğün yapar (Kumartaşlıoğlu, 2006: 337-359).

2.1.4.24. Çoban ve Ağa (Safranbolu)

Aşağıda epizotlarını verdiğimiz masalda yılan kendisini kurtaran çobana vefa gösterir. Ona bazı sihirli güçler vererek amacına ulaşmasına yardımcı olur.

1) Çoban yanında çalıştığı ağanın kızına âşık olur.

2) Ağa, çobana kızını vermek için ondan olmayacak şeyler ister.

3) Çoban yangından kurtardığı yılan sayesinde Ağa'nın isteklerini yerine getirir.

4) Çoban yılanın kendisine verdiği sihirli güçler sayesinde Ağa'nın kızıyla evlenir (Dağı, 2008: 85-86).

2.1.4.25. Avcı Mehmet (Afyon)

Yılanın adalet duygusunun vurgulandığı bu masalda, kahramana sihirli

bir boncuk vererek onun daha iyi bir yaşama başlamasına vesile olur.

1) Avcı Mehmet avlanırken güzel bir yılanı kovalayan kara yılanı vurmak isterken yanlışlıkla güzel yılanı yaralar.

2) Yılanlar sultanı, kızını yaralayan Avcı Mehmet'i öldürtmek için iki yılanı görevlendirir. Yılanlar Avcı Mehmet'in suçsuz olduğunu anlayınca öldürmekten vazgeçerler.

3) Yılanlar sultanı Avcı Mehmet'i mükâfatlandırmak ister. Kızı da Avcı Mehmet'ten babasından mavi boncuğu istenmeğini söyler. Mavi boncuk dile dokundurulunca her işi yapan bir Arap ortaya çıkmaktadır.

4) Yılandan aldığı mavi boncuk sayesinde mutlu bir hayata başlar. Saraya baş vezir olur (Özçelik, 1993: 383-389).

2.1.4.26. Balık Adam (Afyon)

Yılan bu masalda da karında taşınan kötülük ve hamilelik sembolüdür.

1) Balıkçı ile oğlunun ağına yarı insan, yarı balık bir canlı takılır.

2) Oğlan, balığa acıyarak denize atınca babası tarafından evden kovulur.

3) Oğlan hancının yanında çalışırken, arkadaş olduğu birisiyle, fotoğrafını örerak âşık olduğu peri kızını bulmaya gider.

4) Kafdağı'nın arkasına, daha kısa fakat tehlikelerle dolu yoldan gitmeye karar verirler.

5) Oğlanın arkadaşı Halil, kırk hırsız bir oyunla öldürür. Dünya güzeli bir kızı da alarak yollarına devam ederler.

6) Kafdağı'nın arkasındaki periler ülkesini bulup, oğlanın âşık olduğu kızı alırlar.

7) Halil, yol üstünde misafir oldukları evin, karnından yılan çıkaran damatları öldüren kızını alır.

8) Bir deniz kenarında kızları bölüşürler. Peri kızını balıkçının oğlu,

dünya güzelini Halil alır. Üçüncüyü bölüşmek içip ağaca bağlayınca kızın karnındaki yılan düşer.

9) Halil kızların üçünü de arkadaşına bırakarak denizde kaybolur gider (Özçelik, 1993: 394-397).

2.1.4.27. Kırk Kelleli Yılan

Masalda her kafadan ayrı bir ses çıkacağı, insanların görüşlerinin farklı olabileceği bunların hepsi dinlendiği takdirde zararlı çıkanın insan olacağı vurgulanır.

1) Ormanda yaşayan iki yilandan birinin kırk kellesi bir kuyruğu, diğerinin ise kırk kuyruğu bir kellesi vardır.

2) Ormanda yangın çıkınca kırk kuyruklu bir başlı yılan bütün hızıyla kaçarken, kırk kelleli bir kuyruklu yılan kaçmaz.

3) Kırk kuyruklu bir başlı yılan, kırk kelleli bir kuyruklu yılanı niçin kaçmadığını sorar. O da her kafadan bir ses çıktığını söyleyerek sızlanır.

4) Kırk kuyruklu bir başlı yılan, kaçıp kurtulur. Kırk kelleli bir kuyruklu yılan ise yanarak ölür.

2.1.4.28. Karga ve Yılan (Ankara)

Masalın içinde birçok hayvan geçer. Fakat yılan öldürülme şekli ve mücevherle ilişkilendirilmesi bakımından dikkat çeker.

1) Bir ağacın tepesine yuva yapan karganın yumurtalarını yılan yer.

2) Karga başına gelenleri çakala anlatınca çakal da ona bir hikâye anlatmaya karar verir:

3) Balığın çok olduğu bir yere bir balıkçı yerleşir.

4) Balıkçılın çok üzgün olduğu bir anda yengeç yanına gelip niçin üzgün olduğunu ona sorar.

5) Balıkçı, bulunduğu yerdeki balıkların iki balıkçı tarafından

avlanacağını söyler.

6) Yengeç, bu haberi balıklara anlatınca balıklar balıkçıdan öğüt almaya gelirler.

7) Balıkçılın verdiği akılla balıklar ırmağın sığ ve sazlık olan yerine giderler.

8) Yengeç, bir yolunu bulup balıkçılı öldürür.

9) Çakal, yılanı nasıl öldürebileceğini kargaya anlatır.

10) Karga, bir kızın mücevherlerini alıp kaçar ve mücevheri yılanın deliğine bırakır.

11) Mücevherin deliğe bırakıldığını gören insanlar yılanı öldürürler.

2.1.4.29. Padişahın Konuşmayan Kızı (Gümüşhane)

Bu masalda bir genç kızın içine giren yılan kızın konuşma kabiliyetini kaybetmesine yol açar. Kız yilandan kurtarıldıktan sonra konuşmaya başlar.

1) Bir padişah, kızını kim konuşturursa ona vereceğini bildirir.

2) Üç kardeşin en küçüğü gelir ve hikâye anlatmaya başlar.

3) Üç kardeşten marangoz olan en küçüğü heykel bir kız yapar, terzi kardeş kızı giydirir, imam olan da Allah'a yalvarıp kızı canlandırır. Kız kimindir?

4) Padişahın konuşamayan kızı marangozun cevabını verir.

5) Padişah kızının konuştuğunu kabul etmez. Delikanlı başka bir hikâye daha anlatır.

6) Kız tekrar konuşur.

7) Padişahın kızıyla evlenen delikanlı kızın konuşmasını engelleyen yılanı kızın içendin çıkarır.

8) Padişahın kızı ve delikanlı evlenirler (Sakaoğlu, 2002: 499-500).

2.1.5. Atasözlerinde Yılan

Bir milletin tecrübelerinin kısa cümlelerle ifadesi olan atasözleri denenerek ulaşılan sonuçlardır. Halk eğitiminde önemli malzemeler sunan atasözleri insanı denemeden başarılı sonuca götürür. Çünkü onlara yaşanmışlıkların sonucunda söylenmiştir.

Türk atasözlerinde yılanı karşı temkinli olunması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında düşmanlar genellikle yılanı benzetilse de düşmanın yilandan bile daha tehlikeli olabileceği vurgulanmaktadır.

Yılanın küçük bile olsa bir tehlike sinyali olduğu ve önlem alınması gerektiği, bazense zor bir durumda kalındığında ne kadar tehlikeli olsa da bir kurtuluş aracı olarak görülebildiği ifade edilmektedir.

Bir kötülük sembolü olarak görülen yılan, kötülük yapan insanları tasvir etmek amacıyla da kullanılmaktadır. Ancak bu insanların çevresindeki insanlara zarar vermekle birlikte, yakın ailesine ve kendi soyundan kişilere zarar vermedikleri anlaşılmaktadır.

Ayrıca, insanların bencillikleri, kayıtsızlıkları yine yılan motifinden hareketle anlatılmıştır.

1) Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden çıkarır.

Kötü söz bir kimseyi çileden çıkarır, kötü davranışlara sürükler. Tatlı dil azgın düşmanı bile yola getirir (Aksoy, 1997: 109).

2) Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yaşasın.

Birçok kimseler, kendilerine kötülüğü dokunmayan zararlı birisini bu durumuyla yaşayıp gitmesini hoş görürler, zararlı olduğu bilinen ama kimseye kötülüğü dokunmayan kişiye ilişilmemelidir (Aksoy, 1997: 179).

3) Denize düşen yılan sarılır.

Çok büyük bir tehlike içinde bulunan kimse, kendisine yardım etmesi olanağı bulunmayan, dahası tehlikeli olan şeylerden bile yardım umar (Aksoy, 1997: 234).

4) El eliyle yılan tut, onu da yılan tut.

Önemli bir çalışma isteyen iş, başkasına ısmarlamakla yapılamaz. Kişi kendi işini kendisi yapmalıdır. Başkasının eli ile ancak yılan tutulur (Aksoy, 1997: 262).

5) El eliyle yılan tutulur.

Önemli bir çalışma isteyen iş, başkasına ısmarlamakla yapılamaz. Kişi kendi işini kendisi yapmalıdır. Başkasının eli ile ancak yılan tutulur (Aksoy, 1997: 262).

6) Her deliğe elini sokma, ya yılan çıkar ya çıyan

Sonunu düşünmeden sana zararı dokunma olasılığı bulunan davranışlarda bulunma (Aksoy, 1997: 307).

7) Her taşın altına elini sokma, ya yılan çıkar, ya çıyan.

Sonunu düşünmeden sana zararı dokunma olasılığı bulunan davranışlarda bulunma (Aksoy, 1997: 307).

8) Onmadık (talihsiz) hacıyı deve üstünde (Arafat'ta) yılan sokar.

Ülküsünün gerçekleştirmesi mukadder olmayan kişinin karşısına hatır ve hayale gelmeyen engeller çıkar (Aksoy, 1997: 401).

9) Sevda geçer yılan olur, sonra sokar yılan olur.

Sevda ateşi sevgilileri önce kaynaştırır; bir süre sonra söner. Öyle ki başta en büyük mutluluk kaynağı sayılırken, sonra en büyük rahatsızlık etkeni olur (Aksoy, 1997: 426).

10) Su içene yılan bile dokunmaz.

Su içen kimseye dokunulmamalıdır, düşman olsa bile (Aksoy, 1997: 434).

11) Talihsiz hacıyı Araf'ta yılan sokar.

Kişi talihsiz olmaya görsün, tam amacına ulaşmak üzereyken büyük bir engelle karşı karşıya gelir, amacına ulaşamaz (Özdemir, 1981: 166).

12) Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar.

Ülküsünün gerçekleştirmesi mukadder olmayan kişinin karşısına hatır ve hayale gelmeyen engeller çıkar (Aksoy, 1997: 401).

13) Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.

Gönül alıcı, okşayıcı sözlerle karşımızdakinin inadı yenilebilir (Aksoy, 1997: 109).

14) Yılan adamın topuğunu gözler, adam yılanın başını (Eyüboğlu, 1998: 81).

Düşmanlar karşılıklı olarak birbirlerinin açığını gözler. Düşman düşmanlık için elinden geleni yapar. Kötülük gören kimse de kendini savunmak için düşmanın açığını gözler.

15) Yılanın akına lanet karasına da (Eyüboğlu, 1998: 81).

Düşmanın iyisi kötüsü olmaz. Her türlü insana zarar verir.

16) Yılanın ayağını, karıncanın gözünü, molların ekmeğini gören olmamış (Eyüboğlu, 1998: 81).

Gerçekte var olmayan şeylerin görülmesi mümkün değildir. Bu atasözüne divan şiirinde de şu şekilde yer verilmiştir:

Zülfî altında görürsen hattın iste vuslatın
Ejder ayağı görünce müstecâb olu düâ (Zâtî)

Ser-i zülfünü bana göstere mi baht-ı siyah
O yılan ayağıdır ânı görenler beğ olur (Hâverî).

Görelim hattın didim lütf it takılsun zülfe dek
Didi yılan ayağıdır gören olur anı bek (Bâkî) (Eyüboğlu, 1973: 245).

17) Yılanın başı ağrıyınca yolun ortasına çıkar (Eyüboğlu, 1998: 81).
Düşman zor durumda kaldığında kötülüklerini gün yüzüne çıkarır

18) Yılanın başı küçükken ezilir.
Büyüyeceği belli olan her tehlike, daha başta önlenmeli; düşman
güçlenip büyük zarar verecek duruma gelmeden ezilmelidir (Aksoy,
1997: 475).

19) Yılanı ben tutayım ki gözüne sen bakasın.
Kişinin kusurunu görüp yakalamak kolay, fakat bunu onun yüzüne
karşı söylemek zordur (Kımıldar, 1992: 502).

20) Yılan bile toprağını katık eder (Eyüboğlu, 1998: 81).
Kişi vatanına sahip çıkmalıdır.

21) Yılan bile toprağı övünle yer.
En zararlı kimse bile faydalandığı kaynağa kurutacak şekilde
davranışta bulunmaz (Kımıldar, 1992: 501).

22) Yılan deliği bin altına (Eyüboğlu, 1998: 81).
Bulunması zor şeylerin pahası da yüksek olur.

23) Her deliğe/her taşın altına elini sokma, ya yılan ya çıyan.

Kişi, yumuşak huylu görünen herkese aldanmamalı, zararsız sanılan her şeye yanaşmamalı, tehlikeli bir durumla karşılaşabileceğini düşünmelidir (Aksoy, 1997: 475).

24) Yılanın eniği/yavrusu da yilandır.

Tehlikenin büyüğü küçüğü olmaz. Her durumda önlemi alınmalı ve zararsız hâle getirilmelidir.

25) Yılan hikâyesi kırka sürer (Eyüboğlu, 1998: 81).

Bitip tükenmek bilmeyen olaylar birbiri ardına uzayıp gider. Türk şiirinde de bu atasözü şu şekilde kullanılmıştır:

Lîsân-ı halkda hep zülf-i müşk sâyesîdür
Hadîs-i tûl-u dirazî yılan hikâyesüdür (Sâbit)

Uzatma kıssa-i zülfi kesilmiyor uz kes
Yılan hikâyesidir kim uzarsa kırka çıkar (Mehmet Akif)

Bu gice bezm-i sühande dolandı mebhas-i zülf
Yılan hikâyesi dolu uzandı mebhas-i zülf (Tayyar Paşa)

Beğim bitmez tükenmez bir hikâye vasf-ı zülfündür
Yılan efsanesinden de uzundurkıssa-i ejder (Lebib) (Eyüboğlu, 1973:

244)

26) Yılan kande eğilirse eğilir, in kapısında doğrulur. Yılan doğrulmayınca deliğine girmez.

Kişi tuttuğu işte her türlü mücadeleyi verir, sonuçta yuvasına gelince saadetini bulur (Kimıldar, 1992: 501). Bu atasözü Divan Edebiyatı'nda şu şekilde geçmektedir:

N'ola doğrılsa câne gamzen oki

Ki yılan ine girerse doğru olur (Kemal Paşazade) (Eyüboğlu, 1973: 244).

27) Yılan kendi eğriliğine bakmaz da 'devenin boynu eğri' der.

Kınanacak bir durumu olacak kimse kendi kusurlarına bakmaz da başkasındaki benzer durumlarını kınar (Aksoy, 1997: 352).

28) Yılan kendi eğrisini görmez, deve boynun eğri der. / Yılan kendi eğrisin bilmez, deve boynu eğri der.

Herkesin az çok kusuru olur. Bu böyle iken kimse kendini kusurlu kabul etmez, başkalarının kusurunu görünce bunu söylemeye çalışır (Kıvıldar, 1992: 502).

29) Yılan ne kadar eğri gitse de deliğine doğru girer.

Yabancılarla ilişkisinde dürüst davranmayan kişi yakınlarına karşı doğruluktan ayrılmaz (Aksoy, 1997: 475).

30) Yılanın sevmediği ot, deliğinin ağzında biter.

Çevresine zarar vermek isteyen kimseler, sürekli hoşlanmadıkları durumlarla karşılaşır (Aksoy, 1997: 475).

31) Yılan sokan uyumuş, aç kalan uyumamış.

Aç kalan, yılan sokandan daha çok acı çeker (Aksoy, 1997: 475).

32) Yılan uyur da, düşman uyumaz.

İnsan, yumuşak huylu ve zararsız gibi görünen herkese arlanmamalı; onların ne zaman ve nasıl davranacağı belli olmaz. Ayrıca tehlikeli bir durumla karşılaşabileceğini düşünmeli ve tetikte bulunmalıdır.

33) Yılan yarpuzdan kaçır nereye gitse yarpuz karşı gelir (Eyüboğlu, 1998: 81).

Başkalarına kötülük etmek isteyenler karşılarında hep hoşlanmadıkları şeyleri bulurlar.

34) Yılan yıldız görmeyince ölmez.

Hain kimseler kinlerini yerine getirmeden defolup gitmezler (Kınıldar, 1992: 502).

35) Yılan yılanı yuta yuta evren olur.

Zaman içinde olaylar peş peşe sıralana sıralana bugüne kadar gelinmiştir. Hiçbir olay birden olmamıştır. Her şeyin de bir sebebi vardır (Kınıldar, 1992: 502).

36) Yılan yiyen hekim bulamaz (Eyüboğlu, 1998: 81).

Kötülük yapan kimse kendine yardım edecek birini bulamaz.

37) Yılana yumuşak diye el sunma.

Kişi, yumuşak huylu görünen herkese aldanmamalı, zararsız sanılan her şeye yanaşmamalı, tehlikeli bir durumla karşılaşabileceğini düşünmelidir (Aksoy, 1997: 475).

Ayrıca Türk Dil Kurumu tarafından Ömer Asım Aksoy başkanlığındaki bir heyetin hazırladığı Bölge *Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II.* adlı eserde farklı kaynaklardan tespit edilemeyen atasözleri aşağıda yer almaktadır: (Aksoy, 2004: 206)

38) Yılan çalı dibi olmaz (Bor; Niğde)

39) Yılanın huyu iyi olsaydı, ayakları olacaktı. (Hakkari)

40) Yılandan korkma, salandan kork. (Polat *Doğanşehir -Malatya)

41) Yılan sıcağa akar. (Zile, Mesudiye, Ünye; Ordu)

42) Yılanken yılan toprağı övünle yalar. (Gaziantep, Elazığ)

43) Yılsız yer olmaz. (Gündüzbey, Yeşilyurt; Malatya)

2.1.6. Deyimlerde Yılan

Yılan motifi Türk deyimlerinde kötülük, ihanet, hainlik, sinsilik göstergesi olarak işlenmiştir. İnsanların birbirlerini ardından planladıkları kötülükler yılanların fark ettirmeden, sinsice insanlara zarar vermesine benzetilmiştir.

Ayrıca sonu gelmeyen karışık olaylar, “yılan hikâyesi” kavramı ile ifade edilmiştir.

1) Kuyruk acısı

Daha önce karşılaşılan kötü bir olayın etkisiyle duyulan kin, intikam duygusu anlamında bir deyimdir. İnsan hayatında da bazı olaylardan sonra hiç bir şey eskisi gibi olamaz. Testi kırıldıktan sonra tekrar tamir olmaz düşüncesi hâkimdir. Bu deyim bu düşünceleri özetler niteliktedir.

Bu deyimın hikâyesi ise yılan ile insanın dostluğu hikâyesine dayanmaktadır. Türk halk inançlarında da her evin altında bir yılan olduğu ve evin eşiğinin altında yattığı inancı bulunmaktadır. Bu yılan ev halkından kimseye zarar vermemektedir. Eğer bu yılanı zarar verilirse eve bir felaket geleceğine inanılır. Evin yaşlılarının bu yılanı süt verdiği de rivayet edilmektedir. Bunu yanında, dağları su kaynaklarını koruyan beyaz yılan hakkında da halk arasında efsaneler bulunmaktadır (Kalafat, 2002: 34-36).

Bu deyim hakkında, şöyle bir hikâye de mevcuttur:

Eski zamanlarda fakir bir adam varmış. Adam günlerden bir gün dağdan odun kesmeye gitmiş. Sıcaktan bunalınca suyunu içmeye başlamış. Uzaktan bir yılan onun su içişini seyrediyormuş. Adamcağız “yılan da benim gibi susamış olmalı. Ona da su vermeliyim” demiş. Sonra ayakkabılarını çıkarmış. Su doldurmuş. Birini sıcaktan bunalan yılanın üzerine dökmüş.

Diğerini içmesi için yakınına koymuş. Yılan suyu zevkle içmiş. Sonra memnun bir şekilde oradan uzaklaşmış.

Birkaç gün sonra adam tekrar yılanı görmüş. Yılan bir deliğe girmiş. Sonra ağzında bir altınla çıkmış. Altını adamın geçeceği yola bırakıp çekip gitmiş. Adam da altını alarak eve gelmiş. Ertesi gün bir kaba süt doldurarak yılanı gördüğü yere bırakmış. Yılan da ağzında bir altınla adamı bekliyormuş. Yılan sütünü içmiş, adam da altını alarak evine dönmüş.

Yılanla adam arasında arkadaşlık oluşmuş. Adam yılanla süt getiriyor, o da altın veriyormuş. Adam yılan sayesinde kısa sürede, köyün sayılı zenginlerinden olmuş. Derken hacca gitmeye karar vermiş. Oğluna yılanla olan dostluğunu anlatmış. Her gün bir kap süt götürüp altını almasını söylemiş.

Adam hacca gitmiş. Oğlu her gün bir kap süt götürüyor, bir altını alıyormuş. Birkaç gün sonra "Her gün süt getirip bir altını alacağıma, yılanı takip eder, altının yerini öğrenir sonra da onu öldürürüm. Böylece altınların tamamını alır, yılanla her gün süt getirmekten kurtulurum" demiş. Dediği gibi yapmış. Sütü getirip altını alınca gitmemiş. Yılanı beklemiş. Yılan sütü içtikten sonra giderken sessizce yılanı takip etmeye başlamış. Yılan tam deliğine başını sokmuş, kuyruğunu da çekeceği zaman delikanlı elindeki baltayı yılanla indirmiş. Yılanın kuyruğu kopmuş. Yılan can acısıyla çıkmış ve delikanlıyı öldürmüştü. Deliğine girmiş ama ölmemiş.

Adam hacdan dönünce oğlunun durumunu anlatmışlar. Onu bir yılanı öldürmek isterken yılanın soktuğunu söylemişler. Adam, oğlunun hatalı olduğunu anlamış. Evlat acısı yüreğini yakmış ama yılanla da bugüne kadar yaptığı yardımlardan dolayı minnet borçluymuş. Ertesi günü adam bir kap sütle yılanın olduğu yere gitmiş. Yılanın deliğinin olduğu yere koymuş. Yılanla:

Dostluğumuz devam etsin. Biliyorum suç bizim oğlunda. O sana zarar vermeseydi sen asla onu öldürmezdin. Ben sana süt getirmeye devam edeyim, sen de bana altın getirmeye devam et! demiş.

Yılan adamın getirdiği sütü içmemiş ve adama:

Arkadaş, dostluğumuz buraya kadarmış. Ben de kuyruk acısı, sende de evlat acısı olduğu müddetçe biz artık dost olamayız. Bundan böyle sen rızkını başka yerden ara, ben de başka yerden arayayım, demiş. Yılan bir daha o yerlerde gözükmemiş. Başka yerlere gitmiş (Uysal, 2003: 10).

Düşünmeden açgözlülük ve doyumsuzlukla yapılan hatalar insanı canından edebilir. Unutulmayan bu hatalar kadim dostluklara da zarar verebilir.

2) Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak.

Kötü bir kimsenin yeni bir kötülük yapmasına fırsat vermek (Bezirci, 1990: 359).

3) Yılana ağı vermek

Kötü kişiye yol göstermek (Bezirci, 1990: 381).

4) Yılan dilli

Hem acı hem kötü söyleyen (Gözle, 1983: 450).

5) Yılan gibi

Hain, sevimsiz ve soğuk (kimse) (Bezirci, 1990: 381).

6) Yılan gibi sokmak.

Bir kimseye sinsice kötülük etmek (Bezirci, 1990: 381). Bu deyim Klasik Türk şiirinde şu şekilde yer verilmiştir:

Lalası erdiğini sokar yılan gibi hep

Ah o saru çıyan ah ah ol saruca arı (Edirneli Nazmî)

Meran gibi birbirini sokmada yâran

Bir semm-i helâhildir adı sohbet-i ahabab (Vasîf Enderûnî)
(Eyüboğlu, 1975: 428).

7) Yılan hikâyesi

Bir türlü bitmeyen, sonuçlanmayan, uzayıp giden (Bezirci, 1990).
Bahsi geçen deyim Klasik Türk şiirinde şu şekilde geçmektedir:

Yılan hikâyesi ister anılsa zülfi gönül
Şeb-i dirâzda eğlenmeğe fesâne arar (Hâzık Efendi)

Dilâ bu kıssa-i i'âm-i zülf-i dilberi kes
Olur teelsüle bâdî yılan hikâyesidir (Yüsrî)

Bu gice bezm-i sühande dolandı mebhas-ı zülf
Yılan hikâyesi oldu uzadı mebhas-ı zülf (Aynî) (Eyüboğlu, 1975: 428).

8) Yılan kemiği

İşleyene hiçbir sûrette rahat yüzü göstermeyen suç (Gözle, 1983: 450).

9) Yılanı koynunda beslemek

Kendisine büyük kötülük yapan ya da yapabilecek olan kişiyi korumak (Aksoy, 1997: 1118).

10) Yılanın kuyruğuna basmak

Yaramaz bir kimseye kötülük yapacak ortam veya fırsat yaratmak (Bezirci, 1990: 381).

11) Yılanı sen tut gözüne ben bakayım.

Tehlikeli işleri sen yap, ondan çıkarı ben alayım (Aksoy, 1997: 1119).

Ayrıca Türk Dil Kurumu tarafından Ömer Asım Aksoy başkanlığındaki bir heyetin hazırladığı Bölge *Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II.* adlı

eserde farklı kaynaklardan tespit edilememiş olan deyimler aşağıda yer almaktadır: (Aksoy, 2004: 403)

12) Yılan egesi (Gaziantep)

13) Yılan emzirmek (Batman)

14) Yılan kardeşi yapmak. (Hakkari)

15) Yılanı gördüm, izinden korkarım. (Karakoçan; Elazığ)

16) Yılan gözü gibi ışılamak (Gündüzbey, *Yeşilyurt; Malatya)

Yılandan yün kırkmaz (Yılan kırkmak) (Elazığ, Çankırı): Çok cimri olmak (Aksoy, 2004: 174).

2.1.7. Mânilerde Yılan

Anadolu halkının birbirleriyle iletişimleriyle kullanılan, genellikle dörtlüklerden oluşan anonim halk şiiri ürünleri olan mâniler akla gelebilecek her konuda söylenmiştir. Yılan da mânilerde çeşitli sebeplerle yer alır. Mânilerde yılan motifi daha çok aşk ve sevgi konularını işleyen mânilerde görülür. Bu tip mânilerde yılan, daha çok *râkib*'i ve sevenler arasındaki engeli sembolize etmektedir.

Çalışmamızda, yazılı kaynaklardaki yılanla ilgili tespit mâniler şunlardır:

Ak taşı kaldır da gel,

Yılanı öldür de gel

Madem ben de gözün var

Keseni doldur da gel (İlgin) (Elçin, 1990: 20)

Karşıda kara yılan,
 Kaşları divan divan;
 Beni yardan ayıran,
 Ne din bulsun ne iman (Kırşehir) (Elçin, 1990: 125)

Yılan ahdı gazele,
 Gönül düştü güzele;
 Vallahi kan ederim,
 Yarim ile gezene (Örencik) (Elçin 1990, 174).

Al bürüncek bürün yâr
 Bahçelerde görün yâr
 Benden gayri seversen
 Yılan ol da sürün yâr (Sezen, 2002: 175).

Yılan ahdı gamişe
 Su neynesin yanmışa
 Allah yardım eylesin
 Yârından ayrılmışa (Evlek Köyü- Gaziantep)

Yılane bak yilane
 Yılan yerde dolane
 Beni yârdan edene
 Torba takip dilene (Muş)

Zülfün ucu yılandır
 At boynuma dolandır
 Sever isen candan sev
 Dilindeki yılandır (Gökkaya Köyü- Turgutlu)

Yılan acı acı çıkıyor
 Kuyruğunu kıvıra kıvıra
 Benim yârim geliyor
 Saatini kura kura.

Yılan gider gazele
 Gönül verdim güzele
 Vallahi kan ederim
 Yârime bir söz edene.

Şu taşı kaldırsana
 Yılanı öldürsene
 Madem evleneceksin
 Keseyi doldursana

Yılana bak yılana
 Kıvrım kıvrım dolana
 Nazlı yârim kaybolmuş
 Bin altın var bulana.

Kayayı kaldır da gel
 Yılanı öldür de gel
 Madem beni seviyorsun
 Çantayı doldur da gel (Yançev, 2002: 16- 49).

Yaba elli kayınnam
 Semer belli kayınnam
 Dilin dibinden kopsun
 Yılan dilli kayınnam!

Karşıda kara yılan
 Gözleri civan civan
 Beni yardan ayıran
 Kan kussun leyan leyan.

Kabak ekdim dal attı
 Dibine yılan yattı
 Babam hayın mı hayın
 Beni gurbete sattı.

Kabak ekdim dal attı
 Dibine yılan yattı
 Ben yoluma giderken
 Oğlan bana söz attı.

Yumak yumaktır elin
 Gayet incedir belin
 Yılana baş eğdirir
 O senin tatlı dilin.

Yılan çıktı koğuktan
 Su içiyor oluktan
 Ana beni evlendir
 Yatılmıyor soğuktan (Bayraktar, 2004: 34-162).

Ak taşı kaldır da gel
 Yılanı öldür de gel
 Madem ben de gözün var
 Keseyi doldur da gel.

Gabak dikdim dal attı
 Yollara yılan yattı
 Şu benim zalim bubam
 Beni gurbete attı.

Gara gabak dal attı
 Dibine yılan yattı
 Ben anneme giderken
 Beni düşman ayarttı.

Gayayı galdırsalar
 Yılanı öldürseler
 Âşıklıktan öleni
 Cennete gömdürseler.

Kara kabak dal atmış
 Altında yılan yatmış
 Ben yılanı bakarken
 Elin oğlu göz atmış.

Yılan akar gavakdan
 Hanım bakar konaktan
 Eğil eğil öpüyün
 Alma gibi yanaktan.

Yılan çıktı kazıktan
 İçilmiyor oluktan
 Ana beni evlendir
 Yatılmıyor soğuktan.

Yılan çıktı kovuktan
 Su içtim ben oluktan
 Çıkar yârim paltonu
 Donuyorum soğuktan.

Yılana bak yılana
 Geliyor dolana dolana
 Ben yârimi gaybettim
 Ararın yana yana (Akman, 2003: 13-92).

Yılan aktı kamişâ
 Bir su verin yanmışâ
 Allah sabırlar versin
 Yârinden ayrılmışâ.

Yılan çıkar delikten
 Sular akar oluktan
 Aç koynunu gireyim
 Üşüyorum soğuktan.

Kaynanam yılandır
 Her sözleri yalandır
 Gelinler mor çiçektir
 Her sözleri gerçektir (Beyhan, 2006: 38-43).

Tokat seni sel ala
 Sevdiğim gitti ele
 Beni yârdan ayıran
 Yılanlara yem ola.

Şu çeşmenin başına
 Yılan girdi taşına
 Yârime yan bakanlar
 Uyuz ola kaşına.

Yılana bak yılana
 Gökyüzünde dolana
 Beni yardan ayıran
 Kapı kapı dilene.

Bu dağın ardı meşe
 Meşeyi yere döşe
 Aramızı bozanın
 Evine yılan düşe.

Bahçedeki gülüne
 Gülüne bülbülüne
 Beni yârdan ayıran
 Yılan ola sürüne.

Gölette su yılanı
 Gez dolanı dolanı
 Yılan akrepler yesin
 Sevdigimi alanı.

Kadife yastık yüzü
 Felek ayırdı bizi
 Çifte yılanlar soksun
 Yârimle gezen kızı.

Lamba ışık vermiyor
 Çek onun fitilini
 İstedim vermediler
 Yılan soksun dilini.

Çektim zahmet kahiri
 Eller aldı ahiri
 Benim hakkımı yiyen
 Yesin yılan zehiri.

Çayır olda çimlen yâr
 Bülbül olda dillen yâr
 Ayaksız yılan gibi
 Ölme yitme sürün yâr.

Allah'ım beni güldür
 Ağlatanları öldür
 Tanrım düşman evini
 Yılan akreple doldur.

Keten gömleğim ensiz
 Kararım yoktur sensiz
 Koynuna yılan aksın
 Nasıl yatarsın bensiz (Kaya, 2001: 182-190).

Yılan ininde öter
 Hurma Bağdat'ta biter
 Ala gözlü gül yârim
 Her gün burnumda tüter.

Yılan inceden öter
 İncir Mersin'de biter
 Yavaş sallan yosma kız
 Cahilim aklım yiter.

Şu Tokat'ın yılanı
 Gel dolanı, dolanı
 Acab nerde gömerler
 Yar yoluna öleni?

Yılana bak yılana
 Kaya dibi dolana
 Ben bir fındık içiyim
 Kadir kıymet bilene.

İlana bah olana
 İlan gölü dolana
 Nazlı yarım golları
 Boynuma beş dolana.

İlana bah ilana
 Dağda saban sürene
 Ben canımı veririm
 Seni bana verene.

Yaşmağımın itsinde
 Yılan alacaları
 Güzel güzel kızların
 Ağlasun gocaları

(Yaşmağının oyası
 Yılan gibi alacalı
 Güzel güzel kızların
 Ağlasın kocaları)

Derenun gıyısında
 Gara yılanun foli
 Geldi geçti garşımdan
 Gözleri doli doli.

Yilana bak yilana
 Ağaca sariluyi
 Böyle idi yazılar
 Nenen ne dariluyi.

(Yılana bak yilana
 Ağaca sarılıyor
 Alın yazıları böyleydi
 Annen neden darılıyor)

(Derenin kıyısında
 Kara yılanın yuvası
 Geldi geçti karşımdan
 Gözleri dolu dolu)

İrmağun giyisinde
 Yılanun gömükleri
 Geldi geçti garşıma
 Köpeğün enukleri

(İrmağın kıyısında
 Yılanın kemikleri
 Geldi geçti karşıma
 Köpeğin yavruları) (Yöndemli,
 2006: 192-193-194).

Mânilerde; “Yılan çıkıyor delikten”

“Şu çeşmenin başına

Yılan girdi taşına”

“Yılan aktı kamışa”

“Yılan çıktı kovuktan”

“Yılan akar kavaktan”

gibi pek çok dizede yılanın her yerden çıkabileceği konusunda ikaz edilir.

Yılanın yerde sürünüşü ve dolana dolana gidişi de “Yılana bak yılana/ gidiyor dolana dolana” dizeleriyle anlatılıyor.

Yılan, “Yılan dilli kaynana, Kaynanam yılandır, kara yılan, dili yılan” gibi benzetmelerle öfke duyulan kişiler için kullanılır.

Mânilerde geçen yılan motifi en çok beddualarda karşımıza çıkar.

2.1.8. Bilmecelerde Yılan

Türk halkının zekâ ve ince zevklerinin parıltısı olarak ortaya konulmuş olan bilmeceler, eğlence vasıta olmakla birlikte, kişilerde muhakeme gücünü, düşünce derinliğini geliştirmesi bakımından da önemlidir. Diğer taraftan, Türkçenin estetik yapısını ve edebi zevkini sergilediklerinden dolayı da edebiyatımızda ayrı bir önemi haizdir. Sözlü gelenekte manzum ve mensur yapıda, ama daha çok manzum özelliktedir (Kaya, 2001: 202).

Türk bilmecelerinde yılan; hem cevabı yılan olan bilmecelerde hem de sorusunda yılan olan bilmecelerde, uzunluğu, inceliği, sürünmesi, kabuk değiştirmesi gibi şekil özellikleri ve yeraltında yaşaması ön plana çıkarılarak kullanılmıştır. Cevabı yılan olan bilmeceler, sorusunda yılan olan bilmecelere göre sayıca daha azdır. Sorusunda yılan olan bilmecelerde yılan, lamba, kuşak, kemer, fasulye, tırpan... gibi unsurlara benzerliğinden dolayı kullanılmıştır.

2.1.8.1. Sorusunda Yılan Sözcüğü Yer Alan Bilmeceler

- Alaca yılan bahçeyi dolan, vallahi yalan, billahi yalan. (Bahçe çiti)
- Bugün bir pir gördüm, ak sakallı kör Nebi, kuyruğu yılan gibi, altı derya, üstü nar. (Gaz Lambası, petrol lambası, çıra, idare lambası)
- Gur gur öter, kurbağa değil, kıvrılır yatar, yılan değil, başında sini, helvacı değil. (Nargile)
- Ayna gibi ışılar, yılan gibi fışılar. (Tırpan) (Karademir, 2007: 104- 122)

Ocak başında kuyu
Kuyunun içinde suyu
Suyun içinde yılan
Yılanın ağzında mercan. (Lamba)

- Bel üstünde kara yılan (Kemer) (Elçin, 1970: 61-63).

Birgün bir pîr gördüm;
Ak sakallı kör nebî,
Kuyruğu yılan gibi,
Altı deryâ üstü nar! (Lâmba) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 250)

Bir küçük kuyu,
İçindedir suyu,
Su içinde yılan,
Yılan ağzında mercan. (Lâmba) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 250)

Derince bir kuyu,
 İçilmez suyu,
 Su içinde yılan,
 Yılanın ağzında mercan. (Lâmba) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 250)

Evimizde bir göl var,
 Göl içinde yılan var,
 Yılan ağzında gül var. (Lâmba) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 251)

Karşıda bir göl,
 İçinde bir yılan,
 Göl yılanı yer,
 Yılan gölü yer! (Lâmba) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 251)

Su içinde halkalanmış bir yılan.
 Su kurudu, yılan öldü vesselam. (Lâmba) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 251)

Yük ardında kara yılan,
 Git bizim tarlayı dolan. (Harık) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 263)

Alası alası yılan alası,
 Bilen bilesi,
 Bilmeyen yüz elli köy veresi! (Halı) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 271)

Koştum gittim tepeye,

Yılan taktım sopaya. (İğne, iplik) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 305)

Başında tabla, tablacı değil,

Belinde kayış, zurnacı değil,

Kıvrılır yatar, yılan değil. (Nargile) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 240)

Burdan baktım ışıldar,

Yanına vardım fişilar,

Yılan değil yaprağı,

Hazret-i Âdem'in toprağı (Kına) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 224)

Kara yılan,

Kara geven,

İşıldak,

Muşıldak,

Şipildek (Kaş, baş, göz, burun, ağız) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 186).

Kıvrılarak sürünür,

Yılan değil.

Düz duvara tırmanır,

Canbaz değil,

Pul takınmış süslüdür,

Gelin değil. (Kertenkele) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 167)

Bahçede yılan,

Çalıya dolan,

Vallaha da yalan, billaha da yalan. (Fasülye) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 121)

Tabba nedir, tapaş nedir?

Gül bahçede gümüş nedir?

Yılan yağı keçi kılı,

Katar katar giden nedir? (Turna) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 144)

Uzun ama yılan değil,

Yeşil ama çimen değil. (Böğürtlen) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 98)

- Ejderim, gezerim gezerim, eve gelirim, ağzım açık kalırım (Ayakkabı, Çarık) (Tezel, 1969: 13).
- Koştum gittim tepeye, yılan taktım sopaya. (İğne-iplik) (Tezel, 1969: 22)
- Kuyu kurudu, yılan öldü, mercan söndü. (Lamba) (Tezel, 1969: 27)
- Duvara astım bir kuyu, içinde bulunur suyu, suda yatan yılanın ağzındadır boncuğu. (Lamba) (Tezel, 1969: 28)
- Havuz, havuzun içinde su, suyun içinde yılan, yılanın ağzında mercan, mercanın üstünde karpuz. (Lamba) (Tezel, 1969: 28)
- Ta ezelden kurulmuştur bu bina, bu binayı zapt eyleyen bir yılan, bu yılan zevk eyledikçe, eyler denizler cereyan. (Nargile) (Tezel, 1969: 30)

- Altı derya, üstü derya, yılan gibi kuyruğu var, ejder gibi hokurdar. (Nargile) (Tezel, 1969: 30)
- Uzun amma yılan değil, yeşil amma çimen değil, tırnağı var kedi değil. (Böğürtlen çalısı)
- Bizim evin önünde bir havuz var, havuzun içinde yılan var, yılanın ağzında mercan var. (Çiğdem)
- Ağzında yılan, içinde duman. (Çubuk, tütün çubuğu)
- Bir kaya üstünde iki tane yılan yatar. (Kaş)
- Bir kayadan iki yılan bakar. (Kaş)
- Yılan, dört köşeyi dolan. (Kemer, kuşak)
- Bir deniz, denizin içinde bir yılan, yılanın üzerinde bir kuş. Kuş yılanı yer, yılan denizi sömürür, deniz biter, kuş ölür. (Lamba)
- Yılan gibi kuyruğu var, ejder gibi fokurdar. (Nargile)
- Ağaca çıkar, yılan değil, boynuzu var, öküz değil. (Salyangoz)
- Gugu içinde, yılan üstünde. (Şamdan)
- Alaca yılan, bahçeyi dolan/selviye dolan. (Uçkur)
- O yalan, bu yalan, fili yuttu bir yılan; eşeğe bindi, deveyi kucağına aldı; bu da mı yalan, o da yalan, bu da yalan (Gönül, sevda, aşk, rüya) (Başgöz, 1993: 570-571).

2.1.8.2. Cevabı Yılan Olan Bilmeceler

Değirmende gök kamış

Allah buna bakmamış

Boynuz kulak takmamış. (Yılan) (Elçin, 1970: 40)

- Ev ardında oklava; daldı gitti b...luğa (Yılan)
- Kıvrım kıvrım, hep içinde (Yılan)
- Dağdan iner lök gibi, eli kolu bilek gibi; eğildim su içmeğe, meler oğlak gibi (Yılan)
- Gözü var, ayağı yok; gömleği var, dikişi yok; adam öldürür, eli yok (Yılan)
- Uzundur, ip değil; ısırır, köpek değil (Yılan)
- İpinedir, upuzun; sürtünür durur kuzum. (Yılan)
- Uzun uzun uzanır, senede bir bezenir (Yılan)

Uzun uzun bayırlarda,

Tombul mombul kapılarda. (Yılan, Tavuk) (Çelebioğlu, Öksüz, 1979: 166)

Aşağıda verilen bilmecede birinci ve ikinci olarak numaralandırılmış kısımlar bilmecenin varyantlarındaki farklılıkları göstermektedir.

Yer altında (1) / yağlı kayış (2)

Yol üstünde / 2.

Çalı dibinde /2.

Dam altında / 2.

Ağaç üstünde / 2.

Yer üstünde / 2.

Yol üzerinde / 2.

Yol üzerinde (1) / değirmi çörek

1. / yağlı çubuk

1. / yaş çubuk

1. / yağlı gazık

1. / yağlı kamış

1. / uzun urgan (Yılan)

2.1.9. Kargışlarda Yılan

İnsanlar, haksızlığa uğradıklarında, bir kötülük gördüklerinde, muhatapları olan kişileri Yaradan'ın cezalandırmasını isterler. Zehrinden ve yırtıcılığından korkulan hayvanlar edilen beddualarda yerlerini alırlar. Bu hayvanlarda biri de yılanıdır.

Anadolu'da yılanla ilgili bazı kargışlar mevcuttur. Bunlar yılanın zehirli ve görünümünün rahatsız edici olmasından kaynaklanmıştır. Bu kargışlar şunlardır:

- Malın, mülkün yılan olsun seni soksun.
- Yılan zehirlesin.
- Seni yılan soka.
- Yılan gibi sürünesin.
- Yılan okuna gelesin.
- Gıybetimi yapanın ağzına yılan aksın.
- Boğazına yılan aksın.
- Yılan şahı seni oklasın.
- Yılan ola yerde çekilesin.
- Gözlerini yılan oya.
- Dilini yılan soksun (Başar, 1978: 69-70).

Ayrıca halk arasında seilmeyen veya kötülenmesi gereken kişilerin fiziksel veya karakter yapıları da ya yılanı ya da yılanın bir özelliğine benzetilerek anlatılmaya çalışılır.

Korkutelili Murat Tuğrul söylediği içinde yılanın geçtiği beddua şöyledir: “ Evinizin önünde de *yüzerlik* bitsin, çıksın bacanızda da baykuşlar ötsün, her gün olmasa da gün aş sızmalar tutsun ben yatamadım ay kız koynunda yılanlar yatsın.” (Gönenç, 2011: 38).

2.2. FERDİ ESERLERDE YILAN

2.2.1. Türk Halk Şiirinde Yılan

Halk şairlerimiz gelenekten beslendiklerinden dolayı, şiirlerinde yılanla ilgili benzetmelere ve inanışlara da yer vermişlerdir. Yılan ara bozan kişidir ve yılan gibi olmak soğuk, fitneci, sinsi ve kötü olmak manalarına gelmektedir.

Şair, kızdığı kişileri yılan, kara yılanı, engerek yılanına benzeterek onlara bu şekilde seslenmiştir.

Yılanın bütün bu kötülüklerine rağmen halk arasındaki inanış tatlı dilin yılanı mat edeceği, yola getireceği, deliğinden çıkaracağı düşüncesi üzerinedir.

İlm-i leedünnîden haberdar olan
Ne incidir yılan, ne söyler yalan.
Bir aşka düşmeden dünyada kalan
Ukbada menzil-i maksuda yetmez (Erzurumlu Emrah) (Güney, 1944: 130)

Ben Kozanoğlu'yum yapamam bunu
Aslım kurt eniği sen seni tanı
Adam evreniyim yutarım seni
Her sene de üç beşini yutmam var (Dadaloğlu) (Sakaoğlu, 1986: 110).

Toprak ejder olmuş varanı yutmuş
Gaflet beşiğinde sağı unutmuş
Kedi var arslanın yerini tutmuş
Arslan var adına kedi söylenir (Seyrânî) (Yüksel, 1987: 121).

İnsan yılan zehrin malına dökdü
Köpekler zehrini yalına dökdü
Arı çiçek zehrin balına dökdü
Bal da bu insana dökdü dökecek (Seyrânî) (Yüksel, 1987: 76).

Sanma Őimden gerü orta döőele
 Ecel pehlivanı çıkdı güleőe
 Merkadli merkadsiz yatan üleőe
 Yılan, akrep, çıyan gele çöküőe (Seyrânî) (Yüksel, 1987: 40).

Azizdir kendini taşıyan insan
 Yılanı eğitir hoş lisan
 Haksızın yanında sesini kesen
 Kendini de yakar eli de yakar (Turabî) (Özaslan, 2001: 414).

Beş karış bezdürür donum
 Yılan, çıyan yiye benim
 Yıl geče obrula benim
 Unutup kalam bir gün (Yunus Emre) (Bezirci, 1993: 50).

Katran kazana döküver gitsin
 Mümin olan kullar didâra yetsin
 Emreyle yılan tamuyu yutsun
 Söndürsün tamuyu bundan sanane (Kaygusuz Abdal) (Bezirci, 1993: 92).

Poyrazoğlu:
 Müőkülü hâl etmedi mi
 Yılanı dal etmedi mi
 Deryayı yol etmedi mi
 Musa böyledir böyle (Poyrazoğlu) (Yavuz, 2008: 30).

Hoőgörüyle gönüllere giren var
 Çirkinlerde güzellięi gören var
 Zehirli akrebe rızık veren var
 Tatlı dille konuő, yılanı hoőgör (Poyrazoğlu) (Yavuz, 2008: 36).

Beni beni hayın seni
 Kör yılanlar soksun seni
 Hâlden hâle koydun beni
 Kör yılanlar soksun seni (Baştuğ) (Sarı, 2008: 41).

Engerek yılanı pazarnan çarşı,
 Ev icarı, sanki yutacak arşı,
 Kara Ozan söyle, sefiller marşı,
 Dutmuyor düzeni, sazım, reis beğ... (Karaozan) (Gülegül, 2008: 176).

Arzu ettiğinde çalınsın zilin
 Aşk çok yaşasan tükenmez pilin
 Yılanı dost eder bir tatlı dilin
 Kırmayasın gönül hatır sevgilim (Âşık Canbaba) (Ünal, 2010: 33).

İtibar etmem artık, fili yutmuş yılana
 Nakarat ha nakarat, zihnimiz tok yalana
 Göçenlere hak rahmet, vurgumuz sağ kalana (Malkoç Ali) (Sarı, 2010: 67-68).

İnsanları deşt eyledim
 İnsanlarda yalan da var
 Her gördüğüm dost eyledim
 İnsan donlu yılan da var (Âşık Sefil Eröksüz) (Tanrıkut, 2010: 377).

Merdi vurmak ister sinsi bir plân,
 Nâmerdin silahı iftira, yalan,
 Hakkı yutsun diye salınan yılan,
 Kendi sahibini yutar üzülme... (Ozan Nihat) (Çapkın, 2010: 442).

Bakmayız gerçek davaya
 Suçu atarız havaya
 Yılan giremez yuvaya
 Kuyruğa kabak takan ben (Âşık Demiroğlu) (Aydın, 2010: 521).

Bir eliyle düğmesini ilikler
 Deli çayda gıyam durdu balıklar
 Omuzdan aşağı çifte belikler
 Sandım kara yılan gahtı yörüdü (Âşık İmamî) (Aksoy, 2010: 47).
 Yılandıklar çıksın nazik elinde,
 Kelam çıkmasın o tatlı dilinden,
 Her şeye muhtaç ol heybe dalında,
 Kapı kapı dilenesin sen gelin (Koçak Süleyman) (Kuş, 2010: 409).

Maskeler altında çare bürünme
 Dışı başka içi başka bilinme
 Gördüğüne Hızır diye sarılma
 Yılan da yerlerde sürünüp gider (Âşık Fatma) (Aslan, 2010 : 144).

Ekin ekim başak yılan
 Kuşandığım kuşak yılan
 Yorgan akrep döşek yılan
 Bir gün rahat yatamadım
 Suları ıslatamadım (Eroğlu) (Gökçe, 2010: 356).

Gökyüzünde kartal, yerde yılanın
 İnsana bakışı gülce olmalı
 Kalem kaşlı, kömür gözlü aslının
 Keremi yakışı gülce olmalı (Mustafa Afşar) (Uysal, 2010: 365).

Yılandan zehirli sözü yaralar,
 Kış eder baharı yazı yaralar,
 Bir tavuk uğruna kazı yaralar,
 Foyası bozulmuş insanlar gördüm (Teberik Bacı) (Çandır, 2010 :490) .

Dost deyip gelenler düşman çıktılar,
 Saman altından su olup aktılar,
 Bedenimi diri diri yaktılar,
 Yılandan bin beter dil bana kaldı (Teberik Bacı), (Çandır, 2010: 494).

Bacı kardeş eş akraba
 Benziyor yılan akrebe
 Ol üstüme hırka aba
 Senden gayri kimsem yoktur (Ozan Veysel) (Göçmen, 2011: 491).

Merdi vurmak ister sinsi bir plan,
 Namerdin silahı iftira, yalan,
 Hakkı yutsun diye salınan yılan,
 Kendi sahibini yutar üzölme (Yener) (Üçay, 2011: 503).

Param parça etti bizi yalanla
 Beraber olmuştu karayılanla
 Beni öldürecek yalan dolanla
 Kelime de vurdu acımasızca (Âşık Zeki) (Canseven, 2011: 529).

Yağlı urganı boynuma
 Takma nolur bundan sonra
 Akrep yılanı koynuma
 Sokma nolur bundan sonra (Ahmet Yılmaz) (Ünver, 2011: 51).

Âşık Sancak karşılasa gül ile
 Çıksa ininden tatlı dil ile
 Yılanı beslesen şeker bal ile
 Sana vereceği yine zehirdir (Âşık Sancak) (Kocaman, 2011:181).

Kurbağa göremez, hareket sezer
 Yılan kızıl öte, ışığı çözer
 Sivrisinek kanat, vınlattır gezer
 Gözü kullanmadan, görmesini gör (Âşık Geneyikli) (Hayta, 2011:192).

Merasimle koç katımı yapıldı
 Göçmen kuşlar sıcak yerlere döndü
 Yılan çayan gelen uykuya daldı
 Aldı sinesine sardı sonbahar (Âşık Nizam) (Yurt, 2011: 389).

Sevgide mahirse sevenin gözü
 Yılanı delikten çıkartır sözü
 Yunusça olursa sevenin özü
 Düşman veda eder topa, bıçağa (Rabia Sultan).

Sızıyı veren rabbim dermanı da verecek.
 Yılanların sırrına aklım onda erecek.
 Çermik'in o suyuna girecek de girecek,
 Bu dert beni öldürür kolum benim kol değil (İbrahim Şaşma) (Kişisel Arşivinden).

Karanlık dediğin bir sinsi yılan.
 Ne varsa ilimdir gerisi yalan.
 Başöğretmen Kemal Paşa'dan kalan
 Işığa götüren yol onur bizde (İbrahim Şaşma) (Kişisel Arşivinden).

Yılanların kralı Şahmeran, kral hamamınla,
 Ya Kancık Kapı'n tarihi Mısır kraliçesi Kleopatra'nla,
 Her şeyinle güzelsin efsane Tarsus
 Kabristan'ın var güzel mi güzel

Güneyin cennetisin bence şirin Tarsus (Mahir Güler) (Kişisel Arşivinden).

Dilerim Allah'tan intizarım var,
 Yılan gibi yerde sürünesin sen,
 Ne yazı göresin ne de baharı,
 Elleri görüp de yerinesin sen (Mahmut Demirkaynak) (Yiğit, 2011: 325).

Yılanlar yesin etini
 Kimse etmesin medhini
 Tependen çıksın tütünü
 Alevlenip sönmeyesin (Nuri Ağdemir) (Armağan, 2011: 364).

Allah, senin, millet senin
 Büyü, şeytan, illet senin
 Yastık, yorgan, killet senin
 Yılan olup sardın beni (Şafak Altun) (Kişisel Arşivinden).

Bacı kardeş eş akraba
 Benziyor yılan akrebe
 Ol üstüme hırka aba
 Senden gayri kimsem yoktur (Veysel Çakmak) (Kişisel Arşivinden.)

Merdi vurmak ister sinsi bir plan,
 Namerdin silahı iftira, yalan,
 Hakkı yutsun diye salınan yılan,
 Kendi sahibini yutar üzülmeye (Yener Yılmazoğlu) (Üçay, 2011: 503).

Mevlam insan biçimli yaratsa da insanı
 Âdem siluet'inde nice yılanlar da var
 Hoş kelamla, söz ile donatsa da lisanı
 Bunca lisan içinde nice yalanlar da var (Âşık Hüdai) (Özer, 2011:173).

Tutmuşlar yasımı matem etmişler
 Kütükten adımı kazıp silmişler
 Varlığımı lokma lokma bölmüşler
 Yılanlar çayanlar beni arıyor (Âşık Kanber) (Ünalın, 2011: 216).

Beşkardeşim var benimle olan
 Kimi akrep oldu kimisi yılan
 Hısım akraba mı hep işi yalan
 Uzak durmak için koşar giderim (Akçınar) (Turan, 2011: 239)

Şakşak etti Ahmet Mehmet Veliler
 Sakalına boncuk taktı deliler
 Harem kurdu vurdumduymaz ölümler
 Lalen yılan oldu sokar Türkiyem (Akçınar) (Turan), 2011: 250)

Ne yılanlar gördüm yılan yutuyor
 Menfaat insanı yutmuş gidiyor
 Çok kalleşler gördüm adam satıyor
 Bezirgân insanı satmış gidiyor (Akçınar) (Turan, 2011: 256)

Uyan fitneyi dürter uyarır
 İsterse karayı aka boyatır
 Onun dili yılanı da ayartır
 Hep yeki astada üter münafık (Akçınar) (Turan, 2011: 259)

Leş kargaları da oysun gözünü
 Yılanlar çıyanlar yesin özünü
 Can alıcı görsün gayri yüzünü
 Cehennem narına yakılasıca (Akçınar) (Turan, 2011: 265)

Türk halk şiirinde yukarıda örnekleri verilen yılan motifine klâsik Türk şiirinde de sık sık yer verilmiştir. Özellikle mitolojik bir unsur olarak kanatlı, dört ayaklı ve yedi başlı bir mahlûk olduğu tahayyül edilen ejder ile sevgilinin saçı ve âşığın ahlarına şekil yönünden benzetilen yılan Klâsik Türk şiirinde zaman zaman yer verilmiştir. Yılanın uzunluğu, kıvrımlı oluşu, siyahlığı, zehri gibi özellikleri ile ele alınır. Hazinesinin birer yılan tarafından korunduğu efsanesine Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi şiirde de aynı şekilde sık sık yer verilmiştir. Tılsımlı veya yüz yıl yaşayan yılanların ejderha oluşları da klâsik Türk şiirinde zaman zaman yer alır. Bu tür şiirlerde yılanın senede bir defa elde ettiği zehri Nisan yağmurunun damlalarını yutarak elde ettiği işlenmiştir. Ayrıca şiirlerde ele alınan konulardan bir diğerinde de çeşitli yerlere gömülen define, hazine gibi değerli şeyleri korumak üzere hazırlanan tılsımların muvazzafları olarak yılanların işlenmesidir. Tılsımlı veya yüz yıl yaşayan yılanların ejderha olduklarına da inanılır. Bazı eski metinlere göre bu tılsımın süresi kırk yıldır. Bundan sonra yılan kimseye dokunamaz ve definenin sahibi olur. Ayrıca şahmeran efsanesi de şiirlerde yer almaktadır.

Ancak Klâsik Türk şiirinde işlenen yılan motifi doğrudan konu dâhilinde olmadığı için yalnızca örneklerin verilmesiyle yetinilecektir. Bu metinler şu şekildedir:

Hâmem ol mu'ciz-tırâz-ı sad-hezârân- pîşedir
Kim nâzîr olmaz ana, illâ Kelîm'in ejderi (Nefî)

Kalem bir bülbül-i mu'ciz-sadâdırdest-i kâmilde
Asâ-yı Mûsevînin ejderhân farkı var yoktur. (Kâzım Paşa)

Anı yuttu olup ejderhâ-yı âteşbâr şem' (Riyâzî)

Sürdükçe semendin görürnür dîde-i hasma
Zin-pûş ile bir ejder-i Ankâ-per-i âlem (Fazıl Ahmed Paşa)

Zülfün ucundan gönüller düştüğün gören sanır
Ejderhâdır kim ağızdan nâr-ı Sûzan yağıdır (Necâtî)

Bir saçı sırma çeker eflâke âhım gün gibi
Bir melek zencîr-i zerrîn ile san ejder çeker (Şem'î)

Dûd-ı âhım hevâ-yı zülfünle
Ejderhâdır ki göklere çekilir (Necâtî)

Hûbân ki zülfün eyleye ber-çîde sanırım
Zencîrlerle ejderi bâlâyâ çektiler (Pertev)

Pertâb-ı bülend ettiği dem Ejder-i Perrân
Âheste hırâm eylese tâvûs-ı cinândır (Nef'î)

Uçup perrende evren gibi tasvîr-i şikâr eyler
 Fezâda nerre-şîri, kûhta derrende kaplânı (Sabrî-i Şâkir)
 (Kurnaz, 2009: 165).

Bu tılsımı çünkü açtım, zulumâta nûr saçtım
 Bu kadar makamı geçtim ki bu cism ü câna geldim (Nesîmî)

Bozup bu genc-i vücûdun tılsımını zâhid
 Defîneyi aliver sırr-ı vahdete eregör (Lâedrî)

Gence benzer kim tılsımın şekl-i ejderhâ kapar (Cefâyî) (Pala, 2003: 471).

Öykündü hadd ü zülf-i bût-i dilsitâne genç
 Edindi mâr-ı heft-seri tâziyâne genc (Aşkî) (Pala, 2003: 309).

Gûyiya zevk ü safâ dahmesine kıldı tılsım
 Şâh-ı mârân mı aceb ol hacet-i nûrânî (Nedîm)

Döndü ahlâk-ı zemîme mâre
 Şâh-ı mârânı anın emmâre (Atâyî) (Pala, 2003: 431).

Lutfunu a'lâ ve ednâ gördüğün i'lân eder
 Âsumânda nakd-i encüm, hâkde genc-i defin (Nefî)

Nârdır külhanda gûyâ, mârdır gencînede (Lâedrî)

Gûyiyâ zevk u safâ dahmesine kıldı tılsım
 Şâh-ı mârânı aceb ol cisir-i nûrânî (Nedîm) (Kurnaz, 2009: 142).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM İNANCINDA YILAN VE TASSAVVUF EDEBİYATINDA YILANLA İLGİLİ İNANIŞLAR

3.1. KUR'AN-I KERİMDE YILAN

Cennet'te dört yana akan ırmağın doğduğu yerde Hayat Ağacı ile Tuba (Vukuf- Tanrısal bilgelik) ağacı bulunmaktadır. Bu ağaçları Âdem ile Havva anamız beklemekte ve ancak meyvelerle dolu vukuf ağacından yemeleri yasaklıdır. İşte bu bilgelik (Vukuf)ağacını da ayrıca bir yılan ağaca dolanmış olarak, herhalde Âdem ve Havva atalarımızdan korumaktadır. Âdem'e biat etmeyi reddeden iblis bir gün, belki de ateşten yaratıldığı için, Bilgelik Ağacı'na dolanır ve yılan gömleğine bürünerek Havva anamıza yasaklı kutsal elmayı gösterir. Bilindiği gibi insan artık cennetten kovulmuştur (Sözeri, 2000: 12-13). “Yedikten sonra, edepli yerleri birbirlerine göründü. Birbirinize olarak ve ölümlü, yeryüzünde çalışarak yaşamak üzere indirildiniz.” (Kur'an: Bakara Suresi Cüz I Ayet 36 ve Sure: Ta-Ha Cüz 16 ayet 120-123).

3.2. HADİSLERDE YILAN

Yılanlardan bahseden hadisleri incelediğimiz zaman genel olarak hadislerde yılanlar dört grupta anlatılmaktadır:

1) “Avâmiru'ul- buyût” olarak bilinen zehri olmayan yılanlar (Tirmizî, 2/IV: 77; Çelik, 1995: 165). Bunlar evlerde yaşamaktadırlar. İnsanlara zarar vermezler. Bunların öldürülmemeleri emredilmiştir (Tirmizî, 174/V: 410-415; Çelik, 1995: 165).

2) Sırtı iki beyaz çizgili ve kuyruksuz engerek yılanı, zehirlidir. Mutlaka öldürülmeleri emredilmiştir (Ebû Davud, 174/V: 410-415; Çelik, 1995: 165).

Çünkü onlara hamile kadının çocuğunu düşürür, gözünün nurunu giderir (Buhari, 14/IV: 97; Çelik, 1995: 165).

3) Yılanlar arasında cin olup, onların yılan şekline girmiş olanlarıdır (Münavî, III: 364; Çelik, 1995: 165)

4) yılanların şeytan olabilecekleri (Ebû Davud, 174/V: 410-415; Çelik, 1995: 165)

Bunların her biri hakkında, kendilerine nasıl davranılacağı ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Verilen bu bilgilerin, mâkuliyet sınırını zorlaması, bu konudaki hadisleri ihtiyatla karşılamayı gerektirmektedir. Bu hadislerden birkaçı şunlardır:

“Evde yılan görüldüğünde ona şöyle deyiniz: Nuh ve Davud (a.s)’ın senden aldıkları ahde dayanarak, bize eza vermemeni istiyoruz. Buna rağmen yine size yönelirse, onu hemen öldürünüz.” (Tirmizî, 2/IV: 78; Çelik, 1995: 165)

“Evde yılanları görünce (gitmesi için) üç gün bekleyiniz.” (Müslim, 139-140/II; Çelik, 1995: 166)

“Evinizde uzun ömürlü ev yılanları gördüğünüzde, üç defa kovunuz. Kaybolursa ne âlâ, yoksa onu öldürünüz. Çünkü o şeytandır.” (Ebu Davud, 174/V: 413; Çelik, 1995: 166)

Suyûtî’nin Camiu’s-sağir’inde “Cinler üç sınıftır: Biri kanatlı olup havada uçanlar, ikincisi yılanlar ve şeytanlar, üçüncüsü ise bir yere konup göçenlerdir.” (Münavî, III: 365; Çelik, 1995: 166) şeklinde bir hadis geçmektedir. Bu hadis hakkında, her ne kadar Irakî “Sahihu’l- İsnad” demiş ise de hadisi rivayet eden ravilerden Ebu Sa’labe el Haseni’nin hadis münekkidlerince cerhedildiğini Münavî nakletmektedir (Münavî, III: 365; Çelik, 1995: 166).

İbn Kuteybe tarafından nakledilen ve yılanların mesholunmuş bir Beni İsrail kavmi olabileceği (İbn Kuteybe: 168; Çelik, 1995: 166) düşüncesi ise, tamamen Ehl-i Kitap kaynaklı olmaktadır (Tekvin 3, Çelik, 1995: 166). Çünkü Tevrat’ta buluna böyle bir yaklaşım Kur’an ve sünnetin temel espirisine zıttır (Çelik, 1995: 167).

Bu konudaki hadisler topluca değerlendirilince varılacak sonuç şudur: Yılanların öldürölmelerini emreden hadisler, hüküm açısından “Nedb” ifade etmektedir (Demirî, I: 402; Çelik, 1995: 167). Görölen yılanlar, eğer zarar verici durumda veya cinsten ise mutlaka öldürölmeli, değilse oradan uzaklaştırılması sağlanmalıdır. “Avamiru’l- Büyut” olarak bilinen ev yılanları ise, genellikle sehirsiz yılanlardır (Çelik, 1995: 167).

3.3. TASAVVUF EDEBİYATINDA YILAN

3.3.1. Menâkıb-nâmelerde Yılan-Ejderha

Menâkıb, kelime manası olarak övölecek iş, hareket ve meziyet; ıstilahî manada ise din büyüklerinin izhar ettikleri kerametlerini anlatan küçük hikâyelerdir. Menakıb-nâme; tarikat kurucularının, mezhep imamlarının, diğer mühim dinî ve millî kahramanların biyografilerini, kerametlerini, olağanüstü hâllerini anlatabilme isteğı ile yazılan manzum ve mensur eserlerdir (Gözel, 2004: 646).

Dünyanın birçok yerinde kötölüğün ve şeytani eğilimlerin bir sembolü olarak efsane ve masallarda yer alan ejderha ile mücadele motifinin ağırlık merkezi yine de Orta ve Uzak Doğı görünmektedir. Türk, efsane, destan, hikâye ve masallarında bol miktarda rastlanan bu motifin, özellikle Bektaşiliğe mal olmuş velîlerin menkıbelerinde de yer almaktadır. Arap ordularının Orta Asya’ya girmeleri sonucu ortaya çıkan, dinî şahsiyetlerin meziyetlerini ve din uğruna yaptıkları şeyleri anlatan menkıbelerde ejderha ile mücadelesi anlatılanlar, başta Sarı Saltık olmak üzere, Hacım Sultan ve Otman Baba’dır (Ocak, 1983: 173). Hacı Bektaş-ı Velî’nin menkıbelerinden bahseden Vilâyetnâmede Sarı Saltık’ın ejderha ile mücadelesi şöyle geçmektedir:

Aslında bir çoban olan Sarı Saltık’a bu isim Hünkar Hacı Bektaş tarafından verilir. Daha sonra Hünkar tarafından kendisine bir yayla, yedi ok verilir ve de kılıç kuşatılır. Ayrıca yanına Ulu Abdal ve Kiçi Abdal adlı iki

derviş de kendisine yoldaş edilerek Rum ilini irşad vazifesiyle görevlendirilir. Sarı Saltık, Sinop, Harmankaya ve Gürcistan üzerinden Kalıgra (Bulgaristan) adlı bir kaleye gelir. O kalede ansızın yedi başlı bir ejderha ortaya çıkmıştır. O ejderhanın korkusundan bey ve halk o kaleyi terk ederek uzak bir kaleye gitmişlerdir. Sarı Saltık doğruca o ejderhanın üzerine varır, bir nara atar. Ejderha nefes alıp kuyruğunu kıvıltır ve kükrer. Sarı Saltık eline ok ile yayını alarak ejderhanın yedi başına birer ok atar. Ejderha can acısından Sarı Saltık'a belinden sarılır ve sıkır. Sarı Saltık yanındaki kılıcı unutmuştur. Yardıma Hızır'ı çağırır. O sırada Hünkâr Hacı Bektaş "Kızılca Halvet'e" oturmuş Hz. Peygamber ile sohbet etmektedir. Sarı Saltık, Hızır'ı çağırınca Hünkâr, "Hızır'ım Sarı Saltık'ı ejderha bunalttı, kılıcını unuttu tez imdadına yetiş, kılıcını hatırlat" der. Hızır hemen varır, mızrağıyla ejderhaya vurur. Sarı Saltık hemen tahta kılıcını çekerek ejderhanın yedi başını da keser (Gölpınarlı, 1995: 45-46).

Metinden anlaşılacağı üzere Sarı Saltık'ın ejderhayı yenmeye gücü yetmemektedir. O ancak Hızır dolayısıyla Hacı Bektaş'ın yardımıyla ejderhayı yener. Sonuç bakımından ise kâfirin Müslüman olması için ejderha aracı kılınmıştır. Metinde ejderha bu yönüyle nefsi ve İslamın önündeki engelin sembolüdür. Ayrıca verilmek istenen bir diğer mesaj da Sarı Saltık ne kadar büyük bir eren olursa olsun ejderhayı ancak Hacı Bektaş'ın Hızır'ı göndermesiyle yenebilmektedir. Burada asıl vurgulanmak istenen Hünkâr'ın büyüklüğüdür. Sarı Saltık'ın bu menkıbesi Saltıknâmede de geçmektedir. Bu kısımlar için ileri de ayrıca bir bahis açılacağı için burada değinilmeyecektir.

Menâkıb-nâmelerde ejderhayla ilgili bir hadise de Hacı Bektaş'ın halifelerinden Hacım Sultan'la ilgilidir. Hacım Sultan, Hünkâr'ın ulu halifelerindendir ve Hünkâr tarafından batın kılıcı ve erenler meydanında cellâtlık, haksız iş yapmama şartıyla ona verilmiştir. Hacım Sultan'ın ejderha ile olan hadisesi şu şekilde cereyan etmiştir:

Bir gün Hacım Sultan'ın gönlüne acaba erenler bize nereyi yurt verecekler ki, orada dem-yom oynatalım⁶ fikri geldi. Bu söz Hünkâr'a malum oldu. Hünkâr, Hacım sana şu oğul canavarı tepeleyeceğin yeri yurt verdik, mezarın da orada olsun, dedi. Hünkâr göçünce Hacım, erenlerle vedalaşıp yola düştü, Germiyan Beyine geldi, yurt istedi. Germiyan Beyi, Uşşak taraflarında Susuz denilen bir yeri Hacım Sultan'a yurt verdi. Meğerse o yakınlarda bir ejderha varmış, oraları harap eder dururmuş. Kimsecikler ona üstün gelememiş. Germiyan Beyi, "Git o ejderhayı öldür, orası senin yurdun olsun" dedi. O, Burhan Adal'la beraber Germiyan iline geldiler. Susuz'a yaklaşıncı gördüler ki Banaz suyunun öte yanındaki yokuşta bir ejderha yatmakta, yolu kesmiş beklemektedir. Kimse onun korkusundan o yola uğramamaktadır. Hacım Sultan, Burhan Abdal'la yola düştü. Hacım Sultan merkebine binmişti. Tam ejderhanın önüne geldikleri zaman ejderha kükremeye, solumaya başladı. Burhan Abdal korkudan merkebin ardına geçip kuyruğuna yapıştı. Hacım Sultan ejderhaya karşı durup bir nara attı. Mübarek ağzından bir ateş çıktı, ejderhayı olduğu yerde yaktı, kül etti. Hâlâ kaya üzerinde kuyruğu başı gövdesi durur (Gölpınarlı, 1995: 81-85).

Metinde dikkat çeken hususlar ejderhanın su başında beklemesi ve Hacım Sultan'ın ağzından ateş çıkarmak gibi aslında ejderhaya ait özellikle ejderhayı alt etmesidir. Adeta düşman kendi silahıyla vurulmuştur.

Otman Baba'nın ejderha ile mücadelesi ise şöyledir:

Belgrad köylerinden birinde yaşayan zengin bir köylü ve çocukları Belgrad pazarına giderken Balçık Hisarı denilen yerde korkunç bir ejderha ile karşılaşır. Köylü Otman Baba'nın gerçek bir velî olduğuna inanmamakta ve kendisini hor görmektedirler. Ejderha adamı kuyruğuyla belinden yakalayıp atından yere çarpar ve öldürecek hale getirir. Adam aklına gelen velîleri birer birer imdadına çağırır da kurtulamaz. O sırada birden aklına Otman Baba'yı çağırmak gelir. Çağırır çağırmaz onu karşısında bulur. Böylece Otman Baba

⁶ Dem-yom oynatmak: Huzurla geçinmek

sayesinde canını kurtaran zengin köylü tövbe eder ve ona mürid olur (Gölpınarlı, 1995: 174)

Otman Baba menkıbesinde de Sarı Saltık menkıbesinde olduğu gibi Hacı Bektaş'ın halifesi manevi gücünü ancak ejderhayı yenerek ispatlar.

Hacı Bektaş Menâkıb-nâmesinde Seyyid Mahmud-ı Hayrânî, Hünkârı ziyaret etmek için bir aslana biner, eline yılanı kamçı yapar ve yanına da üç yüz Mevlevî dervişi alarak yola çıkar (Gölpınarlı, 1995: 49). Burada yılan velînin velîliğini delillendirmek ve onun velayetini kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Yani veli gerekli durumlarda hayvanlara da hükmedebilmekte ve onun veliliğini hayvanlar da bilmektedir.

Ahmet Yaşar Ocak, ejderha kültünün bilhassa Orta Anadolu'da Türkler geldikten sonra da devam ettiğini belirterek konuyla ilgili olarak Orta Anadolu'daki şu menkıbeleri vurgular: Bugünkü Elvan Çelebi köyünde, XIV. yüzyılda Elvan Çelebi zaviyesini kurarken dedesi Baba İlyas'ın böyle ejderhalı bir menkıbesinin teşekkül ettiğini, ayrıca bugünkü Yozgat yakınında kendi adıyla anılan köydeki zaviyesinde XIII. yüzyılda yaşamış Türkmen şeyhlerinden Emirci Sultan'ın bir ejderi yenerek öldürdüğüne dair bir menkıbe olduğunu kaydetmiştir (Ocak, 1983: 175). Ocak, Roux'un Türklerin ejderha hakkındaki telakkilerinin yerleşik hayat süren İran ve Çin gibi komşularından aldığı görüşünü benimser görmektedir.

Burada Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş'ta ismi geçen Ahi Evren (Evran) üzerinde de biraz durmamız gerekir. Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş'ta ona bu ismin verilmesiyle ilgili bir bilgiye rastlayamıyoruz. Menâkıb'da onun Denizli'den Konya'ya, oradan da Kayseri'ye yerleştiği, fütüvvet ehlinin ulusu olduğu fakat aslının neslinin kimse tarafından bilinmediği çünkü gayb erenlerinden olduğu ve onu âleme Sadreddin Konevî tarafından bildirildiği ve Hünkâr'la sık sık görüştüğünden bahsedilir (Gölpınarlı, 1995: 49). Ahi Evren'e bu ismin verilmesiyle ilgili birkaç rivayet vardır. Biz buraya konumuzla ilgili olduğu için yılanlarla ilgili olan rivayetleri alacağız. Rivayetlerden birisine göre Ahi Mahmud, Kayseri'de debbağ (deri) atölyesinin mahzeninde yılan beslediği için kendisine Evren denilmiştir. Bir

rivayete göre de Ahi Mahmud, Kırşehir'e gelince halk bir yılanın kendilerine musallat olduğunu, bu yılanın korkusundan işlerine gidemediklerini bildirmişler, o da bu yılanı kendisine muti kılmış ve halkı bu yılanın saldırısından kurtarmıştır. Bu yüzden de ona Ahi Evren denilmiştir. Bir diğer rivayette de Ahi Evren'in ölümü bir yılan donuna (şekline) girip bir kayanın dibine girmek şeklinde olmuş ve türbesi de bu kayanın üzerine inşa edilmiştir. Menâkıb-nâmelerde de onun ejder donuna girdiğinden sık sık bahsedilmiştir. Bu rivayetlere bakıldığında Türk efsanelerinden olan bir hayvanın şekline girmenin burada Ahi Mahmud'a uygulandığı görülmektedir (Bayram, 1997: 78).

Menâkıb-nâme, Ahi Fütuvvet-nâme ve Şecere-nâmelerde ona "Evren" adının verilmesi birkaç farklı rivayete dayandırılmaktadır. Fakat hepsinde ortak olan taraf "Evren"ın yılan (ejder) anlamına geldiğidir. Bu rivayetler şunlardır:

1) Ahi Evren katıldığı savaşta (Bedir Savaşı) düşmana yılan gibi saldırdığı için bizzat Hz. Peygamber kendisine "Evren" (Yılan) demiştir. Sonra da ona Ahi üniforması giydirerek Diyar-ı Rum'a (Anadolu'ya) göndermiş ve böylece kendisine Ahi Evren denir olmuştur.

2) Kayseri'de kurduğu debbağ atölyesinin mahzeninde yılan beslediği için kendisine "Evren" denmiştir.

3) Ahi Nâsirü'd-din, Kırşehir'e gelince halk bir yılanın kendilerine musallat olduğunu, onun korkusundan işlerine gidemediklerini bildirmişler, o da bu yılanın kendisine muti kılmış ve bu yüzden "Evren" denmiştir.

4) Bir inanışa göre de Ahi Evren'in ölümü bir yılan donuna girip, bir kayanın dibine girmek şeklinde olmuş, türbesi de bu kayanın üzerine inşa edilmiştir. Menâkıb-nâmelerde de onun Ejder donuna girdiği sık sık söz konusu edilmiştir.

Bu rivayetlerin 1. ve 4.sünde eski bir Türk inanışı olan bir hayvan donuna girme motifinin ona da uygulandığı görülmektedir (Bayram, 1991: 76-77).

3.3.2. Saltık-nâme’de Yılan-Ejderha

Yukarıda Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli de geçen Sarı Saltık’ın Kalıgra Kalesinde ki ejderhayı öldürme hadisesinden bahsedilmiştir. Bu hadise Saltık-nâmede geçmektedir. Ejderha ve ejderha ile mücadele motifi yukarıda değinilen hâdiseden başka farklı yerlerde de geçmektedir. İlk olarak “Saltık Gazi’nin Nirkab Dağı’ndaki Ejderhayı Öldürmesi” hadisesine değinilecektir. Hâdisi şu şekildedir:

Rum diyarında yüksek ve sarp bir dağ vardır. Tanrı’nın kuvvetiyle bu dağda bir ejderha peyda olmuştur. Halk çok korkmuş ve çaresizdir. Rahip Rumas’ın huzuruna şikayete geldiler. O da ey halk! Buna çare olursa Saltık’tan olur, zira Muhammediler’in kolu kuvvetlidir. Halk Rumas’tan Saltık’ı getirmesini ister fakat o, giderse kendisini Müslüman edeceğinden ve ona muhalefet edemeyeceğini söyler. Halk sen bilirsin diyerek Rumas’ı gönderir. Rumas Server’e gelir, durumu anlatır. Server ona, sözünde durup Müslüman olursa canavarı def etmenin Hazret-i Muhammed şerefinde ve mucizatında kolay olduğunu söyler. Rumas bunu kabul eder ve Server gazilerle beraber Nirkab dağına gelir. Yedi gün arayıp canavardan bir nişan bulamazlar. Sekizinci gün büyük bir mağara içini doldurmuş yatmakta olan canavarı görürler. Öyle korkunç bir nesnedir ki anlatmak mümkün değildir. Şekil olarak tavusa, başı ejdere, kanatları horoza, ayakları aslana, kuyruğu horozun kuyruğuna, gövdesi geyiğe, boynu kaza benzer. Her nefesi ateş alevi gibi çıkar, etrafı kapkara yakar. Gövdesi bir deve kadar var. Canavar, Server ile gazileri görünce bir kez öyle bir haykırır ki sesinden o dağ güm güm gümler. Hemen mağaradan dışarı çıkar, kanat açıp havada uçarak gözden kaybolur. Biraz sonra havadan aşağı inmeye başlar. Her nefes alıp verdikçe şimşeğe benzer ışıklar peyda olur. Server gördü ki canavar geliyor. Hemen bir ok alıp canavara atar. Öyle bir vurur ki canavarın bir yanından girip diğer yanından çıkar. Canavar öyle bir bağıır ki gaziler onun sesinden korkar. Server bir ok daha atar. O ok da bir yanından girip diğer yanından çıkar. Canavar havanın yüzünde dönmeye başlar, sesi de çıkmaz olur. Aşağı gelirken Server bir ok

daha atar. Canavar süzülüp yere düşer. Gaziler bildiler ki canavar helak oldu. Atlarını sürüp üstüne gelirler. Gördüler ki ölmüş, ama yanına yaklaşmak mümkün değil. Zehirli canavardı, sanki yanan ateş gibiydi. Server buyurdu, kimseye zararı değmesin diye üstüne toprak atıp gömdüler, belirsiz ettiler. Rahip geldi, Seyyid'in önünde iman getirdi, Müslüman oldu (Demir, Erdem 2007: 547-551).

Bu hadiseye baktığımız zaman Hristiyan bir din adamı olmasına rağmen rahip Müslümanların üstünlüğünü kabul eder ve dine girmeye hazırdır. Saltık Gazi'nin mücadele ettiği canavar tamamen efsanevi bir şekilde tasvir edilmiştir. Ejderhanın tasvir edilirken onun ne kadar olağanüstü bir canlı olduğunun vurgulanması Saltık Gazi'nin veliliğinin ve kuvvetini derecesini kuvvetlendirme açısından önemlidir. Savaşılan mahluk ne kadar kuvvetli ve olağanüstü ise kahraman da o derece kuvvetlidir. Bu motife destanlarda ve masallarda sıkça rastlanır. Mesela Oğuz Kağan destanındaki canavarın da tasviri bu şekildedir. Yanına korkudan kimse yaklaşamaz. Buradaki ejderhanın yanına da kimse yaklaşamaz ve sonunda Saltık Gazi'ye başvururlar. Burada gördüğümüz efsanevi uçan ejderha, eski Türklerdeki semai ejderin bir hatırası olmalıdır. Emel Esin Kutadgu Bilig ve "Munçak-tepe Hakânî devrin kalıntılarındaki evrenli tahtta hükümdar" tasvirine dayanarak Hakanî Türklerinde semavi bir ejderin varlığından bahsetmektedir. Hakanlı edebiyatında evren bir alplık simgesidir. Felek de yıldızları taşıyan ve dünyanın etrafında gece gündüz dönen bir çarktır ve bir evrene benzetilir. Böylece zamanın simgesi olan evren şeklinde felek, zamana hakim olan Hakanlılara kut veren bir kuvvet sayılır (Esin, 2006: 303). Fakat Saltık-nâmedeki ejder kutsallığın kaybetmiş sadece insanlara felaket veren, zarar veren tabii bir canavar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüce, 1987: 222-223).

Saltık-nâme'de geçen Sarı Saltık'ın Kaf Dağı'na seyahatinde Sarı Saltık çok büyük bir ağaç ve ağacın üzerindeki yuvada Simurg-ı Anka'nın yavrularını görür. Bir ejder bu yavrulara saldırır. Sarı Saltık bu ejderi öldürerek yavruları kurtarır. Simurg-ı Anka, Sarı Saltık'ın bu iyiliğine karşılık onu ateş dağından geçirerek yeryüzüne ulaştırır. Bu efsaneye birçok Türk

destan ve masallarında az çok farklı bir şekilde rastlanmaktadır. İli nehri boyundaki kabilelerin destanı olan Er Töştük destanında da buna benzer bir efsane anlatılmaktadır (Yüce, 1987: 223-224). Ancak burada Simurg-ı Anka'nın yerini Kara-kuş alıyor ki, Abdulkadir İnan'da eski Türk masallarındaki Alp Kara Kuş, Tuğrul vb. gibi yerini İslam-İran edebiyatı tesiriyle Simurg'a bırakmıştır (İnan, 1968: 351). Bu efsanede de Saltık-nâmede olduğu gibi Er Töştük bu kuşun yavrularını yemek isteyen yılanı öldürür, bu iyiliğin karşılığı olarak da kuş onu yeryüzüne çıkarır (Yüce, 1987: 224).

Saltık-nâme'de çeşitli şekillerde tasvir edilen birçok ejderha bulunmaktadır. Sarı Saltık'ın İslamiyet' davet ettiği kâfir beyleri "seni nice ejderha öldürmüştür" derler şeklinde konuşarak Sarı Saltık'ın bu konuda yaptığı şöhreti dile getirirler. Burada ejderha ile yılanın her zaman aynı canavar olmadığını belirtmek gerekir. Ejderha yilandan çok büyük olduğu halde, vücudunun çeşitli hayvan vücutlarına benzetilmesi, ona efsanevî bir mahiyet vermektedir. Ancak Saltık-nâme'de ejderhanın vücudunun diğer kısımları başka hayvanlara benzemekle beraber, başı daima yılana benzetilir (Yüce, 1987: 222-224).

Sarı Saltık birçok ejderha öldürmüştür. Saltık-nâme'deki bu ejderhaların birçoğu tehlikeli ve kötülük manasını taşır. Ancak Saltık-nâme diğer hayvanlarda olduğu gibi ejderha ve yılanların da tıpkı insanlar gibi iyi-kötü olarak hatta Müslüman ve kâfir olarak iki kısma ayrıldıklarını görmekteyiz. Sarı Saltık, yılanların beyi Şahmeran'la dost olduğu gibi, onun düşmanı üç başlı bir ejderle düşmandır. Saltık-nâme'de sonrada Müslüman olan Elyon, rüyasında kara bir yılan ağzından çıktığını görür. Eski Türklerde kötülük timsali "kara yılan"ın çıkıp gitmesi, burada Elyon'un yine kötülüklerden, yani kâfirlikten kurtulacağına bir işarettir. Sarı Saltuk bir başka kara yılanı daha öldürür ki, bu de sembolik bir mana ifade etmektedir (Yüce, 1987: 225).

Saltık-nâme'de bir mekân ismi olarak Evran Dağı'da geçer. Dağın bu isimle adlandırılmasının sebebi bu dağda Evranların oturmasındandır. Ayrıca

o dağda iki de göl olduğundan ve bu gölün balıklarının da koyun gibi tüylü olduğundan bahsedilir (Demir, Erdem, 2007: 594).

Ayrıca Saltık-nâme’de geçen “ejderle gibi düşman üzerine atıldı ve ölüsü diri dirisi birer ejderha olup” şeklindeki ifadeler, Türkleri ululamak, onların heybeti ve korkunçluğunu anlatmak için kullanılmaktadır (Yüce, 1987: 226).

3.3.3. Dânişmend-nâme’de Yılan-Ejderha

Melik Dânişmend Gazi’nin Deryanos Kilisesi’ndeki ejderhayı öldürme hadisesi Dânişmend-nâme’de şöyle anlatılmaktadır:

Hazret-i Melik Dânişmend Gazi, Dükiyye yani Tokat Kalesi’ni fethettikten sonra kiliseye saldırdı. Bu kilisede adları Deryanos olan üç kardeş papaz bulunmaktaydı. Gayet perhizkâr olan bu papazlar haftada bir kez iftar ediyorlardı. Her biri yüz elli yıl ömür sürmüşler, ömürlerini de küfür ve doğru yoldan sapma ile geçirmişlerdi. Bu kilisenin dışında bir büyük kilise daha vardı. Melik, bu kaleyi fethettiği zaman o üç papaz Deryanos Kilisesi’nde oturuyorlardı. Melik, onları dine davet etti, onlar ise Melik’e küfür ettiler. Melik buyurdu, gaziler kiliseye saldırdılar. Yakınlaştıkları zaman kiliseden aniden bir ejderha çıkıp ağzından ateşler saçarak İslam askerlerine saldırdı. O gün üç yüz Müslüman şehit oldu. Birçoğu dağdan aşağı düştü ve bir çoğu yandı. O gün geçti Melik, gaziler ile geri dönüp kaleye geldi. Melik gece tasayla uyumuştı. Rüyasında Abdulvehhâp Gazi’yi gördü. Gelip: “Ejderhadan korkma, tamamı sihirdi, onu papazlar yapıyorlar. Yarın kalk, kiliseye git.” Hızır Peygamber duasını kiliseye karşı, sihir ortadan kalkana kadar okuyup üfler. “Sihrin tesiri geçince duayı üzerinde götürün. Sonunda sihir size tesir etmez.” dedi. Sabah olunca Melik buyurdu, âlemler, sancaklarla, gelip kiliseye saldırdılar. Ejderha çıkıp yine İslâm ordusuna ateşler saçmaya başladı. Melik Hızır Peygamber duasını okumakla meşgul oldu, sonra ejderhaya karşı yürüdü. Ejderha mahvoldu. Melik atını sürdü

kiliseye ulaştı. Papazlar onu görüp birbirlerine: “Bu kişi bu kiliseyi alır” dediler. Bir havuz vardı, içinde ateş yaktılar. Kilisede ne kadar altından, gümüşten, tunçtan haç varsa odunun altına koyup üstünde ateş yaktılar. Haçlar tamamen eridi, su gibi oldu. Papazlar kendilerini haçların üstüne attılar, bir saatte yanıp kül oldular (Demir, 2002: 48).

Dânişmen-nâme’de bazı yerlerde düşman tasvir edilirken de ejderha sıfatı kullanılır. Bazı yerlerde düşmanın “Lâin, Melik’i görünce ejderha gibi kükredi” (Demir, 2002: 82). Bazı yerlerde de diğer kahramanların haykırmaları ejderhaya benzetilir: “Artuhî ejderha gibi kükredi” (Demir, 2002: 94). Bir yerde de kafir ile cenk eden Melik, kafiye öyle bir darbe vurur ki eğer o darbeyi bir dağa vursaydı dağ dağılırdı. Lâin dizi üzerine çöker sonra çabucak tekrar kalkıp bakar. Kendisine vuran önemli bir kişidir. Beyit:

Bir ulu kişi gördü sanki ejderha idi,

Ejderha olamaz ondan daha üstün idi (Demir, 2002: 108).

Burada Melik Dânişmend kuvvet yönünden ejderha ile kıyaslanıyor ve hamle yaptığı kafir tarafından ejderhadan çok daha üstün biri olarak nitelendiriliyor. Bir diğer yerde de Melik’in nasıl savaştığını anlatmak için “Melik Dânişmend Gazi, bir ejderha gibi orduyu yarıp o yana bu yana geçirdi” (Demir, 2002: 116). ifadesi kullanılmaktadır.

3.3.4. Hz. Ali Cenk-nâmeleri’nde Yılan-Ejderha

Hz. Ali’nin savaşları ve mücadelelerinden bahseden Hz. Ali Cenk-nâmeleri edebiyatımızda en fazla örneği olan türlerinden birisidir. Özellikle halk hikâyesi şeklinde olanları çok yaygındır. Bazıları şunlardır: Kesikbaş Destanı, Ejderha Destanı, Gazavât-ı Ali, Cenâdil Kalesi, Kıssa-i Mukaffa, Kıssa-i Kahkaha vs. XIII. Asırdan itibaren geniş yerler işgal etmiş ve özellikle Kan Kalesi Cengi, Hayber Kalesi Cengi ve Kesikbaş Destanı gibi hikâyelerde geniş yer bulmuştur (Pala, 1995: 33). Dinî kahramanlık destanları içinde

değerlendirilmesi gereken Hz. Ali Cenk-nâmelerinde Hz. Ali, dinî bir grubun lideri olmaktan çok, Anadolu Türk insanının cengâverlik eğilimlerini ön plana çıkaran, onlara mesaj veren ideal insan tipinin örneğini teşkil eden bir destan kahramanıdır (Çetin, 1997: 30-31).

Ejderha, cenk-nâmelerde korkutucu bir varlık olarak görülmektedir. Ejderha cenginde o; yedi başlıdır ve her başında da otuz iki dişi vardır. Yemek olarak günlük elli deve verilmekte, eğer bu develer verilmezse her tarafı yakmaktadır. Ona yüz bin ok atılmıştır ama bu oklardan hiç birisi ona batmamıştır.

Bir ejderha kopdı yedi başı var
Dinle başında otuz iki dişi var

Her birisi bir sınırın daşıdur
Elli deve ejderhanun aşıdur

Elli deve virirüz günde yudar
Bulmaz ise dünyayı oda yakar

Yüz bin ok urduk anun tenine
Birisi batup bulaşmadı kanına (Çetin, 1997: 408).

Ejderha, Huneyn cenginde bir yılan şeklinde belirir. Burada da diğer yerlerde olduğu gibi güçlüdür. O ejderhanın nefesinden devlere bile rahat yoktur. Onun bedeni o kadar büyüktür ki bir dereyi doldurabilmektedir. Bir nefeste yüz yeri birden yıkma gücüne sahiptir. Kuyruğuyla bir vurduğunda kayaları söker, ağzını açtığı anda ateşler döker. Gözleri de meşale gibi parlamaktadır.

Didiler yolda var bir ejderhâ
Kim deminden bulmaya divler rehâ

Yolumuz üstüne gelmiş turur
Bir dereye toptolu olmış turur

Dem urşa yüz fili birden yıka
Ana adem neyleyiben nide

Kuyrugun çalar kayalar sökülür
Ağzın açarsa yire odlar dökülür

Gözleri meş'aleler bigi yanar
Yir yakar ağzın açar odları iner (Çetin, 1997: 409).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALK İNANIŞLARINDA YILAN

4.1. HALK İNANIŞLARINDA YILAN

Anadolu ve Türk Dünyası'nın diğer coğrafyalarında halk inançlarında yılan çeşitli fonksiyonlarıyla karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak, “ev iyesi” olarak nitelendirilen ev, bağ, bahçe ve türbe gibi yerlerin koruyuculuğunu üstlenen yılanın aynı zamanda eve bolluk bereket getirdiğine inanılmakta ve bu fonksiyonlarından dolayı ev üyeleri tarafından onlara zarar verilmemektedir. Hava durumunu değiştirmeye yarayan *yada* taşının yılanın kursorunda bulunduğu inancından hareketle yılanın öldürölüp ağaca asılması veya yakılması gerektiğine duyulan inanç oldukça yaygındır. Son olarak, Türk halk inanışlarında yılanın büyü ve fal malzemesi olarak kullanıldığı, bebeklerin cinsiyet tayini ve bazı hastalıkların tedavisinde de işlevsel rol oynadığı görölmektedir.

Yılan motifi, halk inanışlarında en temel üç fonksiyonuyla karşımıza çıkar. Bunlar şu şekildedir:

- 1) Bazı yörelerde yılan, ev iyesi olarak kabul edilir ki, buna “Angona” adı verilir. Bu tip yılanlar öldürölmezler; Rize çevresinde, ev iyesi bir karayılan şeklinde tasavvur edilir. Evin temelinde yaşar. Başka yılanların eve girmesini önlediğine inanılır. Aynı inanışa Kars çevresinde de rastlanır. İnanca göre, bu yılan, evin zemininde bir yerde yaşamış ve ev halkına dokunmazmış. Ev halkı, onun evde olduğunu bilir ve ona iyi davranırmış. Bu iye, evin her ferdine görünmezmiş (Kalafat, 2010: 182). Harput ve çevresinde ise Angona'ya ev meleği adı verilir. Onun her evde bulunduğuna dair inançlar vardır. Evi her türlü dış tehlikelerden koruyup gözeticeğine, eve uğur, bolluk ve bereket getireceğine inanılan bu varlığın, hane halkı tarafından görölmesi halinde ona

dokunulmaması, korkutup evden kaçırılmaması büyükler tarafından tavsiye edilir. Zira onu incitmek, korkutmak veya öldürmek eve uğursuzluğun getirilmesine sebep olur. Tesir gücü ev dâhil bağ ve bahçelerin hudutlarına kadar yayılan bu yılanın, evin genç kızına, özellikle de onun sesine ve uzun saçlarına âşık olduğu anlatılır. Harput'ta yılanla ilgili farklı inanç ve telakkiler de mevcuttur.

Cenneti görmek istersen öldür yılanı

Didârı görmek istersen incitme canı

diyen yöre halkı, cenneti görmek için yılanın öldürülmesini amaçlarken, diğer taraftan yılanların şahı olarak telakki edilen “Şahmeran”ın elle yapılan ve yarısı insan diğer yarısı ise yılan şeklindeki portresini, evin duvarına asarak dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı tedbir alır. Bu inançlarda yılanın bağ ve bahçenin hudutları dâhilinde eve uğur ve bereket getirmesinin yanında, bu yerleri koruyup gözetme fonksiyonuna da sahip olduğunu görmekteyiz (Araz,1995: 61). Yılanın sadece evlerin değil, Muş'ta Seyid-i Kavak türbesinde olduğu gibi bazı kutsal yerlerin de koruyucusu olduğu inancı vardır (Yalçinkaya, 2008: 20).

- 2) Yılan, bazı bölgelerde *yağmur yağdırmak* için kullanılır. Özellikle yağmur dualarına çıkıldığı zaman bir yılan öldürülerek ağaca asılır. İnanca göre eğer asılan yılan yağmura kapılıp giderse yağmur durmaz ve her yeri sel götürür (Eyüboğlu, 1998: 77). Yılan ve yağmur ilişkisi, doğrudan mitolojiyle ilgilidir. Mitolojik inanca göre hava durumunu değiştirmeye yarayan *yada taşı*, geyiklerin başında, su kuşlarının kursağında, yılanlarda ya da bir öküzün karnında bulunur (Bayat, 2007: 159). Bu sebeple Anadolu'da yılan öldürülünce yağmur yağacağı inancı yaygındır. Harput ve çevresinde yağmurun yağdırılmasına dair uygulanan pratiklerden biri yılanın yakılmasıyla ilgilidir. Kuraklık baş gösterdiği zaman, bir yılan öldürülüp ateşin içine atılarak yakılır. Yörede yılanla adıyla

hitap edilmez, ona “uzun” denir. Yörede; “yılanı adıyla çağırma gelir” derler. Yılanın Binboğa ve Erzincan yöresinde de aynı inançla yakıldığı tespit edilmiştir (Araz, 1995: 61).

- 3) Anadolu ve diğer Türk coğrafyalarında yılan, bir *büyü* ve *fal* malzemesi olarak da kullanılır.⁷ Kaşkayiler’de hamile gelinin bebeğinin cinsiyetini tayin için 13-14 yaşlarında bir kız çocuğuna ölü yılan verilir. Çocuk yılanı gelinin başından sırtı istikametinde geriye doğru atar. Yılan sırt düşerse oğlunun, karnının üzerine düşerse kızının olacağına inanılır (Kalafat, 2007: 97-98). Yılanın sağaltıcı, şifa verici özelliği mevcuttur. Bayburt’un Kırkpınar köyü deresinde her yıl Mayıs ayında boyları 50-100 cm su yılanları çıkar ve 10 gün sonra kaybolurlar. Bu yılanların egzama ve yılanlık hastalıklarını tedavi ettiklerine inanılır (Kalafat, 2010: 182).

Hastalıkların tedavisinde rol oynadığına yönelik bu inançlara, Ergani’de hastalığı sağıltmak için kullanılan yöntem örnek olarak gösterilebilir. Sarılık hastalığına yakalananları “Sultan Pınarı” ya da “Sarılık Pınarı” denilen suya götürülür. Bu pınarda siyah bir yılanın –melek kabul edilir - olduğu söylenilir. Bu pınara gidenler yılanı görürlerse hastaların iyileşeceklerine inanılır (Uçak, 2007: 51).

Köylerde, küçük kasabalarda yılanla ilgili büyüle yapılır. Özellikle bir takım hastalıkların giderilmesinde, çarpılmalarda, sinir bozukluklarında yılanın yaralı olduğu inancı yaygındır (Eyüboğlu, 1998: 77).

Karı-koca anlaşmazlıklarında, geçimsizlikte sevgiyi elde etmede, kendine çekmede yilandan yararlanma geleneği vardır. Yılanı canlı tutup, iplik geçmiş bir iğneyi gözünün birinde sokup ötekinden çıkardıktan sonra ipliği sevdiği kimsenin giysisine gizlice takma yoluyla sevdiği elde edilir, o iplik

⁷ Müslüman Türklere Şamanizmin izleri hâlâ belirgindir, çünkü dervişler ibadetlerinde hayvanlardan yararlanırlar. Rifâiler yılanları büyüler, ateş yutarlar ve yabanî hayvanlara binerlerdi. (Roux, 2005: 144).

giysisinde durduğu sürece kişi yanıp tutuşarak, sevgilisinin ardından koşup, onu unutamayacağına inanılır (Eyüboğlu, 1998: 78).

Sevilmeyen bir kimsenin kapı eşiğinin altına yolan gömleği veya yılan kemiği gizlenir, büyü yapılan kimse o gömlek veya kemiğin üzerinde yedi kez geçerse, büyü yapanın dileği (Eyüboğlu, 1998: 78).

Ölen bir düşmanın ruhu yılanın gövdesine girip, insana kötülük yapacağı inancı mevcuttur. Bu yüzden yılanın öldürmek gerektiğine inanılır. Yılan, insanları kandırmak, onlara suç işletmek için, insan kılığına girdiğine dair inanışlar mevcuttur (Eyüboğlu, 1998: 78).

Başka bir inanca göre; yılanın dili çatallı olduğu için dedikodu, arabozuculuk, geçimsizlik gibi sorunlara yol açtığına inanılır. Çatal dil ara bozuculuk belirtisi sayılır. Bu yüzden dedikoduyu, arabozuculuğu seven, boşboğaz kimselere “yılan dilli” denir. Anadolu’nun kimi yörelerinde yılan anlayışlı, kavrayışlı kimseleri yansıtan bir örnek niteliğindedir. “Onda yılan zekâsı var” sözü bu tür insanları anlatmak için kullanılır. Halk arasında yaramaz (zeki) çocuklar da yılan diye nitelendirilir. Karadeniz kıyılarında insanların hakkını yiyen, hırsızlık yapan kimselere de “yılan kırkan” denilir. Bu söz, yılanın derisini yüzen anlamına gelir.

Yılanı süt kokusunu çok sevdiği için, yaylalarda yayılmaya çıkan inekleri emdiği bir gerçektir. Yılan sütünü emdiği ineği sahiplenir ve onun yanına başkalarının yaklaştırmaz. Bu yüzden öyle ineklere “sahipli” adı verilir.

Eski ev yıkıntılarının arasında yılan görülünce onlara sokulmak, oralarda gezinmek, öteberi almak uğursuz sayılır. “Yılan, o evin bekçisidir” derler. Böyle yıkıntılardan, yeni yapılan evlerde kullanmak için, taş almak bile doğru sayılmaz. Evin başına bir uğursuzluk geleceğine, eninde sonunda yıkılacağına inanılır (Eyüboğlu, 1998: 78-79).

Zeki Başar, Halk hekimliğinde ve Tıp Tarihinde Yılan isimli kitabında yılanla ilgili inançları şöyle sıralar:

- Yılan öldürülüp toprağa gömülürse o günlerde yağmur yağar.
- Yılan canlı olarak yakılıp külü çevreye serpilirse yağmur yağar.

- Yakaladığı kurbağayı yutmakta olan yılanın üzerinden atlamış olan bir kimse, zor doğum yapanların üzerinden atlayacak olursa doğumları kolaylaşır.

- Birbirine âşık olan iki gencin evlenmelerine engel olan kişiye okutulmuş yılan gömleği toz edilerek farkına varmadan çorbasına katılıp içirilecek olursa, o kişinin rızası sağlanmış olur.

- Bazı evlerde yuva yapmış olan yılanlar o evin bekçisi sayılırlar.

- Yılanın dilini canlı olarak çıkardıktan sonra kurutup çıkı yaparak üzerinde taşıyanlar sihirli olurlar. Bunlara hiçbir şey işlemez. Hatta kurşun bile!

- Yılanın omurlarının tespih yapılmak suretiyle kullanılması sevap sayılır.

- Yılan kuyruğundan tutulup saçları örülen kızların saçları gür ve uzun olur.

- Yılanı gören kimsenin, üzerine üç taş atması sevaptır.

- Yılanı görüp de öldürmeyenler günah işlemiş sayılırlar.

- Yılan eti, uğursuz bilinen gelinlere yedirilirse uğurlu olurlar.

- Yılan demiş ki; lanet beni görene, görüp öldürmeyene, öldürüp gömmeyene.

- Çocuğu olmayan kadınlar, yılan gömleğini çıkı yaparak üstlerinde taşıyacak olurlarsa gebe kalırlar.

- Uyumayan çocukların başlarına, yılan gömleği toz edilerek serpilir veya yastıkları altına konursa uykuları yoluna girer.

- Bir evin duvarlarında veya etraflarında yılanlar görülürse o evde hayır ve bereket bolluğu olduğuna inanılır.

- Rüyada yılan görenlerin aleyhlerinde konuşulduğu yorumlanıp kabul edilir.

- Erkek ve dişi yılanların çiftleştiklerini gören kimse o anda tumanını çıkarıp üzerine atarsa, bırakacakları yumurtanın bulunup süte çalkalanarak kullanılması her derde panzehir etkisi yapar (Başar, 1978: 25-26).

Hamile kadın ve kocası yılan öldürmez, yılan bakmaz bakarsa çocuk doğduğu zaman yılan gibi olur (Kaynak kişi: Güler Kekeç, Kahramanmaraş, 2011).

Yolda giderken bir yılanın görülmesi halinde günün, nasibi bol, işin düzenli, denk, uğurlu ve uyumlu geçeceği, hayırlı bir haber alınacağı yorumu yapılır (Kaynak kişi: Nurten Severdim, Kahramanmaraş, 2011)

Uykudayken insanın uçtuğunu görmesi arvak'la⁸ açıklanır. Yine çok fazla olarak karşılaşılan durumlardan biri de kişi bir şeyler yerken onu paylaşmaması veya paylaşma için davet etmemesi “yılanı gelir” inancıyla açıklanır (Uçak, 2007: 59).

Anneler kızlarının evlenmeleri için istihareye yatarlar. Sabah rüyalarında gördüklerini de rüya tabircilerine anlatırlar. Bunlar çevrede bulunan “Tengriken” adı verilen yaşlı kadınlardır. Bu kadınlar, eğer sadece yılan görmüşse “İşler kötü; derhal kurşun dökmek gerekir. Kızın yolunu iblisler bağlamıştır”. Yok, eğer Şahmeran görülmüş ise, “Bundan büyük kısmet mi olur?” diye rüyayı yorumlarlar.

Kadınlar hemen şahmeran duası için toplanırlar. Dua, bir bilen tarafından genelde ezbere okunur. Ezber şaşmasın diye de kitap elle tutulur. Dua şöyledir:

*“Ya Allah (3 defa), La ialahe illallah, Muhammedi'n resul Allah (5 defa), Ya Allah (5 defa), Ya Muhammed (5 defa), Ya Ali (5 defa), Allahu la ilahe illa Hüvel Hayyul Kayyum*Allahula ilahe illa Huvel aliyul Hakim. Allahu la ilahe illa huves Semiul Alim*Allahu la ilahe illa Huver Rahmanürrahim Allahu la ilahe illa Huvel Vahidul Ehad*Allahu la ilahe illa Huvel Ferdül Varid. Allahu la İlahe illa Huve Raufur Rahim*Allahu la ilahe illa Huvel Aziz'ur Rahim. Allahu la ilahe illa huvez Zahirul Batınu*Allahu la ilahe illa Huvel Ahadus Samedu. Allahu la ilahe illa Huvel Fetta'ul Alim*Allah'u la ilahe illa Huvel Aziz'ul Alim. Allahu la illa Huvel Hannan'ul Mennan'ul Deyyan*Allahu la ilahe illa Huvel Adir'ul Kahiru. Alahu la ilahe illa Huver-Rafiul Alim*Allahu la ilahe illa Huver-*

⁸ Türklerde uykunun “küçük ölüm” olarak adlandırıldığı unutulmamalıdır. Ölüm törenlerine “yuğ” denildiği, ölümün de “uçmaya varmak”, “uçuvermek” veya “kergek bolmak” olarak ifade edildiği malumdur. Ata ruhu için de “anrak, arbak, arvak ya da töz” kavramları kullanılmıştır (Uçak, 2007: 59).

*Rabbül arş'il Azim. Allahu la ilahe illa Huvel Melikul Kudüs*Allahu la ilahe illa Huvel Hamdul mubin. Allahu la ilahe illa Huvel Bais'ul Varis*Allahu la ilahe illa Huvel Esmaul Hüsna. Huvel Hayy'u la ilahe illa Huve Fad'u MuhlisineLehuddiyn Subhane birahmetike ya erhammerrahimin.Velhamdu-lillahi Rabbil alemin⁹.*

Şahmeran duası için kaynaklarda şu açıklamalar yer alır:

“Her kim bu Şahmeran duasın okusa veya götürse bin türlü derde dermandır. Her kim götürse, yetmiş iki millet düşman olsa, kar kılmaya. Cümle âlemin gözüne şirin görüne. Ve dahi halk içinde sözü üstün ola. Ve dahi bir kişiyi âşık kılmak dilese, bir açıklık yerde üç kere okusa; birini koynuna üfürse ve birin yeryüzüne üfürse ve birin sevdiği kişinin üzerine üfürse, vallahi ve billahi eğer yerler altında yüz zincir ile bağlı olsa karar etmeyip elbette gele ve eğer altı aylık yolda ise kuş gibi uçup gele. Her kim üç kere okusa şol mertebe olur ki, Şahmeran gibi kuvvetli ve heybetli ola. Her kim ne muradı varsa üç kere okusa muradı hâsıl olur. Tecrübe olunmuştur. Kadrini bilmeyenlere vermeyeler (Sözeri, 2000: 7-9).

Coğrafyamızın bazı bölgelerinde yılanın şeytan olabileceği veya cin olabileceği inancı yaygındır. Özellikle ev yılanlarının öldürülmemesi gerektiğine inanılır, çünkü onun şeytan veya cin olması sebebiyle eşi olabileceği düşünülür. Gelip öldüren kişinin malına ve canına zarar verebilir inancı hâkimdir. Bir de hiçbir zehirli yaratığın kendisine vermediği insanların olduğuna inanılır. Böyle insanlara “şerbetli” denilir. Ancak bunun ilmî izahını yapmaktan mahrumuz (Çelik, 1995: 166).

Yılanla ilgili inançlar Anadolu’nun bütün yörelerinde farklı varyantlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu da çevrelerin değişik dönemlerden gelen ayrı ayrı geleneklerin benimsenmesi sonucu meydana gelmiştir (Eyüboğlu, 1998: 80).

Kahramanmaraş’ta kendisiyle görüşülen kaynak kişi kara yılanın öldürülmesiyle ilgili olarak şunları anlatmıştır:

⁹ <http://www.gizlimabet.com/showthread.php?116-T%C3%BCm-Dilekler-%C4%B0%C3%A7in-%C5%9Eahmeran-Duas%C4%B1> (4 Ağustos 2011 tarihinde saat 23.30’da erişildi.)

Yılan öldürüldüğü zaman kendisini öldürenin resmi gözünde kalırmış. Yılanın eşi böylelikle onu kimin öldürdüğünü öğrenirmiş. Gelin o gece öldürdüğü yılanın eşi tarafından ısırılıp zehirlenir ve ölür. Bu yüzden yılanların eşiyle birlikte öldürülmesi gerektiğine inanılır. Eğer teki öldürülürse gözüne un sürülmelidir, böylelikle eşi öldürülen yılanın un çalarken yani hırsızlık sonucu öldürüldüğüne inandırılır ve kimseyi zehirlemeden evi terk eder. (Kaynak kişi: Hacer Dokumacı, Kahramanmaraş, 2011)

Kahramanmaraş'ta yaşayan 40 yaşındaki kaynak kişi, kendisiyle yapılan görüşmede dileği yerine getiren evranla ilgili olarak başından geçen olayı şu şekilde dile getirmiştir:

Mutfakta yemek yapıyordum. Bebeğimin ağladığını duyunca odaya gittim. Odanın ortasında soba borusu kalınlığında, yerden tavana kadar uzanan, derisi ağaç kabuğu gibi, uzun ve kırışmış saç ve çekik büyük gözleri olan büyük bir evran gördüm. Bizim buralarda böyle büyük bir evran görüldüğünde dilek tutulması gerektiğine inanılır. Ben de onu gördüğümde hemen Allah'ım bize bir ev nasip eyle dedim. Bu dileğimi söyler söylemez o kocaman evran ortadan kayboluverdi. O an gözlerime inanamamıştım. Aradan çok geçmeden Allah'ım bize bol kazanç nasip eyledi ve şu an oturduğumuz bu evin sahibi olduk (Kaynak kişi: Şerife Yeniköy, Kahramanmaraş, 2010)

Bu anlatıdan yola çıkarak, yılanların dilek yerine getiren, sıkıntılı zamanlarda yardıma koşan bir özelliğinin olduğu inancının Kahramanmaraş'ta yaygın olduğu söylenebilir.

Kahramanmaraş'ta yaşayan 55 yaşındaki kaynak kişi âşık yılanla ilgili duyduğu bir inancı şu şekilde dile getirmiştir:

Bizim buralarda, yılanın eskiden on sekiz yaşında bir delikanlı olduğu ve onun bir günah işlemesi sonucunda Allah tarafından cezalandırılarak yılanı dönüştürüldüğüne inanılır. Bu yılanın genellikle uzun boylu, uzun sarı saçlı, yeşil gözlü genç kızlara âşık olduğu söylenir. Bizim komşunun da böyle bir kızı vardı. Bu kız on dört yaşındayken böyle bir yılan ona âşık olmuş. Bu kızla hep sohbet ederlermiş. Kız evlenip gidince de yılan onun peşinden gitmiş. Yılan kızla kocasının hiç yan yana uyumalarını istemez, kocasını kıskanır ve rahatsız edermiş. Kocasını olmadığı zamanlarda ise kızın yanına gelir yatarmış. Kocasını bu yılanı öldürmek istese de kız buna müsaade etmezmiş. Bir gün bu kız derede çamaşır yıkarken yılanı kahretmiş. “Herkes sevgilisine bir şeyler getirir, sen bu zamana kadar bana ne getirdin” demiş. Bunun üzerine başka bir gün kız derede çamaşır yıkarken, yılan ona on iki tane bilezik getirmiş. Kız bu bilezikleri uzun zaman sakladıktan sonra kocası ile yeni ev yaparken bu bilezikler benim birikimimdi diyerek kocasına vermiş ve bu sayede ev sahibi olmuşlar. Uzun seneler sonra kız ölünce, bu yılan evi terk etmiş, bir daha hiç görülmemiş (Kaynak kişi: Gülseren Telörer, Kahramanmaraş, 2010).

Bu anlatıdan yola çıkarak, yılanların aslında on sekiz yaşında bir delikanlı olduğu, genç ve güzel kızlara âşık olduğu ve tıpkı insanlar gibi sevdiklerini mutlu etmek için hediyeler getirdikleri inancının yaygın olduğu anlaşılmıştır.

Bir başka anlatıya göre ise, ihtiyar bir adam bağda uyurken sırtından bir şeyin onu soktuğunu hissetmiş. Etrafına baktığında ise 20 cm uzunluğunda iki başlı bir yılan görmüş. Bu olaydan sonra ihtiyar adam her yıl yılanların deri değiştirme mevsiminde deri değiştirmeye başlamış (Kaynak Kişi: Eşref Derelioğlu, Kahramanmaraş, 2010).

BEŞİNCİ BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİNDE YILAN

“İlk çağlardan itibaren yılan, halk hekimliğinde önemli bir unsur olarak çok çeşitli hastalıkların tedavisinde hemen her toplumda kullanılmıştır. Halk hekimliğinde yılanın kullanılmasıyla ilgili olarak Prof.Dr. Zeki Başar’ın kapsamlı bir kitabı vardır. Başar, çalışmasını hem eski tıp kitaplardan derlediği bilgiler hem de kendisinin bilhassa Erzurum, Ağrı, Erzincan, Gümüşhane, Kars ve Tokat’tan yaptığı derlemelerle oluşturmuştur. Başar adı geçen çalışmasında yılanın halk hekimliğinde nasıl kullanıldığına dair şöyle bir tasnif yapmıştır:

- 1) Canlı yılanın ve vücut parçalarının kullanıldığı hastalıklar
- 2) Yılan gömleğinin Kullanıldığı Yerler ve Hastalıklar
- 3) Yılan derisinin kullanıldığı Hastalıklar
- 4) Yılan etinin kullanıldığı hastalıklar
- 5) Yılan Kemiklerinin kullanıldıkları yerler ve hastalıklar
- 6) Yılan yağının kullanılması (Başar, 1978: 1).

Modern tıbbın, yılan zehrini çeşitli ilaçların yapımında kullandığı bilinen bir gerçektir. Bunun yanında Anadolu’da yılanın halk hekimliğinde kullanıldığı hastalıklar şunlardır: Vücut şişlikleri, yilancık hastalığı, göz yilancığı, yaralar, yel, baş ağrıları, diş ağrıları, mide ağrıları, doğum sancıları, çıbanlar, siğiller, mayasıl, sivilceler, egzamalar, kaşıntılar, cüzzam, sıtma, kabakulak, havale, çeşitli deri hastalıkları, idrar yolu hastalıkları, tüberküloz, kemik veremi, frengi, iktidarsızlık, nefes darlığı, sarılık, romatizma ağrıları, böbrek rahatsızlıkları, boğaz ağrısı, göz hastalıkları, kellik, akrep sokması; bunlarla birlikte yılanın göz değmesi, ruhsal hastalıklar ve delilik gibi fiziksel olmayan rahatsızlıklarda da kullanıldığı görülmektedir.

5.1. YILAN SOKMALARINDA TEDAVİ

Yılan sokması durumunda farklı coğrafyalarda farklı tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Örneğin, Başkurtlarda yılan sokmasıyla zehirlenen kişi, "yılan arbavçı" adı verilen kişilere götürülerek efsunlanır. Türkistan Türklerinde "arbakçı" adı verilen ocakların, vücudun zehirli olan noktasını kızgın demirle dağladıktan, okuyup üfledikten sonra hastaları iyileştirdikleri tespit edilmiştir. Bu inançlar, Budizm dinine mensup eski Uygur Türklerinde ayrıca Kazak-Kırgızlarda görülmüştür (İnan, 1986: 145-147).

Adana bölgesinde yılan sokmasına karşı yapılan halk hekimliği pratik ve uygulamaları görülmektedir: Yılan sokması tarlada olduysa soktuğu yer dal bulunup bağlanır. Yılan soktuğunda hiç dişi çekilmemiş insan yılanın zehrini somurur (Özgen, 2007: 47). Konya yöresinde ise yılan sokmalarına karşı, yaranın ağzına gazyağı sürülür veya yılanın soktuğu yer kızgın çubukla dağlanır. Yılanın soktuğu kişiye çiğ süt içirtilir (Gündüz, 1998'den akt: Çevik, 2008: 125-126).

Yılan, akrep ve böcek sokmasına karşı Türklerde çeşitli tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Bu yöntemin adı *afsunlama* yöntemidir. Afsunun kelime anlamı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Yakut Türkçesinde bu kelime kötü ruhları aldatmak, dalkavukluk etmek anlamındadır. Altay lehçelerinde manası anlaşılmayan sözlere de *arbiş* denir. Şaman dualarında anlamı anlaşılmayan sözler Şamanistlere göre tesiri en kuvvetli sözlerdir (İnan, 1986: 145). Şamanist Türklerde yapılan örnek bir afsunlama şekli şudur:

Türkmenlerde Yılan Afsunu:

Nur yılan, temir yılan, at yılan, su yılan

Ok yılan, gömülgen yılan, kette marı, ajdurharı çöl kesen ala yılan

Hindustani, karayılan, kör marı, erkek yılan, urkocı yılan

Bogaoz yılan, kısır yılan

Hökm-i Davud, hökm-i Süleyman, ilçi geldi, üsven geldi

Küsvent geldi, brev, reberev küfl! Çık!

şeklinde devam etmekte olan bu Türkmen afsununda anlamı olmayan bazı sözcükler vardır, bu sözcükler Şamanistlere göre teshiri yüksek olan sözlerdir. Yılanın zehrinin bu sözlerle yapılan afsundan sonra yok olacağına inanılmaktadır (İnan, 1986: 146).

Antalya Korkuteli yöresinde, yılan sokması durumunda ise yılan zehrinin vücuda yayılmaması için sokulan yerin biraz ilerisinden vücut bir bez ile sarılır. Ardından yılanın ısırıldığı bölge bıçak ile kesilerek kanatılır. Bu işlemden sonra bir kaplumbağa bulunarak öldürülür. Yılanın soktuğu organ kaplumbağa kesilerek içine sokulur. Yılanın ısırıldığı yer kaplumbağanın içinde bir iki saat bekletilir. Kaplumbağa yılanın zehrini emer ve insanın vücuduna dağılmadan zehir geri çıkar (Gönenç, 2011: 51).

Cilt hastalıklarında biri olan egzama tedavisinde ise yılan çiçeği tohumu günde 3 kere yenir. (Özgen, 2007: 54).

Günümüzde tespit edilen bilgilere göre saç dökülmesini önlemek için yılan gömleği yakılır, küllü zeytinyağı ile karıştırılıp saça sürülür. Aşırı saç dökülmelerinde ısırgan otu kaynar suda çay gibi demlenir. O su ile baş sürekli yıkanır, yapraklar ile kafaya, saça masaj yapılır; bir süre sonra saçların çıktığı görülür (Balkan, 2007'den akt: Çevik, 2008: 101).

Siğillerin tedavisi için ise yılan gömleği herhangi bir azıkla veya bala karıştırılıp ekmek arasında yenilebilir (Çevik, 2008: 108).

5.2. CANLI YILANIN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR

- Vücudun belli bir yerinde belirmiş olan ağrı veya şişlik üzerine konulan yılan, o yerde ve üzeri örtülmeden bir süre kalırsa, bir iki gün içerisinde ağrının ve şişliğin geçtiği görülür.

- Canlı yılanların en etkilileri ziyaretlerde bulunur. Bunlar çoklukla yılanlık türünden hastalıklara iyi gelmektedir. Buralara giden hastalar anadan doğma soyunup bir yere otururlar. Bazı ziyaretlerde, ziyaret sahibinin çağrısı

üzerine gelen yılanlar oturan kimsenin yaralarını bulup emdikten sonra kendiliğinden çekilip giderler, bir süre sonra da yaralar iyileşir.

- Vücuttaki yarayı bulan yılanlar hastalıklı yere bir süre çöreklenerek yatacak olursa yara iyileşir.

- Göz yılanı adlı hastalığın tedavisi için bir ziyaretten alınan altı yılan, ayrı ayrı göz üstüne konarak bekletilir. Bu işlem dört gün tekrarlanırsa hastalık şifa bulur.

- Yel hastalığında canlı yılan vücut üzerinde gezdirilecek olursa yeli almış ve yel hastalığı geçmiş olur.

- İnatçı baş ağrısı için vücut üzerine konan yılan, alın üzerinde çöreklenip yatacak olursa baş ağrısı geçer.

- Kör çıbanı olan kimselerin vücutları üzerine ziyareti denenmiş bir yılan konacak olursa bunun çıbanı emmesiyle yara temizlenip iyileşir.

- Geçmeyen kaşıntılı hastalığı bulunan kimselerin vücutları üzerine konulacak yılan, vücudun her tarafını dolaşacak olursa kaşıntının geçtiği görülür.

- Kabakulak hastalığına yakalanmış çocukların boğazlarına canlı yılan üç defa sokulup çıkarılırsa hastalık geçer ve bir daha yakalanmazlar (Başar, 1978: 15-16)

5.3. YILAN GÖMLEĞİNİN KULLANILDIĞI YERLER VE HASTALIKLAR

- Yılan gömleği, muska gibi çıkı yapılarak göz değmemesi için çocukların boynuna asılır.

- Yeni doğana göz değmemesi için yılan kılıfı bir çıkı yapıp kundağının göğsüne iliştilir.

- Büyüklere göz değmemesi için kılıftan bir çıkı yapılarak ceket veya yeleklerinin koyun cebi üzerine asılır.

- Yılan gömleğini hiç bozmadan tümüyle saklanan evlerde ve bu evlerin halkına göz değmez.

- Kimi çocukların havalelerinin geçirilmesi ve arsızlıklarının giderilmesi için yılan gömleği bir ceviz kabuğuna yerleştirilip bez veya muşamba muhafaza içerisinde konarak boyunlarına muska gibi asılır.

- Yılan havının ruhsal hasatlıklarda çıkı yapılarak muska gibi taşınması iyi gelir.

- Yılan gömleği tam olarak ele geçirilip bir muşambaya sarılarak gümüş bir muhafaza içinde boylama gibi taşınacak olursa kem gözlerden korur.

- Köylerde peynir yaparken göz değip süt çürümemesi için süt kabının altında yılan gömleği yakılır.

- Yayıkla elde edilen ürüne göz değmemesi için bir bez parçası içerisinde düğüm yapılan yılan kılıfı yayık ipine bağlanır.

- Yılan gömleği (havy) kara kura basanların (korkulu rüya görenlerin) yastıkları altına konursa kara kura basması önlenmiş olur.

- Baş ağrısı olanların baş giysileri içerisine yılan gömleği konup taşınacak olursa rahatsızlıkları geçer.

- Nazar değmiş olan çocuklar, üzerlik taneleri ile yılan gömleği birlikte yakılarak dumanına tutulacak olursa göz değmesi etkisinden ve rahatsızlıktan kurtulmuş olurlar. Göz değmiş çocuk dumanına tutulurken de şu dördlüğün söylenmesi gerekir:

Üzerlik, den denine

Dökülsün her derdine

Hısım ola, yad ola

Gözü bu odda yana! (Başar, 1978: 17-18).

5.4. YILAN GÖMLEĞİNİN DIŞTAN KULLANILDIĞI DURUMLAR

- Yılan havı toz haline getirilerek yilancık yaralarında serpmek suretiyle kullanılır.

- Yılan havı yakılır, külü taze tereyağına katılarak merhem yapılır. Bu merhem yaralara konmak veya ağrı olan yerlere sürülüp ovuşturmak suretiyle kullanılır.

- İnsanların boynunda çıkan ve sıçan oynağı (fistüle olmuş adenit tüberküloz) denilen hastalıkta yılan gömleğinin bala katılıp yenilmesi ve merhem yapılarak dıştan kullanılması göz göz olan bu yaraların kapanmasına ve düğümlerin erimesine yarar.

- Yılan havı toz haline getirilip tereyağına katılır. Bu karışığa havacıva denilen kökten bir miktar toz edilerek katıldıktan sonra merhem olarak kullanılacak olursa yaraları, özellikle yilancık yaralarını iyileştirir.

- Yılan havı yakılıp bir örtü altında dumanına siğilli yerler tutulursa iyi gelir.

- Yılan havı göz yaraları üzerine konursa iyi gelir.

- Boğazı ağrıyan çocukların boyunlarına yılan gömleği sarılacak olursa, hasatlıkları iyileşir.

- Yılan kılıfı topak haline getirilip sivilceli yerlere sürülürse hastalığı iyileşir.

- Yılan gömleğinin sabunlu suyla ıslatıldıktan sonra yaş iken ateşte yakılıp dumanına durulması ve külünün haricen kullanılması siğilleri iyileştirir.

- Meme ucu hastalıklarında hastalık olan yere yılan kılıfı sarılırsa çok geçmeden iyileşir.

- Yılan kılıfı bütün olarak kapanmayan çıbanların üzerine konursa iyileşmelerini sağlar.

- Yılan havı toz edilerek tülbentten geçirilir ve dıştan serpmek suretiyle kullanılırsa egzama hastalığını iyileştirir.

- Yılan gömleği kabukları kaldırıldıktan sonra kel yaraları üzerine konulur ve buna bir süre devam edilirse hastalığın iyiliğe yüz tutmasına yarar.

- Kel hastalığı olan hastanın başı gazla yıkanır kabukları kaldırılır, sonra ardıç katranı katılmış yılan gömleği merhemi sürülür ve bu iş bir iki gün ara ile ara ile bir süre tekrarlanırsa hastalık iyileşir.

- Akrep sokmalarında, sokulan yere bir miktar yılan havı konup o yerde tutulursa akrebin zehrini çakıp alır.
- Yılan havı kurutulur. Toz haline getirilip süzgeçten geçirilir, kanlı çapaklı göz hastalıklarında kullanılır.
- Sıtma hastalığında yılan kılıfı yakılarak tütsüsüne durulursa hastalık nöbetleri şiddetini kaybeder, azalır.
- Sıtmanın tedavisi için, yılan kılıfları hafif bir ateş üzerine konarak engâh engâh yakılıp belden yukarı soyunulmuş halde tütsüsünde durulur.
- Yılan kılıfı, romatizma ağrısı olan vücut kısımlarına konularak üzerine güzem (kuzu yünü) konmak suretiyle bağlanır ve istirahat halinde birkaç gün durdurulsa ağrıları geçirir.
- Diş arı ve sızılarında yılan gömleği sirke ile ıslatılarak ağız çalkalanır (Başar, 1978: 17-19)

5.5. YILAN GÖMLEĞİNİN İÇTEN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR

- Yeteri kadar yılan havı kurutulup yılan kabağı kökü karıştırıldıktan sonra dalakbal ile karıştırılır. Sabah-akşam birer kaşık yenilir ve buna bir ay devam olunursa vücuttaki kapanmayan yaraların iyileşmesi sağlanır.
- Sarılık hastalığında yılan gömleğinin toz edilerek sirkeye katılıp içilmesi iyi gelir.
- Yılan havı bala karıştırılarak birkaç haftalık süre ile sabahları aç karına üç, dört çay kaşığı olmak üzere yenirse böbrek taşı olanların şikayetlerini geçirir.
- Yılan hacı toz haline getirilerek çorbaya katılıp içilirse siğillerin kaybolmalarına yarar.
- Siğillerde yılan hacının tuzsuz tereyağına katılarak dıştan sürülmesi iyi gelir.
- Yılan havı bala karıştırılıp iyice yoğrulduktan sonra yenilirse siğillerin geçmesini sağlar.

- Yılan havı toz edilip bala karıştırılır ve her sabah aç karnına bir çay kaşığı yenilirse yüzdeki sivilcelerin kaybolmaları sağlanır.
- Mayasılı olan hastalara, yılan gömleği toz haline getirilip bala katılarak yedirilirse hastalığın geçmesi sağlanır.
- Yılan havının bala katılarak yenmesi egzama hastalığının iyileşmesine yarar.
- Yılan kılıfı dövülerek toz haline getirildikten sonra süte veya bala katılarak içilirse nefes darlığı (nefes darlığı) olanların solukları açılır.
- Yılan havı kurutulup toz edildikten sonra erimiş bala iyice karıştırılarak sabah-akşam birer küçük kaşık yenecek olursa idrar yolu hastalıklarına iyi gelir (Başar,1978: 20)

5.6. YILAN DERİSİNİN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR

- Yılan derisi yakılarak tozları şaraba katılıp içilecek olursa gebelerin doğumları kolaylaşır.
- Yakılıp toz edilen yılan derisi öküz safrası, bal ve dört yol ağzından alınıp tülbentten geçirilen bir miktar toprağa katılıp sirke ilave edildikten sonra içilecek olursa ölü çocukların doğumları kolaylaşır.
- Kirpi yılan yediğinden etinin dıştan yalınca yaralarına sarılması iyi gelir (Başar, 1978: 20-21)

5.7. YILAN ETİNİN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR

- Yılan eti kurutulup toz haline getirildikten sonra süte katılarak içilirse sıtma hastalığına iyi gelir.
- Cüzam hastalığına yakalananların yılan etini haşlayıp belli bir süre yemeleri hastalığın iyileşmesine yarar.

- Yılan eti yiyen arıların yaptıkları bal, mide ağrısı olan hastaların ağrılarına iyi gelir.
- Yılan eti çiğ olarak yenilirse zayıfların kuvvetlenmesini sağlar.
- Mayasıl hastalığı olanlar, yılan etini haşlayıp sade olarak yiyecek olurlarsa hastalıkları geçer.
- Yılan eti kurutulup toz edildikten sonra tereyağına katılarak yenilecek olursa göz içi kanallarına iyi gelir.
- Kirpi yılan eti yediğinden yilancıklı (kemik veremi) hastalara etinin yedirilmesi iyi gelir.
- Frengi hastalığında yılanın baş ve kuyruk kısımlarından birer karış kesilip atıldıktan sonra orta kısmı çiğ olarak yenilir ve bu etten yara varsa üstüne bağlanırsa hastalık şifa bulur.
- Deliren kimselere yılan eti sabahları çiğ olarak aç karnına yedirilir ve buna bir hafta devam edilirse vurup kırmaları geçer.
- Yılan safrası çıkarılıp bir bardak suya katılıp içilirse iktidarsızlığı giderir.
- Yilancık hastalarında yılanın baş ve kuyruk taraflarından birer karış kısımları kesilip atıldıktan sonra geri kalan kısmı pişirilerek yenilecek olursa hasta iyileşir.
- Yılan etinin yağda kavrularak her öğle vakti yenilip bir hafta devam olunması yilancık hastalığının geçmesini sağlar.
- Egzama hastalığı olan hastalar yılan etin haşlamak suretiyle pişirip yerlerse hastalık iyileşir.
- Yılan eti pişirilerek boyunlarında köstebek hastalığı olanların yaralarına konur ve balla birlikte aç karnına yedirilip bir hafta devam olunursa hastalık iyileşir.
- Yılan eti haşlanıp bir miktar incirle birlikte günde bir öğün yenilecek üç gün kullanılacak olursa sivilcelerin geçmesine yarar.
- Yilancık hastalığı olanlara yılan etinin çiğ olarak yedirilmesi iyileşmelerine yarar.
- Yılan eti balla yenilecek olursa hastalığını geçirir.

- Yılan eti çiğ olarak yilancık yaraları üzerine konursa kemik düşürüp iyileşmesine yarar.
- Yılan eti çiğ olarak yilancık yaraları üzerine dıştan konursa yaraların kapanmasını sağlar.
- Yılan eti çıbanlar üzerine konulup sarılır birkaç gün tutulursa açılıp iyileşmelerine yarar.
- Göz hastalıklarında yılan etini haşlayıp dıştan konacak olursa hastalık iyileşir.
- Göz hastalığı olanlar, yılanı tüm olarak bir miktar suya atıp kaynatarak buğusuna durur ve aynı suyla gözlerini yıkarlarsa üç gün içerisinde hastalıkları geçer (Başar,1978: 21-22).

5.8. YILAN KEMİKLERİNİN KULLANILDIKLARI YERLER VE HASTALIKLAR

- Yılan kemiği genel olarak göz değmelerine karşı kullanılır.
- Yılan kemikleri nazar muskası haline getirilerek yeni doğanların beşiklerine asılır.
- Yılan kemikleri nazar muskası haline getirilerek (Enam) ile birlikte küçük çocukların beşik veya yataklarının başına asılır.
- Yılan kemiği nazarlık olarak pehlivanların boyunlarına asılır.
- Yalının göğsünün çatal kemiği çıkarılıp üstünde taşıyanlara kem gözlerin etkisi olmaz.
- Yılan omurları bir ipliğe dizilip nazar değmesin diye saç örüklerine asılır.
- Mahsule göz değmesin ve sütün yağı bol olsun diye kullanılan kaplara yılan omurlarından parçalar takılır.
- Yılan kemiği göz değip bir kazaya uğramasın ve yağı çok olsun diye yayığa bağlanır.

- Yılan kemiği, nazar değmesin ve sihir yapılmış veya yapılacak ise bozulup etkisiz olsun diye bir çıkı yapılarak şüphelenen kişinin elbisesi üzerine dikilir.

- Yılan omurları bir ipliğe dizilip kolye haline getirilir ve boyuna takılıp taşınacak olursa göz değmesi olmaz.

- Yılan kafası kesilip gövdesinden ayrılır, kurutularak bir muhafaza içerisine konur boyundan asılmak suretiyle taşınırsa kötü gözler etkisiz kalır.

- Çeşitli yılan kemiklerinden bir çıkı yapılarak omuza dikilirse göz değmesi önlenmiş olur.

- Baş ağrısı olanlar bir yılanın kestikleri başını bir beze düğümleyerek baş giysilerinde taşıdıkları hastalıkları geçer.

- Yılan dişinin bir muhafazaya konarak taşınması nazarı önler ve uğur getirir.

- Yılan kemiği uğursuzdur, taşınma ve kullanılmasında da sakınca vardır.

- Toz edilen yılan kemikleri yilancıklı hastaların yaralarına serpilir.

- Yılan kemiği yilancıklı hastaların kemiklerine sürülürse iyi gelir.

- Vücut ağrılarına karşı yakılıp toz haline getirilen yılan kemikleri zeytinyağına katılıp iyice çalkalandıktan sonra ağrı olan yere sürülüp ovuşturulursa ızdırabı giderir.

- Toz haline getirilen yılan kemikleri tülbentten geçirildikten sonra pudra gibi dıştan serpilme suretiyle kullanılması iyi gelir.

- Sık sık burun kanaması olan kimseler yılan başını koparıp yıktıktan sonra külü toz edip enfiye gibi buruna çekecek olursa kanamaları önler.

- Yilancık hastalığında yılanın omurgasının kemikleri toz haline getirilip süte katarak içilir veya abla katılarak yenilirse çok yararlı olur.

- Sık sık sancılanan kimselere yılan boynuzu kazınmak suretiyle süte katılıp içilirse iyi gelir.

- Yılan kemiği verem hastalığında kullanılır. Kavuta (kavurganın öğütülmüşü) katılarak kemik hastalıkları olanlara yedirilir.

- Yılan kemiği toz haline getirilip bala karıştırılır. Sıracılara (beze veremi olanlar) yedirilirse iyi gelir.

- Sara hastalığında kullanılması şöyle olur: Yılanın baş ve kuyruk tarafları kesildikten sonra gövdesi olduğu gibi yakılır. Külü leblebi unu ile birlikte hap yapılır sabah-akşam birer ikişer adet yutulur. Bir süre devam olunur (Başar, 1978: 23-25).

Bugün halk hekimliğinde hâlâ bazı hastalıkların tedavisinde aileden el alma metodunu sürdüren ve ocak denilen aileler vardır. Şamanlardaki hekimlik özelliklerinin diğer nesillere veya şahıslara devredilmesi ile doğmaya başlayan bu ocaklar, Tür toplumunda gelenekler, inanışlar ve çeşitli düşünüş biçimleriyle beslenmiştir (Öngel, 1997: 10). Bu ocaklardan bir tanesi de yılanlık ocağıdır.

Yılanlık ocaklarında, ağırlı bölgeye “Mekke Taşı” yapıştırılarak yapılan bir teşhis ve tedavi şeklidir. Mekke Taşının bir mollusk yani salyangoz olabileceği belirtilmektedir. Taşların erkeği, dişisi vardır. Bu taşlar ağırlı kısma yapıştırılır ve hastalığın bu taşlarla tedavi edildiğine inanılır (Öngel, 1997: 13).

Sıkıntıdan veya üşütmeden kaynaklanan bu hastalıkta ağrı vücudun her yerinde hissedilir, kişinin iştahı kesilir ve zayıflar. Mekke taşı veya yılanlık taşı denilen taşların yaraların üzerine yapıştırılmasıyla ve okunan çeşitli dualarla tedavi edilen bu hastalık taşlar vasıtasıyla tedaviyi uygulayan kişiye de geçebilmektedir.

Hastalık yılanlık taşına (Mekke Taşına) naklediliyor. Daha ileri giderek taştan ocaklıya geçiyor. Burada büyüünün “hastalığın cansız veya canlıya nakli” prensibi uygulanıyor (Öngel, 1997: 45).

5.9. YILAN YAĞININ KULLANILMASI

Halktan bazıları yılan yağından söz etmekte ve bunun merhem gibi kullanılmasından bazı hastalıklarda, özellikle basur ve saç dökülmesinde yararı görüldüğü bildirilmektedir.

Bu uygulama bir başka amaçla olsa da eskiden yılan yağının merhem gibi kullanıldığını hatırlatmaktadır (Başar, 1978: 25).

ALTINCI BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ SÜSLEME VE BEZEMELERDE YILAN

6.1. ANADOLU'DAKİ SÜSLEME VE BEZEMELERDE YILAN

Yılan bütün dünya toplumlarının sanatlarında önemli yere sahiptir. Türk süsleme sanatlarında da yılan, değişik yerlerde karşımıza çıkar. Yılan, Orta Asya Türklerinin saadet simgesidir. Kulaklı ejder motifinin dahi Orta Asya menşeli olduğu Altay'da Hun sanatının karakteristik bir motifi olarak nitelendiği görülüyor (Başar, 1978: 71). Bu süslemelerde çoğunlukla ejder ve yılan birlikte düşünülmüştür. Yılanın Türklerin inandığı bütün inanç sistemlerinin içinde önemli bir unsur yer alması tarih boyunca Türk sanatında önemli bir figür olarak da yer almasını sağlamıştır. Türklerin İslamiyet'ten önceki inanç sistemlerinden biri olan Maniheizm'de "Tanrı ulûhiyet, nur, güç, bilge gibi dört kudrete sahiptir. Yüce Tanrı ile birlikte tüm ışık alemi "hayat ağacı" olarak tasavvur edilir. Karanlık Tanrısı ise bazen yılan başlı, ejderha, kuş kanatlı, yabani hayvan ayaklı bir canavar olarak tasavvur edilir." (Çelik, 2007: 20). Yılanın algılanmasına ise tezimizin Giriş kısmında değerlendirmiştik.

Türk Sanatı'nda yılan, yılan takımyıldızı ile alakalı astrolojik bir semboldür (Wellesiz, 1959: 9; Çoruhlu, 1994: 38). Yıldız kümelerini sembolize eden yılan tasvirlerinde yılanın başı zaman zaman ejder başını hatırlatır şeklinde tasvir edilmişti. İslamiyetten sonra yapılmış çeşitli Türk minyatürlerinde, yılanlar bir ejderhayı hatırlatır şekilde ve bazen dev boyutta hayvanlar olarak tasvir edilmiştir. Zaten bazı ejder tasvirleri de yılanı andırır şekilde ele alınmıştır (Çoruhlu, 1994: 38).

Anadolu Selçuklu mimarisinde özellikle hayat ağacı tasvirlerinde karşımıza çıkan yılan motifi, kabartmalarda ağacın altında çoğunlukla arslan çifti veya Erzurum Çifte Minareli Medrese'de olduğu gibi Ejder çifti şeklinde yer alır. Böylelikle hayat ağacı, bekçi yaratıklar olarak ejder çifti

kompozisyonu tamamlanmış olur. Konya Mevlâna Müzesi'nde sergilenen bir ahşap rahle üzerinde de hayat ağacı yerine arabesk zemin üzerine ejder başlarını görürüz (Öney, 1988: 47).

Süsleme sanatında bir motif olarak kullanılan yılan, eski Türk kültüründen Anadolu'ya da taşınmış ve birçok kümbet, türbe, çeşme, kervansaray, kale, köprü, medrese hatta Ahlat ve Afyon mezar taşlarında ve benzeri yapılarda süsleme unsuru olarak yerini almıştır. Yılan yalnızca bu yapılarda kullanılmakla kalmamış Selçuklu hastanelerinde de şifa anlamını çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1211'de yapılan Konya kalesinde bir evreni gösteren taş oymada yılan motifi ve ejderha timsali vardır. 1334'te Artukoğulları tarafından Mardin kalesinde yaptırılan ve bir burcu temsil eden tek yılan motifi mevcuttur. Şifahaneler arasında Çankırı Darüşşifası, Kervansaraylar arasında Kayseri Tuzhisarı Sultanhanı, (bk. Fotoğraf, 16-17). Mescitlerden Bünyan Salihbey Camisi, türbelerden Kayseri Döner Kümbet, medreseler içinde Erzurum Hatuniye Medresesi, kaleler arasında Konya Kalesi (bk. Fotoğraf 21) ve köprülerden Cizre Köprüsü Anadolu'da yılan motifiyle süslenmiş eserlerdendir (Alsan, 2005: 71-72).

Hastaneler arasında ise; 1206 yılında Kayseri'de yapılmış olan Gevher Nesibe Şifahanesi, 1228'de Divriği'de yapılmış olan Turan Melik Hastanesi, 1235'de Çankırı'da yapılmış olan Atabey Ferruh Hastanesi, 1272'de Kastamonu'da yapılmış olan Ali Bin Pervane Hastanesi vardır (Alsan, 2005: 47-48).

Bunlara ek olarak, 13. yüzyıl yapısı olan Burdur Susuz Han'da (bk, Fotoğraf, 26) yılan tipinde karşılıklı iki ejder motifi vardır. Bu motiflerde dikkat çeken husus ejderlerin başlarının üzerinde melek tasvirlerinin de yer almasıdır. Yılan-ejder motiflerinin yer aldığı Anadolu'daki bir diğer yapı Kırşehir Kesik Köprü Han'dır. Yapının sol dış yüzeyinde pencere üzerinde iki ejder arasında bir boğa başı yer alır. Kabaca işlenmiş olan ejderler simetrik olarak açık ağızları dışarıya doğru tasvir edilmiştir. Ejderlerin gövdesi kısa olup boğanın ağzında sonlanmıştır. 1271-72 yıllarında yapılan Sivas

Gökmedrese’de (bk. Fotoğraf, 9-10-11-12) on iki hayvanlı Türk takviminden bazı figürler tasvir edilmiştir. Kompozisyonun merkezinde ejder başı vardır. (Alsan, 2005: 131-136).

Kayseri Sultan Han, Alaaddin Keykubat tarafından 1236 da yaptırılmıştır. Burada olduğu gibi Konya-Aksaray yolunda Sultanhan, Kayseri-Malatya yolunda Karatay kervansaraylarında avlunun ortasında, sivri kemerlerle birbirine bağlanan ve dört masif destekle taşınan, kare planlı küçük bir köşk mescit vardır. Ortadaki köşk mescit, kalanlar içinde en iyi durumdadır. Bu yapının güney cephesi geometrik ve çiçek motifleriyle kaplanmıştır. Mescit kapısında on altılı yıldız kompozisyonu dikkat çeker. Kemer yüzeylerinde iki taraftan gelen yılan ejderin başları, açık ağızları ile ortada birleşmektedir. Bunu çift düğümlü bir bordür kavıyor (Algan, 2008: 143).

14. yüzyılda yapılan Alanya’daki Obaköy Medresesinde gövdeleri birbirine dolanmış, birbirine bakan açık ağızları ve gövde üzerinde iki balık bulunan ejder tasviri vardır. Ejder çiftinin balık burcu veya başka gezegenler ile birlikte tasvir edilmiştir (Alsan, 2005: 131-136).

Yapı süslemelerinde karşımıza çıkan yılan motifi aynı zamanda çeşitli halı, kilim, nakış vb. ürünlerde de karşımıza çıkmaktadır. Yılan motifi halı, kilim, cicim, zili ve sumak tipi düz dokumalarda, el örgü çoraplarda, kumaş ve işlemlerde daha çok rastlanılan bir süsleme unsurudur (Ölmez, 2010: 3).

Türk mitolojisinde hem iyiliği hem de kötülüğü temsil eden yılanın ikili karakteri dokumalarda yansımıştır. Yılan motifi bazı dokumalarda ölümsüzlük ağacının bekçisi iken, bazı dokumalarda ölümü temsil etmiş, bazı dokumalarda yılanın getireceği ölümden korunmak amacıyla kullanılmıştır (Ölmez, 2010: 18).

Halı ve kilimlerde kullanılan değişik yılan motifleri, insan belleğindeki ilk evren doğum bilgi ve simgesi olarak yer alır. Yılanla eş anlamlı olarak ejderin; aslan ayağı, yılan kuyruğu şeklinde havanın ve suyun ruhu olduğuna inanılır. Yılan aynı zamanda gizemin, hazinelerin ve hayat ağacının bekçisi

olarak da yer alır. Bahar yağmurunun bereketini getirecek olan Anka Kuşu ile savaşlarında da ejder motifi bulut olarak betimlenir (Sözeri, 2000: 18).

Efsanelerde başı insan, gövdesi yılan biçiminde tasvir edilen ve bir kısmında erkek bir kısmında kadın olarak yer alan Şahmeran'ın Anadolu'da cam altı (bk. Fotoğraf, 28) sanatında önemli yeri vardır. Bu resimlerde süslü tacı, değişik aksesuarları, çiçek motifleri ve ejder kuyruğuyla çok renkli bir biçimde çizilmektedir. Bu resimler uğur getirmesi için kadınlar tarafından odalara asılmakta, can veren hastaları iyileştiren doğaüstü güçlere sahip bir yaratık olarak kabul görmektedir. Ayrıca yörede kem gözlerden korunmak için genç kızların çeyizlerine şahmeran işlemelerinin konulması da bir gelenektir.(bk, Fotoğraf, 29) Yeni evlenen çiftler evlerine Şahmeran resmi asarlar. Bu yolla bereketin evlerine de geleceğine inanırlar (Ortak, 2010: 31).

Sonuç olarak; Türk sanatında ve mitolojisinde yılan-ejderha, mutluluk ve aydınlığın sembolü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca suyla ilişkili olarak düşünülmüş, bu yönüyle dolaylı da olsa bereketi temsil etmiştir. Bunlara ek olarak uzun ömür, bilgelik sağlıkla ilişkili olması sanat-sağlık bağlamında da kendine yer bulmasına sebep olmuştur.

SONUÇ

“Türk Folklorunda Yılan” adlı yüksek lisans tezimizde ulaştığımız sonuçlar şöyledir:

İlkel topluluklardan başlayarak hemen hemen bütün ilkçağ topluluklarında kutsal sayılan yılanla ilgili çeşitli mitolojiler, günümüzde de tüm kültürlerde görülmektedir. Yılanın hareketlerindeki hızlilik, zehrindeki ölümcüllük, yeraltında sürdürdüğü yaşam insanı sürekli etkilemiştir. Deri değiştirebilmesi birçok toplumda yaşamın yenilenmesi yani canlılığının simgesi olarak kabul edilmiştir. Bu durum tarım topluluklarında toprağın bereketini ifade etmektedir.

Yılan bütün bu özelliklerinden dolayı halk kültür ve inanışlarında önemli bir yere sahip olmuştur. Doğumdan ölüme, atalar kültüründen yaratılışa, sağlıktan hastalığa, şeytandan mitolojik canavarlara kadar birçok kültürel öğeyle ilişkilendirilmiştir.

Yılan, Türk mitolojisinde yer alan hayvanlar içinde önemli bir yere sahiptir. Türk hatta dünya mitolojisiyle ilgili olarak içinde yılan bahsinin olmadığı mitolojik değerlendirmeler eksik kalacaktır. Yılanın mitolojideki bu önemi Türk halk kültürünün her alanına yayılmış durumdadır: şekil değiştirmeden, halk hekimliğine, on iki hayvanlı Türk takviminden yerin merkezini koruyan yılan anlayışına, destanlardan mânilere kadar halk kültürünün ve edebiyatının her alanında yılan mevcuttur.

Yılanın Türk halk kültüründeki mevcudiyeti çelişkileriyle beraberdir. O bir taraftan yeraltını ve ölümü çağrıştırırken diğer taraftan (deri değiştirmesi sebebiyle) yeniden canlanma ve ölümü ifade etmektedir. O bir taraftan kendisinden korkulan, kaçılan bir hayvanken diğer taraftan yatır ve ziyaret yerlerinin, evlerin koruyucu meleği olarak hatta evin genç kızına âşık biri olarak kabul edilmiştir. Bir taraftan kendisini kurtaran kahramanı ödüllendirip vefa gösterirken diğer taraftan kahramanın önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Yani yılanı yüklenmesi gereken en son kavramlardan biri olan romantizm bile yüklenmiştir. Yılanı yüklenen bu çelişkili anlamlar olumlu

olarak mitolojideki gücünden kaynaklanırken, olumsuz olarak ise görünümünün verdiği soğukluk ve korkuyla ilgilidir.

Anonim Türk halk edebiyatında yılan, en çok masallarda, en az ise memoralarda yer almıştır. Destanlarda ise kahramanların gücü kuvveti, çevikliği ve sesi onunla özdeşleştirilmiş, bazı özellikleri yılanla benzetilmiştir. Zaman zaman kahramanın bineği, zaman zaman yiyeceği, zaman zaman da kamçısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Destanlarda yılan alkış unsuru olarak da kullanılmıştır.

Efsanelerde, Türk Halk Edebiyatı'nın diğer türlerinde olduğu gibi yılan adı en çok geçen hayvanlardan biridir. Motif olarak yer yer kötü özelliklerine yer yer de insanlara iyilik yapması gibi iyi özellikleriyle karşımıza çıkar.

Türk masallarında yılan, tekerlemelerde ve metin içinde olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tekerlemeler de daha yılanın fili yutması gibi olmayacak bir durum mizahi bir şekilde ifade edilir. Metinlerde ise ilki hayvan masalları içinde yer alan ve doğrudan hayvan özelliklerini taşıyan yılan; ikincisi ise kahramanlarının insan olduğu masallarda ya doğrudan ya da şekil değiştirme motifiyle olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Bazı masallarda yılan, hazineyi bekleyen veya kahramana sihirli nesneler veren varlık iken bazı masallarda ise kötülük ve vefasızlığın sembolü olarak sunulmuştur.

Türk atasözlerinde yılanla karşı temkinli olunması gerektiği belirtilmekte; bunun yanı sıra düşmanlar yılanla benzetilerek düşmanın yilandan bile daha tehlikeli olabileceği vurgulanmaktadır. Yılanın küçük bile olsa bir tehlike sinyali olduğu ve önlem alınması gerektiği, bazen de zor bir durumda kalındığında ne kadar tehlikeli olsa da bir kurtuluş aracı olarak görülebildiği ifade edilmektedir.

Bir kötülük sembolü olarak görülen yılan, kötülük yapan insanları tasvir etmek amacıyla da atasözlerinde kullanılmaktadır. Ancak bu tür atasözlerinde insanların çevresindekilere zarar vermekle birlikte, yakın ailesine ve kendi soyundan kişilere zarar vermedikleri anlaşılmaktadır.

Ayrıca, insanların bencillikleri, kayıtsızlıkları yine yılan motifinden hareketle anlatılmıştır.

Mânilerde kötü insanları tasvir ederken yılanın soğuk bakışı ve sinsiliğinden benzetme unsuru olarak faydalanılmıştır. Ayrıca aşk ve sevgi konularını işleyen mânilerde karşımıza çıkan yılan beddua unsuru olarak kullanılmaktadır.

Türk bilmecelerinde yılan, uzunluğu, inceliği, sürünmesi, kabuk değiştirmesi gibi şekil özellikleri ve yeraltında yaşaması ön plana çıkarılarak kullanılmıştır. Cevabı yılan olan bilmeceler, sorusunda yılan olan bilmecelere göre sayıca daha azdır.

Türk Halk şiirinde yılanla ilgili benzetme ve inanışlara yer verilmiştir. Bunun sebebi halk şairlerinin sözlü kültür ve gelenekten beslenmesidir. Şairler yılanı ara bozan, sinsi, soğuk, fitneci, ve kötü özellikleri bakımından şiirlerde ele almıştır.

Menkıbelerde yılan motifi, kötülüğü ve şeytani eğilimlerin bir sembolü olarak kullanılmıştır. Saltıknâmelerde, aşılması gereken engel ejderha olarak karşımıza çıkmakta, kâfirin Müslüman olması için bir aracı şeklinde yansıtılmaktadır. Hacım Sultan, Otman Baba gibi menkıbelelerde de yılan motifi Saltıknâmedeki şekle benzemektedir. Ahi Evren menkıbesinde ise çok eski bir Türk efsanesi olan hayvan donuna girme motifi yılan donuna girme şeklinde kullanılmıştır.

Halk hekimliğinde yılanın zehri dâhil neredeyse bütün uzuvları şifa verici unsurlar olarak düşünülmüştür. Halk inançları arasındaysa bir taraftan yılan öldürme hoş karşılanmazken diğer taraftan yılan öldürülmek suretiyle yağmurun yağacağına inanılmıştır. Burada şüphesiz halkın yaratıcılığı da göz ardı edilmemelidir.

Yılan kültürüne Anadolu'da çeşitli fonksiyonlar yüklenir. Bazı yörelerde yılan, ev iyesi olarak kabul edilir ki, buna "Angona" adı verilir. Bu tip yılanlar öldürülmezler; Rize çevresinde, ev iyesi bir karayılan şeklinde tasavvur edilir. Evin temelinde yaşar. Başka yılanların eve girmesini önlediğine inanılır. Aynı inanışa Kars çevresinde de rastlanır. İnanca göre, bu yılan, evin zemininde

bir yerde yaşar ve ev halkına dokunmaz. Ev halkı, onun evde olduğunu bilir ve ona iyi davranır. Bu iye, evin her ferdine görünmez.

Bazı bölgelerde yağmur yağdırmak için kullanılır. Özellikle yağmur dualarına çıkıldığı zaman bir yılan öldürülerek ağaca asılır. İnanca göre eğer asılan yılan yağmura kapılıp giderse yağmur durmaz ve her yeri sel götürür. Yılan ve yağmur ilişkisi, doğrudan mitolojiyle ilgilidir. Mitolojik inanca göre hava durumunu değiştirmeye yarayan yada taşı, geyiklerin başında, su kuşlarının kursağında, yılanlarda ya da bir öküzün karnında bulunur. Bu sebeple Anadolu'da yılan öldürülünce yağmur yağacağı inancı yaygındır.

Anadolu ve diğer Türk coğrafyalarında yılan, bir büyü ve fal malzemesi olarak kullanılmasının yanı sıra yılanın sağaltıcı, şifa verici özelliklerine de yer verilmiştir.

Yılan süsleme sanatlarında da kullanılmak suretiyle âdeta yapılan yapıyı koruyacağına inanılmıştır. Kısacası yılan, mitolojik dönemde ne kadar kuvvetli bir unsursa günlük hayat ve halk edebiyatında da o ölçüde kuvvetli bir şekilde yerini almıştır. Türk halk kültüründeki özellikle süsleme sanatlarında yılan motifi zaman içinde Çin ve İran tesiriyle ejderle de bütünleşmiştir.

Dünyanın bütün toplumlarının inançlarında da yılanın yeri vardır. O bir taraftan kutsal metinlerde ve ilahî dinlerde kendine yer bulurken diğer taraftan halk inançları içinde de yer almayı başarmıştır. Kutsal kitaplarda bilhassa yaratılışla ilgili kısımlarda yer alan yılanın mitolojilerde de yaratılışla ilgili benzer şekilde karşımıza çıkması ilginç bir tesadüfün ötesinde değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ABDULHAKİM, Mehmet, **Uygur Halk Destanları (İcra Merkezli ve Karşılaştırmalı Bir Açıklama)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006.
- AKMAN, Eyüp, **Kastamonu Mânileri**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2003.
- AKSOY, Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1997.
- AKSOY, Ömer Asım, **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II**, TDK Yayınları, Ankara, 2004.
- AKSOY, Hüseyin, **Âşık İmamî**, Sazın Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri III, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.
- AKTAŞ, Erhan, **Hakas Kahramanlık Destanı Han Orba (İnceleme-Metin)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.
- ALAY, Okan, **Bingöl Masalları İnceleme-Metin**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2005.
- ALGAN, Nusret, **Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisi Taş Yüzey Süslemelerinin İncelenmesi ve Seramik Yorumları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir, 2008.
- ALSAN, Şenay, **Türk Mimari süsleme Sanatlarında Mitolojik Figürlü Hayvan Motifleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

ANOHİN, A.V, **Altay Şamanlığına Ait Maddeler**, (akt. Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, 1. Cilt, Ankara 1968.

ASLAN, Ayşe, **Âşık Fatma**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri IV, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2010

ARAZ, Rıfat, **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Ankara, 1995.

ARMAĞAN, Nurşen, **Nuri Ağdemir**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

AYDIN, Oğuzhan, **Âşık Demiroğlu**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri II, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

BALDICK, Julian, **Hayvan ve Şaman Orta Asya'nın Antik Dinleri**, Hil yayın, İstanbul, 2011.

BAŞAR, Zeki, **Halk hekimliğinde ve tıp Tarihinde Yılan**, Ankara, 1978.

BAŞARKANOĞLU, Levent, **Nizip Efsaneleri**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2010.

BAŞGÖZ, İlhan, **Türk Bilmeceleeri**, Kültür Bak. Yay, Ankara, 1993.

BAYAT, Fuzuli, **Türk Mitolojik Sistemi**, C.1, Ötüken yay. İstanbul, 2007.

BAYRAM, Mikail, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**, Damla Matbaacılık, Konya, 1991.

BAYRAM, Mikail, **Ahi Evren Hakkındaki Yılan (Evren: Ejder) Efsanelerinin Ortaya Çıkışı**, III. Uluslar arası Folklor Kongresi Bildirileri, C. 2 (Halk Edebiyatı), Ankara 1997.

BAYRAKTAR, Fazıl, **Kastamonu Yöresi Deyim ve Mânileri**, Akademi Kitapevi, İzmir, 2004.

BAZANCİ, Recai, **Bingöl Efsaneleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2010.

BEZİRCİ, Asım, **Türk Halk Şiiri**, C. 1, Say Yayınları, İstanbul, 1993.

BEZİRCİ, Asım, **Deyimlerimizin Sözlüğü**, Gendaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1990.

BEYHAN, Ali İhsan, **Yöremiz Çevremizden Mâni, Ninni, Ağıtlar**, Bahçeli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2006.

BLACK, Jeremy, GREN Anthony, **Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar, İfritler, Semboller**, (Yay. Haz. Necdet Hasgül), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2003.

BONFANTE, Larissa, SWADDLING Judith, **Etrüsk Mitleri** (Çev. Birgül Açıkyıldız), Phoenix Yayınları, Ankara, 2006.

BORATAV, Pertev Naili, **Tekerlemeler**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

BORATAV, Pertev Naili, **Az Gittik Uz Gittik**, Adam Yayınları, İstanbul, 1969.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.

BULFINCH, Thomas, **Bulfinch Mitolojisi**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.

CANSEVEN, Yusuf, **Âşık Zeki**, Sazın Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri V, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

CEMPBELL, Joseph, MOYERS, Bill, **Mitolojinin Gücü Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikâyeler**, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2007.

ÇANDIR, Kazım, **Teberik Bacı**, Sazın Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri IV, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÇAPKIN, Hanife, **Ozan Nihat**, Sazın Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri II, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÇELEBİOĞLU, Âmil, ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, **Türk Bilmeceler Hazînesi**, Ülker Yayınevi, İstanbul, 1979.

ÇELİK, Ali, **İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları**, İstanbul, 1995.

ÇELİK, Şakire, **Canlı Mirza Destanındaki Epik Unsurlar**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010.

ÇETİN, İsmet, **Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

ÇEVİK, Bülent, **Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008.

ÇIBLAK, Nilgün, **Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 16, Sayı 1, 2007.

ÇOBANOĞLU, Özkul, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Sanatı'nda Görülen Yılan Tasvirlerinin Sembolizmi**, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı. 96, 1994.

ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin ABC'si**, İstanbul, 1998.

ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.

- DAĞI, Satiye, **Safranbolu Masalları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.
- DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun, **Saltık Gazi Destanı**, C.I-II-III, Destan Yayınları, Ankara, 2007.
- DEMİR, Necati, **Dânişmend-nâme**, (II. Kısım, Türkiye Türkçesine Aktarılış), Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2002.
- DOĞAN, Abdullah, **Adıyaman Yöresi Masalları Yöresi Üzerine Bir İnceleme**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006.
- EBU DAVUD, Süleyman, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.
- ELÇİN, Şükrü, **Türkiye Türkçesinde Mâniler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990.
- ELÇİN, Şükrü, **Türk Bilmeceleeri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- ELİADE, Mircea, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul 2003.
- ELİADE, Mircea, **Şamanizm**, (Çev. İsmet Birkan), Ankara 2006.
- ERDEM, Mustafa, **İlk İnsan Hz. Âdem**, Ankara 2003.
- ERDOES, Richard, ORTİZ, Alfonso, **Kızılderili Efsaneleri ve Masalları**, (Çev. Kahraman Türel), Anfora Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERGUN, Metin, **Şor Kahramanlık Destanları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.
- ESİN, Emel, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, Edebiyat Fakültesi Matbası, İstanbul, 1978.

- ESİN, Emel, **Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006.
- EYİCE, Semavi, **Kız Kulesi Efsanesi**, Su Yayınları, İstanbul, 2001.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, **Anadolu İnançları**, C. 1, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
- EYÜBOĞLU, Ertuğrul Kemal, On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar **Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, C.1, Doğan Kardeş Matbaa, 1973.
- FRAZER, James, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri** (Çev. Mehmet H. Doğan), C. I, Payel Yayınevi, İstanbul, 1991.
- GEZGİN, Deniz, **Hayvan Mitosları**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2007
- GÖÇMEN, Şirin, **Ozan Veysel**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri V, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.
- GÖKALP, Ziya, **Şiirler ve Masallar**, Ziya Gökalp Külliyyatı-I (Hızl. Fevziye Abdullah TANSEL), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1952.
- GÖKÇE, Emrah, **Eroğlu**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri IV, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, **Vilâyet-nâme, Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1995.
- GÖNENÇ, Alpaslan, **Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.
- GÖZLE, H. Fethi, **Büyük Deyimler Sözlüğü**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1983.

GÜLEGÜL, Gülşah, **Karaozan**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri I, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

GÜNEY, Eflatun Cem, GÜNEY, Çetin Eflatun, **Halk Şairleri Serisi**, İstanbul Maarif Kitaphanesi, 1944.

GÜRTUNCA, M. Faruk, **Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir'üt- Tâberi Tarih-i Tâberi Türkçesi**, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2007.

GÜZEL, Abdurrahman, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

HAYTA, Tuba, **Âşık Geneyikli**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

HİNNELS, R.John, **Zerdüşt İnançları**, (çev. Habib Derzinevresi-Ömer Yaraşır), Lefkoşa, 2008.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdillâh bin Müslim, Trc. Hasan Ege, İstanbul.

İBN MANZUR, Ebû'l- Fadl, Cemâlüddin Muhammed bin Mükerrrem, Kahire.

İLİÇ, Yelda, **Kırgız Destanı Er Töştük, Gramer-Çeviri-Metin-Dizin**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul, 2002.

İNAN, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm- Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara, 1972.

İNAN, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

İNDİRKAŞ, Zühre, **Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007.

JACKSON, P. Danny, **Gilgamiş Destanı**, (Çev. Ahmet Antmen), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2008.

KALAFAT, Yaşar, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.

KARADAVUT, Zekeriya, **Yozgat Efsaneleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1992.

KARADEMİRLİDAĞ, Yasemin, **Sayitbek Destanı'ndaki Epik Unsurlar**, Ege Üniversitesi yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

KASIMOĞLU, Handan, **Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

KASKABASOV, Seyit, **Ecelle Boğuşan İnsan, Kazakistan'da Dede Korkut**, AKM Yayınları, Ankara, 2000.

KAYA, Doğan, **Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

KIMILDAR, Enver, **Açıklamalı Türk Atasözleri**, Çözüm Yayınları, İstanbul, 1992.

KOCABİYİK, Ergun, **Dolaylı Hayvan – Süfli ve şerefli, Hayvani ve Erotik, Şeytani ve Deli**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

KOCAMAN, Burcu, **Âşık Sancak**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

KORKMAZ, Esat, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar yayınevi, İstanbul, 2008.

KUMARTAŞLIOĞLU, Satı, **Balıkesir Masallarında Tip ve Motif Araştırması**, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2006.

KURNAZ, Cemal, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, H. Yayınları, İstanbul, 2009.

KUŞ, Selçuk, **Koçak Süleyman**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri III, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

MACKENZİE, A. Donald, **Çin ve Japon Mitolojisi**, (çev. Koray Atken), İmge Yayınları, İstanbul, 1996.

MUNAVÎ, Abdurrahman bin Ali, Beyrut.

MÜSLİM, Ebû-Huseyn Müslim bin Haccac el- Kuşeyri, Mısır, 1955.

NASKALİ, Emine Gürsoy, **Altay Destanı Maaday Kara**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Bektaşî Menakıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983.

ORTAK, Melek, **Tarsus Bölgesine Ait Şahmeran Efsanelerinde Yer Alan Sembollerin Yorumlanması**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2010.

OSAN, Mustafa, **Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2006.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- ÖLMEZ, Filiz Nurhan, **Dokumalarda Yılan Motifi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, Isparta, 2010.
- ÖNEY, Gönül, **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.
- ÖNEY, Gönül, **Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi**, Belleten, C.xxxii, Nu, 125, Ankara 1968.
- ÖNGEL, Gülnur, **Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1997.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1971.
- ÖZARSLAN, Metin, **Erzurum Âşıklık Geleneği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- ÖZBUDUN, Sibel, **Hermes'ten İdris'e Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2004.
- ÖZDEN, Kemalettin, **Tıp, Tarih, Mitoloji**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.
- ÖZDEMİR, Emin, **Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1981.
- ÖZER, Fatih, **Âşık Hüdai**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VIII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÖZGEN, Zübeyde Nur, **Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007.

ÖZTEKİN, Selma, **Dinlerde Hayat Ağacı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, L&M Yayınları, 2003.

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

ROUX, Jean Paul, **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, (çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005.

SAKAOĞLU, Saim, DUYMAZ Ali, **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.

SAKAOĞLU, Saim, **Dadaloğlu**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986. SALUK, Reyhan Gökben, **Rabia Sultan**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VI, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

SAKAOĞLU, Saim, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

SANCAK, Nuriye, **Mardin Efsaneleri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008.

SARI, İsa, **Malkoç Ali**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri II, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

SARIN, Sevinç, **Baştuğ**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri I, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

SEYİDOĞLU, Bilge, **Erzurum Efsaneleri**, Ankara, 1985.

SEZEN, L. **Yeşilirmak Üzerine Tokat'tan Derlenmiş Mâniler**, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 19, Erzurum, 2002.

SÖZERİ, Tankut, **Kültürlerde Şahmeran**, İm Yayınları, 2000.

TANRIKUT, Nihal, **Âşık Sefil Eröksüz**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri II, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

TEZEL, Naki, **Türk Halk Bilmeceleeri**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.

TUNÇ, Talha, **Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008.

TURAN, Fatma Ahsen, **Akçınar**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VIII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

UÇAK, Salih, **Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007.

URAZ, Murat, **Türk Mitolojisi**, İstanbul, 1994.

UYSAL, Mürşide, **Hikâyelerle Atasözleri ve Deyimler**, Uysal Yayınları, İstanbul 2003.

UYSAL, Başak, **Mustafa Afşar**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri IV, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÜÇAY, Züleyha, **Yener Yılmazoğlu**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri V, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÜÇAY, Züleyha, **Yener**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri V, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÜNALAN, Özlem, **Âşık Kanber**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VIII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÜNALAN, Özlem, **Âşık Canbaba**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri II, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

ÜNVER, Petek, **Ahmet Yılmaz**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

YALÇINKAYA, Fatoş, **Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkıbeler**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2008.

YANÇEV, Mihail, **Mâni ve Bilmeceler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

YAVUZ, Ayşe Duygu, **Poyrazoğlu**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri I, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

YILDIRIM, Nimet, **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008.

YİĞİT, Pelin, **Mahmut Demirkaynak**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VII, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

YÖNDEMLİ, Fuat, **Hayat Ağacı Ejder ve Yılan**, Nüve Kültür Merkezi Yayınevi, Konya, 2008.

YUSUPOV, Keneş, **Manas Destanı**, (akt: Fikret Türkmen, Alimcan İnayet), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

YURT, Davut Çağatay, **Âşık Nizam**, Sazın Sözün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri VI, Editör: Fatma Ahsen Turan, Ankara 2011.

YÜCE, Kemal, **Saltuknâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

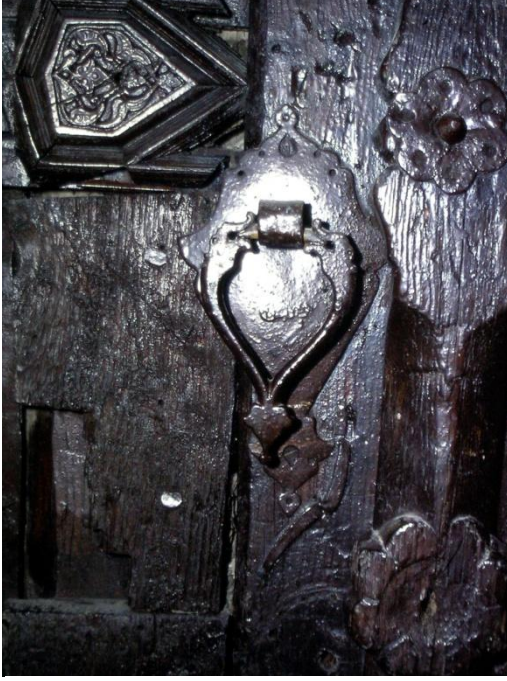
YÜKSEL, Hasan Avni, **Âşık Seyrânî**, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

İNTERNET KAYNAKLARI

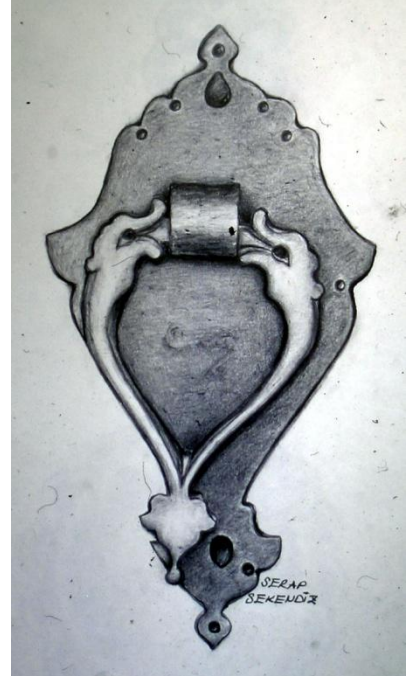
<http://www.gizlimabet.com/showthread.php?116-T%C3%BCm-Dilekler-%C4%B0%C3%A7in-%C5%9Eahmeran-Duas%C4%B1> (4 Ağustos 2011 tarihinde saat 23.30'da erişildi).

EKLER

Ek 1. Fotoğraflar

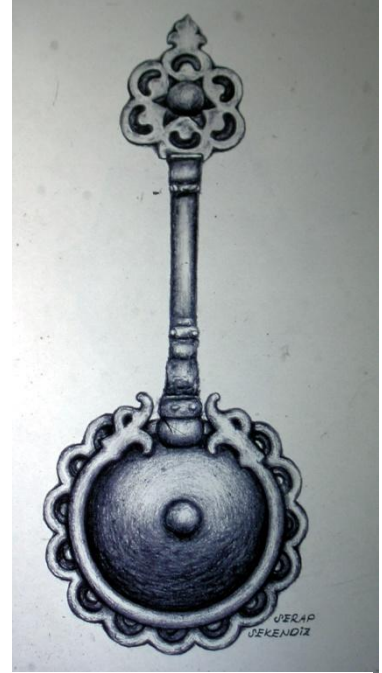
Fotoğraf 1. Amasya, Mehmet Paşa Camii
Kapı Şakşağındaki yılan figürü (1486)

Fotoğraf 2. Amasya, Mehmet Paşa
Camii Kapı Şakşağı Çizimi

Fotoğraf 3. Bursa Cem Sultan Türbesi Kapı
Tokmağı, Yılan figürü (1474)

Fotoğraf 4. Bursa Cem Sultan
Türbesi Kapı Tokmağı Çizimi

Fotoğraf 5. Cizre Ulu Camii Kapı Tokmağı, ejder başlı yılan motifi, 13. Yüzyıl, Türk İslam Eserleri Müzesi

Fotoğraf 6. Cizre Ulu Camii Kapı Tokmağı, 13. Yüzyıl,
Türk İslam Eserleri Müzesi (E. Pekin arşivi)

Fotoğraf 7. Çankırı Taş Medrese Dış Görünüő, Giriş Alt Bölümü, Yılan figürü (1235)

Fotoğraf 8. Çankırı Taş Medrese
Yılanlı Kadeh (1235)

Fotoğraf 9. Sivas, Gök Medrese, Taçkapı ,Yılan figürü (1271)

Fotoğraf 10. Sivas, Gök Medrese, Taçkapı karmaşık hayvan motifleri ile yılan figürü (1271)

Foto: A. Coşkun

Fotoğraf 11. Sivas, Gök Medrese Giriş Kemerli Üzengisi Yılan figürü (1271)

Fotoğraf 12. Sivas, Gök Medrese Giriş Kemerli Üzengisi, Yılan figürü (1271)

Fotoğraf 13. Kayseri Karatay Han, Giriş Eyvanı Avlu Cephesindeki Kemer Köşeliğindeki Ejderha figürü

Fotoğraf 14. Kayseri Karatay Han, Giriş Eyvanı Avlu Cephesindeki Kemer Köşeliğindeki Ejderha figürü, yakın plan.

Fotoğraf 15. Kayseri Karatay Han, Giriş Eyvanı Batı Duvarının Üst Seviyesindeki Mukarnas Dizisindeki Figürler, Ejder vd.

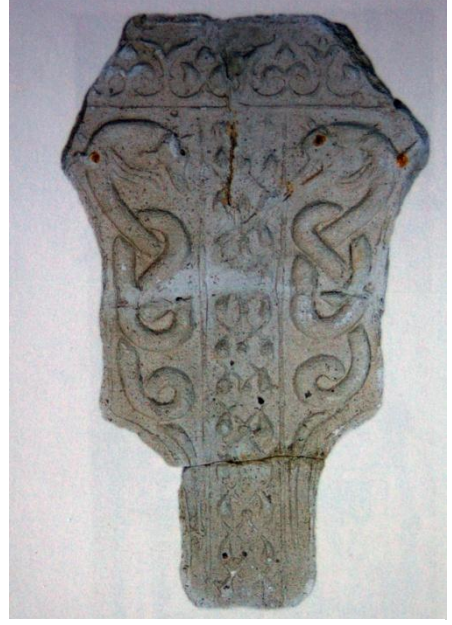

Fotoğraf 16. Üstte: Sultanhanı Mescdinde karşılıklı ejder kabartması, Kayseri.

Fotoğraf 17. Altta: Karatay Han'da ejder motifleri.

Fotoğraf 18. Sultan Han Köşk Mescit.

Fotoğraf 19. Ejder kabartmalı taş pano,
Konya İnce Minareli Medrese Müzesi

Fotoğraf 20. Konya İnce Minareli Medrese, Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Ejderha figürü

Fotoğraf 21. Konya Kalesi ejderha figürü

Fotoğraf 22. Konya Darüşşifasına ait mimarî parçada ejderha figürü 13. yy.

Fotoğraf 23. Halep Kalesi, Kapı Kemer Yüzeyinde Ejder Figürü

Fotoğraf 24. Erzurum Çifte Minareli Medrese, Ejderha Figürü

Fotoğraf 25. Kubadabad Sarayı, Çini Üzerinde Ejder Figürü

Fotoğraf 26. Susuz (Han) Kervansarayı Taç Kapısı Yanı

Melek ve Ejder Figürü

Fotoğraf 27. Tuzhisar Kervansarayı Avlusundaki Köşk Mescidi (1232) Ejder Figürü

Fotoğraf 28. Şahmeran işlemesi (Ortak, 2010: 32)

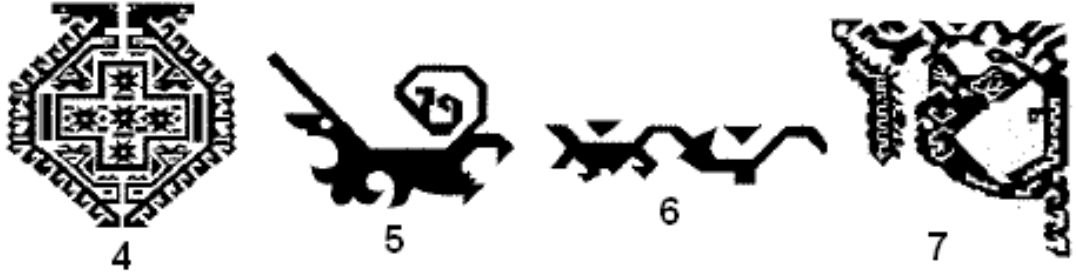
Fotoğraf 29. Şahmeran işlemesi (Ortak, 2010: 56)

EK 2. Şekiller

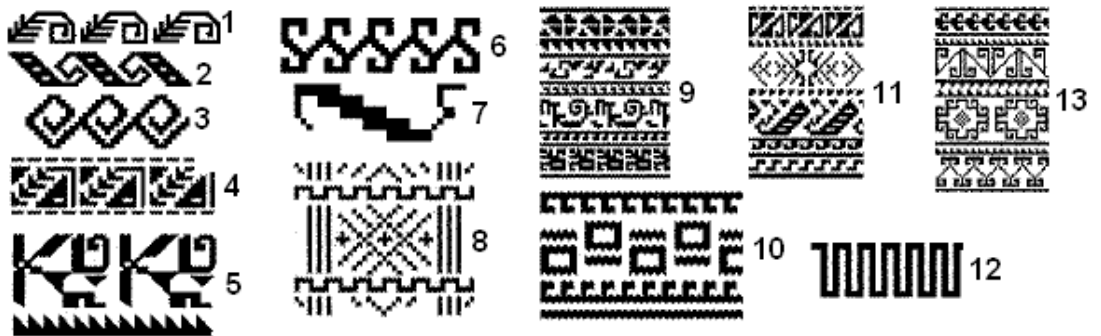

Şekil 1: 1; Hereke, 2-3; Kırşehir/Mucur, halılarında görülen yılan motifleri

(Ölmez, 2010: 9).

Şekil 2: 4,5; Uşak, 6-7; Konya/Ladik halılarında görülen yılan motifleri (Ölmez, 2010: 9).

Şekil 3: 1-12, Anadolu çoraplarında yılan motifleri (Ölmez, 2010: 16).

ÖZET

GÜLEGÜL, Gülşah. Türk Folklorunda Yılan, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Mitolojilerden folklorik anlatılara günümüze kadar gelen yılan sembolü günlük hayatımızın her alanında karşımıza çıkmaktadır.

Bu sebeple yılan motifine bağlı olarak oluşan folklor malzemesini toplamak, incelemek, varsa varyantlarını araştırmak ve sonuçlar ortaya koymak amacıyla esrarengiz bir güce sahip olan ve sonsuzluk, ölümsüzlük, yeniden canlanma, sağlık, korku vb. kavramlara ilişkin folklorik unsurların sembolü olan “Yılan”ın “Türk Folkloru”ndaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yılanın, Türk mitolojisindeki yeri ile dünya mitolojilerindeki yeri karşılaştırılmış, ortak ve farklı yönlerin tespiti hedeflenmiştir.

Türk folklorunda yılanla ilgili pek çok ürüne rastlanmaktadır. Bunların bir kısmında yılan olumlu yönleriyle ele alınmış bir kısmında ise olumsuz yönleriyle ön plana çıkarılmıştır. Anonim eserlerde de yılan motifi hem nazım biçiminde hem de nesir biçiminde işlenmiştir. Yılan, destanlarda, memoralarda, efsanelerde, masallarda, atasözlerinde, deyimlerde mânilerde, bilmeceelerde, kargışlarda, ferdî eserlerde, menkıbelerde, halk inanışlarında yer almıştır. Yılanın bu ürünlerdeki yerinin tespiti amacıyla bu tür yazılı ve sözlü malzeme çalışma kapsamında taranmıştır. Bu malzemelerin taranırken yılan motifinin benzer ve farklı özellikleri fişleme yöntemiyle sistemli bir süzgeçten geçirilmeye çalışılmıştır.

Yılan, Anadolu ve diğer Türk coğrafyalarında, bilinenin aksine yalnızca olumsuz yönleriyle ele alınmamış, zehrin yanında panzehri, ölümün yanında dirilişi, hastalığın yanında şifayı temsil eden motif özellikleriyle kullanılmıştır. Ayrıca büyü ve fal malzemesi olarak kullanılan yılan, ev iyesi şeklinde atalar kültüyle ilişkilendirilmiştir.

Türk halk kültüründeki süsleme sanatlarında yılan motifi zaman içinde Çin ve İran etkisiyle ejderle de bütünleşmiştir.

Anahtar Sözcükler:

1. Folklor
2. Yılan
3. Ejderha
4. Evren
5. Mitoloji

ABSTRACT

GÜLEGÜL, Gülşah. Snake in Turkish Folklore, Master's Thesis, Ankara, 2012.

“Snake” symbol, from mythological telling to folkloric ones, has appeared in every space of our daily life.

Thus, this thesis aims to expose the position of Snake symbol in Turkish folklore, which symbolizes folkloric elements related to concepts such as having mysterious power, eternity, immortality, reincarnation, health, and fear, in order to collect and analyze the folkloric materials related to snake motif, to research the variants-if there are any-, and to put conclusion about it. Also, by comparing and contrasting the status of snake in Turkish and world mythologies, its similar and different aspects are aimed to be clear.

It is possible to meet many products related to snake in Turkish folklore. Interestingly, while some of them represent snake positively, others take it in opposition. On the other hand, snake has been subject to verses and proses in anonymous work in the field of literature. Snake has taken place in sagas, memorates, legends, fables, proverbs, idioms, Turkish folk poems, riddles, malediction, individual works, epics, and folk beliefs. In the context of this study, I have scanned written and oral materials in order to determine the position of snake in these products. While scanning the material, I have tried to strain systematically for comparing and contrasting the similar and different features of snake.

Contrary to negative aspects, Snake figure in Anatolia and other Turkish lands has been used as representing motives such as antidote, revival, and recovery. Also, Snake used as material for sorcery and fortune has been associated with ancestral cult as home possessor.

Snake motive in decorative arts of Turkish folk culture has been integrated with dragon with the effect of Chinese and Iran cultures.

Keywords:

1. Folklore
2. Snake
3. Dragon
4. Universe
5. Mythology